

PROBLEMI

LITERATURA

6

C 194245

PROBLEMI

MI

LITERATURA

6

VSEBINA

Pesmi

- Rade Krstić:* Relikvije Inkov
Marko Juvan: Srce, votlina senc
Goran Gluvić: Pesmi
Iztok Osojnik: Iz tekstov nevednosti
Tomaž Šalamun: Sneg
Milan Dekleva: Predpražnik tišine

Proza

- Miha Mazzini:* Lidija potuje okoli sveta
Sonja Dimić: Express
Marjan Rožanc: Legenda o Antoinu Lavoisieru
Legenda o Teofilu Adańskem
Maks Kubo: Zakaj sem postal Marsovec

Smrtna kazen

- Jure Detela:* Pismo o ritualnih umorih

Prevod

- Dante Maffia:* Homerjeva vrnitev
David Albahari: Izlet, prvega dne v juniju
Bojan Žmauc: Skozi molk k Beckettu?
Elias Canetti: Eseji
Boris Vian: Mravljinici

Eseji

- Spomenka Hribar:* Sociologija in kultura
Prof. Janko Glavar: Načelo Tao zia
Jure Detela: Pod strašnimi očmi pontonskih mostov (nadaljevanje in konec)

Šola kreativnega pisanja

- Kurt Vonnegut ml.:* Esej, napisan po naročilu Mednarodne papirniške družbe
Pismo uredništvu in opravičilo uredništva

Branje

- Vid Snoj:* Domišljava domišljija
Igor Zabel: Dimitrij Rupel / Pošljite za naslovnikom, Job
Bojan Žmauc: Evald Flisar / Lov na lovca

Pesmi

Rade Krstić Relikvije Inkov

I

Bobnenje —
daleč v duši,
ki ne doseže ušesa
in se nikdar ne zasliši.

Vrtenje prahu
okrog mrtvaške lobanje.

Da obvisi
luč.

II

Krog,
ki jemlje
in zatisne nemogoče.

Cilj in puščica,
začarana
v os.

Polje,
ko molk
stre dež.

III

Voda —
zubelj zadnjega,
križišče pred ničem.

Spanec,
ki pokliče
ogenj v smrt.

IV

Luči!

Uganke,
grobnice,
zvezde nad?

Večno,
ki je dno
in črn vrtinec.

V

Nobene črte,
nobenih vprašajev,
da izdihne
list.

Da prah
spregovori
jasno.

VI

Kamen,
da veter sprime,
da izgine prasled,
da je ris končan.

Skozi zid
štetja.

VII

Pred skrivnostjo
zemlje.

Izvir
konca poti,
ki sled onemogoči.

Nato še smrt.

Marko Juvan

Srce, votlina senc

1

Srce, votlina senc, eksklamacija vidca!
Naveličan ozirov na beli kruh neba,
zamaskiran v aleksandrinskih piscev papirja
belino, naveličan grlenih glasov
in stiskanja za grlo, te iztrgam
in silovito povzdignem,
ponovljiva podoba poezije!

Visoke skalnate obale in burji patos
gledanja od zunaj, ves v pozi svečenika:
kako se čebulaste plasti pomenov,
postarna površina dobesednosti, nesamoumevno,
vrešče prerekajo s prepadom, v odsotnost
sleherne reference vklesano ikarsko
antispiralo!

Ne izpustim te, čeprav ves v ognju,
dokler da me sprejme morje z novim
diademom pljuskov!

Ko minejo časi, pride povzetek petja siren:
daleč od padca
plivkanje krogov,
iz epicentra
komaj še zaznavno
dotakne se vas,
sidrišča lepote, sidrišča gotovosti.

Razlage se gostijo, dah na površino
ogledala, zapiralcu izginjanja:
omledna luč tipa onstran, ki je vedno
ista ploskev z razlikami v zajemanju v
tostran, mrmranje radovednosti na silhuetah —
solze, kako boste nekoč še grenke,
izplazene v čistino! Kako bo obraz
trzal od pohlepa za vrtoglavim
smerokazom čezsmrtnosti, za mano,
prevzvišenim palatinskim žolčem!

Čemu so izstavili vse te metafore,
čemu pokvečenost krščevanja reči?
Belo-črna nit, v labirint strkljana
klobka, označevalka prahu,
ki pada na Odhod med odsevi —

o, samota mojih sandalov,
o, pot, polti; vozovi v spanec,
zadnji manierizem, čakajo.

3

Če svojo senco prestopiš,
podoben (po krinki možnosti) koncu časa,
ali te odpihne veter med že zdavnaj porumenelimi,
infinitezimalno upognjenimi krošnjami,
ali te s čarovnijo predela v videz
kot ledena doba drobne podobe življenja?

Zdaj, ko so dežele puste — pravi porfir! —
in le stolpi oblakov se nadnje sklanjajo
(razgledne točke na onostranstvo,
kako, ozarjene, kipijo!)?

Senca je s soncem dana, projekcija si
(tako se modulira klic večerne ptice
v pregibanju gozda), če je mraz, dahni
v roke in se kristaliziraj v meglico —

takšne roke so gradile katedrale.

V mlečni steklovini brli nitka:

bo dan, čeprav nekdanjim izumom je le pri—
bližek lasten? Noč, noč in vojske,
tam čez, pljuski prvin ob telo,
naphano z verzi kakor s papirmašejem,
da prasketa, šumi, štrli.

Nobениh delikatnih posvetil, še manj fine patine,
kaj šele kakšna polizana identifikacija —
samo brljenje, pljuski,
drobne eksplozije in manevri
s predalnikom: kako izvleči zlato runo,
nastlati predivo po gričevjih, ki — sredi modrikastih
meglic — vstajajo, prepikana s svetili,
po tem prizorišču, v katerega projiciram
zavesljaje videnj, ko se krušijo
ometi in se tresejo stoli.

Divja jaga in čarovnice v meščevi zlatnini:
kako vratolomna je pot, ki jo prerisuje—
mo iz urokov, teh fosilov identitete
med besedami in rečmi!

Kajti nobena alkimija ni več v celoti
znana, noben šal ne varuje pred šakalskimi
ugrizi vetra, ko jezdimo skozi labirinte
sotesk, prepadnih sten, s hitrostjo,
ki utiša slapove.

Kajti meso je samotno, razgreto,
ko se na prascih in metlah spuščamo
k ognjem, pripravljeni na delirij,
na diluvijalne padce, ko bodo le noge
štrlele v nebo in bodo krči srčnih votlin
izcimljali kamen modrosti,
da bomo, zadihani, od njega čutili samo
težo. In —
ali se bodo od kod vzeli arheologi,
ga izkopali, do konca svojih življenj
iz njega kovali ukrivljeno pločevino enačb?

(1984)

Goran Gluvić

Pesmi

UMAZANE SMERI

Umazane smeri so med ohranjeno zavestjo
orožarn in dejanji za katerimi stojijo
prekrižane roke in zopрни pogledi
priimkov

umazane smeri so za stegovalce
ugodna smer za nastavljanje steze
kjer spodrsneš
in te nese, te požene v področja
hvalospevov

Umazane smeri so vlažne in spolzke
umazane smeri predvsem za moje vrstnike
ki so jih zaprli državni grbi in melodije himn
pridne opazovalce navideznih izohips
in zoterm

umazane smeri so za bodoče oblastnike
in za zagotavljanje kaznilnic
mi se počutimo kot peščene ali blatne figure

O POEZIJI

Poezija so tvoja jajca ki jih nisi
požrl na ukaz
prostovoljno si se prepustil impotenci
zavedajoč se
nesmisla zablokiranih celic tujih možganov
v trenutku zapisa
in si preživel ubijalca

RAZUM NA TRŽAŠKI CESTI

Oddelki so napačno razporejeni. Redarji so postavljeni pred vsemi vhodi in ne skrivajo svojega napadalnega značaja.

V takih primerih smo čutili tisoč kilometrov v nogah in smo se spremljali brez besed.

Dvignjene pesti govorijo o legendah, ščitijo oddelke, v katerih se shranjene enake besede, enaki gibi, enako umiranje.

V takih primerih smo zaplavali in nihče nam ni spremenil ljubezni, šest celin je čakalo na naše vsidranje.

Oddelki so pretrdi za obzorja, ki jih nameravamo zaserčiti in nikoli name ne bodo dovolili nenačrtovanih kretenj, izbruhov in odenkov.

V takem primeru odložimo razum na Tržaški cesti, ki pelje do obale. Le vležemo se na dno morja in se odpovemo prihodnosti.

UPOR

Robec je poln moje krvi tako da se ničesar ne dogaja predvsem nisem pripravljen za iskanje zavetja razbijajo moje telo

tako da se spet ničesar ne dogaja vsekakor nisem pripravljen da bi spregovoril treščil sem z glavo na pločnik in spet se ničesar ne dogaja

nikakor ne bi mogel zdržati vzpona zato ležim in se mi v glavi vrti ležim in sanjam upor krvavih robcev da se ne bi ničesar zgodilo

Krvavi robec zraven mojega obraza se je združil z državo in koraka v moje sanje

UPANJE NA NITKI

Vsakdo se lahko postavi pred strelno orožje in zamiži
in spozna svoje sovražnike
upamo da ne bomo mi

vsakdo lahko postane morilec in ubija na svoj način
vsakdo lahko nosi v sebi rezervno opravičilo
ker je upanje na nitki

zato večkrat potegnemo rezervno opravičilo ob
nepravem času in v napačnem prostoru
kar nas zapolni z občutkom svinčenih krogel
mi padamo
in še vedno upamo da nismo mi
roka nas skuša rešiti s prijemom nitke
z dolgočasno potezo zadnjega dejanja

ANTOLOGIJE IDEOLOŠKIH SKUŠNJAV

Ne pripravljajte mi prostor v vaših antologijah
za vaše zbegane namene in izročila
za uporabo besed

to ni pesem to je preboj tržno ekonomskih
zakonitosti
prodaja in nakup prisotnosti

in je orožje ki ste mi ga podtaknili
in ni delovalo v mojih rokah

vaše antologije so prostor za prostovoljce
ki so pripravljeni ubijati vaše nasprotnike

okrog naju umirajo sence nizkotnih
trgovcev s tradicijami in uspešnimi posli
ki so dokumentirani in dokazani
okrog naju ni nihče objet zato si
umazane roke ki so služile obstoju
zakonov in pravil
tlačijo v žepe razvijajo svoj odnos
do urina
ničesar ni okrog naju ko se gledava
iz oči v oči

v očeh je oblast v očeh je diktatura

LEVO DESNO (KORAČNICA)

Oblast je ponosna na svoje hčere in sinove
v premoru med skrunjenjem in spakovanjem
jim poje uspavanke

otroci zaspijo na levi ali desni strani
vsekakor zaspijo

kako umirajoča je oblast ki pričakuje
vnuke
leve in desne in obratno

ITALIA KOT PRIMER

Tisti, ki zapiše pesem, hoče biti pametnejši
od nje, zato se spotika ob črke.

Tako nežno, tako nežno. Poskušal sem
zapisati nekaj stavkov na obalah Sredozemlja,
o, Italia, in so me obkolili aktivisti
skrajne levice, o, Italia, tvojo zgodovino
sem spoznal na znamkah, ki so mi jih
pošiljali člani neznanega parlamenta.

Tako nežno.

Z odsluženim browningom sem streljal
v izkoriščevalce, kapitaliste, Mafijo,
industrijalce, da bi zavzel njihove trdnjave.
V XX. stoletju sem. Pesniki, ki hočejo
biti pametnejši od svoje pesmi, je nikoli
ne zapišejo.

Ostanejo nemi, tako grobi, tako grobi,
o, Italia.

1968

to ni več jesen v Wittenbergu
obleke so ponošene kolokviji sežgani
ničesar se nama ni treba bati
igrala sva agonijo

R. Dutscheja in naklado dnevnik časopisov
položila sva venec na najin dolgi pohod

Sedaj sva oblečena v čedne kalupe
začarala sva ljudi v dobre in zle
ne moreva se odločiti
katerim bi stala ob strani
ničesar se ne spremenilo v zgodovini
policajem sva metala solzivce
za Velikonočno darilo
da bi konstruktivno vstopila v svet
odraslih
obdržala sva le libido

Iztok Osojnik

Iz tekstov nevednosti

izrek iztoka osojnika iz ljubljane

če pišem
pišem samo zato
ker upravičeno smatram
da moja skušnja ni univerzalna

o pogumu

samo že samota lahko izmeri bližino
nobene potrebe ni
da bi se kregal s starimi pesniki
kjer živim raste trava
kamenje je belo od
 sonca in vetra
umirajo mravlje in starci
dan se menja z nočjo
drevje se maje po
 grobvih
lajajo psi
avtomobili vozijo po cestah v različnih
 prestavah
za polno luno pride
 mlaj
spomladi zorijo češnje, a ne vedno
in tako dalje
skozi neskončne hodnike
 „čudežev“

o črni gori

potoval sem tisti dan najprej
proti jugu

proti severu nato in vzhodu

vozil sem se skozi mračni goltanec

(črna gora) ki ga je reka zglodala

med skale meglo in dež

na večer sem se priplazil skozi nalive

do kraja ob reki

ki se mu reče kolašin

tu sem globoko v noči

priznal svojo nemoč

da bi izgovoril starodavno bol

o juretu

v samoti dolga, nočni

se ravnina nenadoma zlomi

in galeb jure detela

zdrsne v škrlaten soj

kjer žalost v ponižnosti molči

in čaka, da se pozabi (jure detela)

v naših očeh, ki so polne

nežnosti

in ljubezni

v igri

kjer je svetloba odvezeta

goloti

in prazgodovinski svet

na vse strani

ravnodušen se iskri

o znamenitem svetniku

sveti gerontion
dons svetnik kot je videt
v svojem času pa izmozgan starc
s stisnjenimi ustnicami in morilec
od imena do imena gre
ta mračna sled
mrežo so skril za hrbet
kafke in hölderlina
suša je blazna
zdi se, da ni več izhoda
iz tega
gerontionova zgodba to
prikrije še tretjič
njegovo svetništvo
še bolj ubija
(dokler ne ugasne)
svetlo stran imena varujejo boginje
ki so očarale že parmenida
na nekem zidu pa takle napis:
kdo je zares gerontion

o tesnobi sanj

danes ponoči sem sanjala blaisa cendrarsa
bil je oblečen v črno obleko
iz bombaža smehljal se je z mojim nasmeškom
bil je čisto blizu mene
skoraj sem se ga
dotaknila
poročen je bil z neko
drugo žensko
zjutraj se nisem več
mogla spomniti
kako izgleda moj ljubi
samo takle stavek sem
si izmislila
v sanjah so nesrečanja najtesnejša

vprašanja o bogu

bog to je ta tišina v men
da živim in umrem sam
med stvarmi, ki so gole in jih
liže veter
mokrota na dnu tistega „oko“
in „ne vem“ na dnu tistega „vem“
skozi moje roke rastejo češnje
skozi moje telo ptiči stresajo perje
tukaj zdaj nekaj časa dežuje, žulji
oblaki, zajtrki,
avtobus

slepota kamna

noj se s krili dotakne
noči nad puščavo
nihče
nikoli
ne spregleda
s kamnitimi očmi teh
kipov
v tišini
med hribi
gnezdi zvezda
ki je ni nihče videl

+ + +

pijan od belega vina
vendar drugače
pišem tole pesem
hotelska soba gluha
ko top

otrok, ki se trudi ugajat

prišlo je tistega dne, da sem zasledil naslednje:

hočem se vrniti v nič
to ni nič religioznega
nič pomanjkajočega
nič samomorilskega
to je nek grm na koncu
zelo dolge in puste poti
ko nekdo sede na tisti
zidec tam in molče —
resnično molče izgine
v pokrajino, sredi katere
je nekoč sedel kot njen del

pesnik

karkoli že napišem
dokler se nekje daleč
sredi najglobljega
pogleda ne pretrga
temna pega
sem samo pisatelj pesmi

+ + +

klic kukavice nekje
v temnih pobočjih Krima
za vse večne čase odmeva
prek Ljubljanskega Barja

+ + +

oo dalekosežen odnos maščevanja

kakšno pošastno
sovrašstvo/maščevanje
kakšna perverzna ambicija

napisat najvišjo, že kar visoko pesem
najglobljo, ki postane zaklad sveta
tisto pesem, o kateri sanja ta svet
in za katero umirajo civilizacije
napisati to pesem, ne eno,
ampak kar pesem za pesmijo, v
visoki slovenščini, končno
zdaj na koncu ali začetku vseh teh
neskončnih stoletij
proti nebu
toda nikoli ne objaviti to pesem
te pesmi, tak venec samih takih viž
skrbno jo varovati pred bralci
pred prepisovanjem
onemogočiti
da se ohrani
kakšna koli sled, tudi tajna ne
izbrisati jasna napotila
razmetati miljne
kamne
in tu
na tem vrhu
med vetrovi in
odpadajočim
listjem,
v uri smrti
v uri,
ko se poserje,
dokončna sprememba
ko se končno udre
v tej uri zdaj skrbno zažgati
knjigo pesmi, teh sledi v nebo
razsuti še pepel v veter med šitami
in izginiti
vrniti se gol in oropan
v razkošni nič
gluhota zvezda, zmrznjene steklene
rože, etc.

vrnitev resnice

kjer se končam, se začnem
kjer se začnem, se končam
pazi, vrnila se je resnica
nato smrt besede
prvi bliski zvezd

komentar:

včasih dolgo, večno zrem sebi v prazen
obraz. videm oster, hrapav kamen. gluhotata
je vlažen madež, kjer moja slepota pre-
haja v resnico neizrekljivo. vračam se
poraščen z mahom, večem, nepokolebljiv.
to je dom brezobzirne gotovosti, to je
življenje po smrti boga ali vednosti.
molk, meče ti dež v obraz, skovikajo
galebi nad pristaniščem, ubiješ morilca
in pogostiš lopova. knjiga odprta na
strani 152.

+ + +

petek zvečer, čudno počen
Issa skače okrog mize
Claude Debussy
v trebuhu mi cvete
svetleče črna roža

+ + +

petek zvečer, čudno počen
Issa skače okrog mize
Claude Debussy
v trebuhu mi cvete
svetleče črna roža

+ + +

Tomaž Šalamun

Sneg

Sanjal sem, da mu je iz ust tekla kri.
Ležal je na pesku in strmel v prazno.
Okrog in okrog so dišale skale.
Stopil sem s čevlji nanj in mu zdrobil
nos. Zdelo se mi je, da se ga ptice
bojijo. Da ga ne bodo raztrgale,
če bo pretanek curek krvi. Zlomil
sem mu vrat v tilniku. Iz ušes in
lic sem naredil brozgo. Prepojen
s peskom je škripal. Nebo se je
vdrlo in poglobilo. Ptice so se
začele zbirati v jate in bližati.

Neznosna in svilena,
tesna bolečina.
Izkušati mi daješ
svojo slast.

En sam krik te
odžene, da zdrснеš
v svojo samoto.
Prestrezaš me.
Kje te prestrezam
jaz?

Ne umor,
molč pripelje spet na kraj
zločina.

Kaj si preživljal?
Tiho slast.
Z vrvmi sem zvezan bil.
Sem grabil, spet zaspal in bdel.
Iz glave ti je lila kri.

Diamant in karte:
vračajo se ptice.

MERA ČASA

O ti, ki mi omogočaš čisto radost!
Trpljenje in osip, tiho sejanje,
nemo zastrupljanje soka in celic.
Ki mi izdaš in jermene zategneš. Še! Še!
Ki mi izcejaš smrt s kruto milino.
Tat je moj Grał.
Ki me pozabiš.
Ki si mi zlomil kri takoj ob vstopu
vate.
Enaka pošast!
Ničesar ne veš o izgubi.
Ki se edina sled ugodja na tvojem
usnju sproži v tisti milijonintni
reži sekunde, ko zgrabiš za
cash.
Samo takrat zadrhtiš.
Ki s pogledom požigaš in požgeš.
Ki dišiš po otavi.
Kaj čakaš. kraljevič železni, moj
Saturn že odhaja.
Stisni!
Zažri se v omamo in poglej!
Vse niha: morje, luna in Li Tai Po.
Ne ozri se, moj mili!
Ki sem ob tebi izkusil najstrašnejšo
vsanost.
Ne ozri se, ti pravim!
Eden si in edini.
Samo tvoj sneg je kristal in zid.

Nisi me zasnežil.
Sam sem šel pod sneg.
Obrambe so padle, prijatelj.
Polje, gozdovi počivajo.

Raztapljam se,
preveč si me zakoval.
Odplavljam se, ker ljubim.
Tu isto: edina slast je v izgubi.

Milan Dekleva

Predpražnik tišine

PREDPESEM

Začetek je v mir in v red
zaziban svet.

In knjiga v snegu,
brez naslova, brez spomina,
brez besed.

Vsi se pričenjamo znova,
v vsem.

Sonce se je vrnilo z velikega lova,
Pes, ki se je v noči počutil kot smet,
je močan. Z zobmi iz posebnega kova,
Dete, ki s sanjami streslo je zibko,
gleda mamin smehljaj.

V očeh mu jutrna ptica spleta
brezskrajno mil sijaj.

Vse se pričinja znova,
v vseh.

Pomladi pa ni in ni.

Ni je, da bi z imeni se dotaknila
stvari.

Ni je, da Škrtavcem v kamnu,
Sikavcem v mahu,
Tresavcem v brezi
solzo požene v prosojna telesa
in v dremoto kri.

Svet je mir.

Svet je red.

Kdo, le kdo bi ga zmožel
... preživet?

ČLOVEK, IZTROŠENO SEME

To je vek visoke lune,
Listje plavičasto tli
v skoraj brezčasni presnovi.
Trebajo strah, ki tehta duše s pinceto,
objeti v rotitveni krog.

Nekaj je, kar stalno
zapušča samoto stvari
in naseljuje poglede
rastočega reda
in preobčutljivost ljudi.

Človek, iztrošeno seme.
Človek, razsuto vztrajanje,
najgloblja brazda tišine,
luska čudenja,
luščina, igra varovanja skrivnosti,
ki vara,
da z nami spi.
Saj v resnici ne diha
izpod odeje
in tudi na koži
prebujanj ni njenih dokazov
niti sledi.

Nekaj je, kar nas stalno
ljubkuje in spušča v samoto stvari.
Nekaj je, kar nam dopušča
biti le,
kadar nas ni.

BILA JE MOŽNOST

Pod jezikom, v goltu čutenja:
velika krutost.

Bila je možnost materi govoriti
iz otroštva.

Označiti čas, ko se človek levi
v spoznanje in trmoglavost.

Kako se obrniti s celim tilnikom
v svojo nalogo:
biti ponirek med vekomvečno lepoto
in veko,
biti nihalo diha,
zaslonka prostora
za vsepovsod in za tu,
za prozodijo nerazpoznavnih,
za dragi stihec udomačenih stvari?

Bila je možnost izreči vse.
In vse je bilo povedano.
Vse je bilo zaklicano v nepravi hip.

Nad rokopisom spomina lebdi
stoprsti besedovalec.
V svojem pajčjem kotu
nemarno družī glasove,
sestavlja tolmunčast,
golgotajoč,
vrtinčast škrebēt
in svet spreminja
v škrgo molka.

Ali kras ali krasota?
Ali kras ali krasota?

VELIK POSEL ČAKA LJUBEČE

Velik posel čala ljubeče.
Mrtve presejati v svoje ravnanje,
zrnca zlata kovati
in jih nadeti prstancem, da bi prišli do otrok.
Misliti luč
iz sijaja nje same,
ker vse, kar je smer in sila in smoter,
se zgublja v ovadbah
izvira
in nas, s postano, v gotovost
vijugajočo se vero
le še kali.

Velik posel čaka ljubeče.
Brez dna hrepeneti
z napetim plodiščem.
V osišču ženske
spoštljivo tkati somerno tišino:
biti sonce
in biti hkrati planet.

Velik posel čaka ljubeče.
Zamaltati dom,
spraskati se v objem
sredi devetkrat pleskanih sten,
potlej pa zvesto, zvesto
veneti sozven.

SAMO POMEN

So bili hudi preroki.

Bile ženske, zmamljene v sam životec biti,
v prvi dih, ki zgane hrepenenje.

da je nekaj novega darovanega času,
da se zdaj v njih
neznansko
mesi v zavest.

Čudežna inkantacija praznine,
kako prikrita je tvoja napoved
in kako sapa tvojih stremljenj
strmi tesnobo.

Sapa: vdih in izdih, vate in ven
in spet in spet.

Pa bodi svet.

Pa bodi svet preklet.

So bile hude prerokbe.

Duše, tavajoče med gostolevci in gostosevci.

Doklej bo jezik gostoljubje klica

v naš rod,

tako plah,

tako nečimern?

Kdaj se povrne zadnja malenkost

in nas zapre v dovršeni privid?

In kdo bo mesil zavest, če čas

završe minljivost?

Bo polje samo odprta zemlja?

Bo bosedla samo pomen?

VSE, KAR STKEMO Z BOLEČIM STREMLJENJEM

Vse, kar stkemo z bolečim stremljenjem,
je predpražnik tišine.

Sipka zagnanost, s katero izplačamo
naročnino smrti,
ne da bi se za hip ozrli v svojstvo
in tujstvo izpisanih bitij,
je komaj rob.

A rob ni dom. Ne čudimo se plašljivi
igri otrok med zavetjem in ostro daljavo.
Še tedaj, ko jih od zunaj obsije krč sveta,
so nedolžni.

Ampak to vemo komaj napol.
Dvomimo o stanovitnosti hrasta
zaradi počasne rasti,
sumimo krošnjo, da ni več zaobljubljena
mastni obstojnosti zemlje!

Kako slepo je naše licemerje,
čeprav nam je **enostavnost** dana kot navdih za večno
in nam je večnost dana kot vračanje **istega**
v premi govor izkušnje!

Nerazumljivo, zamenjati slog bistvovanja
zaradi **uspeh**ih prevratov!

ČAS, NEVIDNI VOTEK

Nebo podpre ptico, beseda zapusti človeka.
Let traja. Zato ker pogled mineva.

Čas, nevidni votek ljudi, je zmeraj
v stvareh. V njihovi spolzki pozornosti.

V vonju obdobja.

Še tako skrbno štetje, izbiranju zrn,
prode na koncu.

Z ničemer se ne dotaknemo volje po rasti:
seme je prej, prej sta popek in kal,

To, kar je šlo iz zarodka, najtišje zasnove,
iz volje ljubezni

v naš preglášeni svet,
bije le kot odsotnost:

skoz nedorečenost otroka, čudež
njegovih zastrašenih vek.

V razmiku svetlobe se oblikuje
sporočilo samemu sebi in tîmi,
edini lakoti, ki se ne utruji
biti.

Proza

Miha Mazzini

Lidija potuje okoli sveta

1.) LIDIJA JE

Lidija je stroj. Njeni debeli prsti, s kratko prstriženimi nohti, vdrtimi v rožnato meso, grabijo sendviče in jih zavijajo v bel, povoščen papir, kar sami od sebe, medtem ko Lidija strmi predse, gleda železniško postajo in ljudi, zaspane in kremežljave, kako hitijo na avtobuse in vlake, se prerivajo in gledajo svoj avtobus, upajo, da bodo dovolj hitri, radi bi sedeli. Lidija jih opazuje skozi steklo kioska. Čez svet piše:

SENDVIČI

2.) DELAVCI SO

Delavci so slabi kupci. Redkokdo se ustavi pred kisokom in kupi na pol prerezano zemljo, z rezino šunke v sredini. Še pogledujejo ne v kup zavitih sendvičev na pladnju, belo piramido, prslonjeno na steklo. Poleg kioska je bife. Tudi tja ne vstopijo, le s pogledom pobožajo steklenice na polici, za trenutek obstanejo, nad steklenicami je majhen bel listek, posrale so ga muhe in nekdo je pljunil vanj PRED SEDMO URO ZJUTRAJ NE TOČIMO ALKOHOLNIH PIJAČ piše. Nejevoljno zgrbančijo obraze in se spet zapode v množico.

3.) URO KASNEJE

Uro kasneje pridejo tisti, ki delajo v pisarnah, in šolarji. Kdaj pa kdaj se kdo izlušči iz množice, postavi se pred okence, iz žepa potegne denarnico, Lidija iztegne roko, poda mu sendvič, palec zgoraj, ostali prsti spodaj, roka se vrne v zavetje kioska in s seboj prinese denar, ki ga spusti v plastičen predal za jedilni pribor. Največje bankovce polaga Lidija na prostor, namenjen nožem, drobiž meče čisto na spodnji del. Kupci vlačijo iz žepov posvaljkane in pomečkane bankovce in jih dajejo Lidiji v roke. Leto za letom jih vzema med prste in njena koža se je navzela mastnosti in zatohlega vonja denarja. Lidija se sveti na svetlobi. Če potegne z dlanjo prek črnih las, spletenih z lasnicami, ostane na koži svetla sled.

4.) NAJVEČ SENDVIČEV

Največ sendvičev proda okoli osmih. S kupa jemlje zavitke in sprejema denar. Vsakemu kupcu se zazre v oči. Nihče ji ne vrne pogleda. Ko vidijo njene prste in rožnato meso, ki kuka izza nohtov, povesijo pogled, iščejo denar. V letih svoje službe je Lidija videla nešteto temen, začetke pleš, ki jih moški skrivajo s kiparjenjem las pred ogledalom, lasnih vložkov, ki jih ljudje ne bi pokazali nikomur. Brezosebnost je prednost vohunov. Lidija je del kioska. Z ničimer ne pritegne pozornosti. Če kdo položi denar na pult, bo dobil sendvič in drobiž. Avtomat opazimo, če se pokvari. Lidija se še ni.

5.) LIDIJA DELA

Lidija dela od pol šestih zjutraj do osmih zvečer. Kadar gre na stranišče v sosednji bife, zapre okno in prisloni nanj karton z zlizanimi robovi. Karton gleda na cesto in govori:

PRIDEM TAKOJ

Tisti, ki so zelo lačni, ali pa tisti, ki imajo dovolj časa, ker njihov avtobus še ni prišel, počakajo. Nikoli ne stojijo dolgo. Okence se odpre in debeli prsti razdelijo sendviče. Ko stopi iz stranišča, si Lidija umije roke s koščkom zelenega mila, topečega se med črnimi sragami na umivalniku. Njeni prsti zadišijo po jabolkih, a že prvi bankovec vonj posrka, ostane vonj po umazaniji in plesnobi.

6. VČASIH PRIDE

Včasih pride lastnik kioska, majhen je in debel, manjši od Lidije, v sivi karirasti obleki s koničastimi čevlji, drobec prahu se ujame na lesketajoč črn lak, debele pete odzvanjajo po kiosku, mrtvaški zvon. Hodi okoli, blazinice prstov polzijo, poskakujejo po policah, iščejo prah. Lastnik govori Lidiji, kakšno srečo ima, da je pri njem v službi, nikjer drugje ne bi dobila toliko denarja za tako malo dela. Pravi: saj te drugje še vzeli ne bi, si preneumna, redim te kot svojo hčer, skrbim zate, zato pridno delaj, pošteno delaj, zvesto mi služi, zate plačujem celo socialno zavarovanje, čez trideset let boš na svojem, uživala boš, imela boš denar, pazi, ne zapravljaj ga v tri dni, bodi mi hvaležna, pridno delaj, delaj, delaj...

...in Lidija dela. Cel dan. Zvečer zloži denar v kovinski tulec, na banki mu pravijo kasete, odda ga, ko se vrača domov. Gre spat. Utrujena je, vrže se na posteljo in zaspi. Zjutraj vstane še pred svitom in oddide iz barake, v sobi sta poleg nje še dve ženski. Redko ju vidi, ena že spi, preden pride Lidija, in odide še pred njo, druga vstane in prične nanašati na obraz naslage pudra, ko Lidija že spi. Včasih jo Lidija sreča zjutraj, ko gre na delo. Pozdravi je, ženska je ne prepozna, opoteka se. Lastnik kioska odtrga Lidiji pol plače za stanarino, baraka je njegova. Smrad iz stalno zamašenega stranišča leze v sobo, ne zbudi ženske, ki spi, starikava, brez ličila, se razgleduje po majhnem prostoru z golimi lesenimi stenami in zluknjanimi zavesami,

polnimi mušjih drekecv. V kotu je vaza in v njej ovela marjetica. Nad Lidijino posteljo je prilepljena fotografija Taj Mahala, iztrgana iz časopisa, v katerega je branje zavila solato.

7.) LASTNIKOVI PRSTI

Lastnikovi prsti so prevohljali police, ničesar niso našli, in obstali poleg denarja. Lastnik ga še pogleda ne. Njegove roke ne dišijo po plesnobi. Lidija ne ve, kakšen vonj imajo. Na levem kazalcu je nataknjen prstan iz masivnega zlata z ogromnim črnim kamnom v sredini. To je gospodarjevo oko, s katerim išče prah po policah in vidi vse, kar počne Lidija, ko je sama v kiosku. Lidija se ga boji. Umika se očesu/prstom. Lastnik tega sploh ne opazi. Govori:..... si imela srečo punca, da sem te jaz našel na cesti, ko si prišla v mesto iz tistih tvojih hribov, umrla bi od lakote, če ne bi bilo mene, bodi mi hvaležna, delaj, delaj..... Vsakega prvega ji prinese modro kuverto, na njen je s svinčnikom napisan račun. V prvi vrsti je napisana Lidijina plača, tako ji je povedal lastnik, potem pa odbitek od zavarovanja, stanarine, hrane, pomoč za UNICEF, pomoč za Rdeči križ, stroški za kuverto in tako naprej. V zadnji vrsti piše, koliko je v kuverti. Ponavadi sta to dva bankovca. Lidija ju vzame, in da ji ne bi bilo treba pogledati lastniku v oči, ko reče hvala, gleda v račun in ne ve, kaj je to UNICEF. Lidija ne ve še veliko drugega, a nikoli ne vpraša. Molči.

8.) KADAR JE

Kadar je sama, gleda ljudi, ki hitijo mimo. Počasi drsi z očmi na človeka na človeka in se ustavi, kadar zagleda koga, ki tovari težke kovčke. Spremlja ga s pogledom, ko vstopa skozi vrata v poslopje železniške postaje, sunkoma meče kovčke prek stopnic, izgine v polmraku avle, Lidija čaka, zagleda ga spet na peronu, gleda, na kateri vlak bo stopil, in ko se vrata za njim zapro, Lidija zamiži. Natančno ve, kateri vlak je to, za katerikoli vlak ob katerikoli uri na kateremkoli peronu ve, kam pelje. Lidija miži. Pred zenicami, zaščitenimi pred zunanjo svetlobo, drsijo imena mest, skozi katera se bo človek peljal. Imena mest spremljajo fotografije, ki jih je Lidija iztrgala iz časopisov in jih skrila pod blazino v baraki. Na vlaku piše

```

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX
X      I                P A R I S                                I      X
X      I                Gare de Lyon                          I      X
X      I                Dijon — Vallorbe — Lausanne          I      X
X      I                Milano — verona — Venezia            I      X
X      I                Trieste — Villa Opicina — Zagreb     I      X
X                                B E O G R A D                    X
X                                                                X
XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

```

Lidija vidi mesta v svoji glavi. Polna je fotografij. Lidija bi rada potovala. Kadar koli ji gospodar govori, kako brezskrbno bo živela s pokojnino, se v njeni glavi zavrti kaleidoskop slik. Potovala bi nekam daleč. Kjerkoli je zanjo daleč. Dan za dnem gleda ljudi, ki stopajo na avtobuse in vlake ter potujejo, slike iz njene glave vidi jo v resnici, vlačijo kovčke, mladi, stari, brkati moški temne polti in njihove ženske v

dimijah s krdelom otrok okoli, bradati mladeniči, objemajoč svoja dekleta, nahrbitiki na ramah, potujejo, potujejo, odhajajo, pridejo, kupijo sendvič in grēdo. Lidija oceni vsako stranko, da mu zavojček in kupec steče na vlak, Lidija miži, namesto nje potujejo sendviči v želodecih teh ljudi, še trideset let, si misli Lidija, ko kaleidoskop v njeni glavi spremlja potovanje sendvičev, ki jih je ona pripravila, na vratih kioska piše:

NEZAPOSLENIM VSTOP PREPOVEDAN

9. OKOLI DEVETIH

Okoli devetih Lidija zasliši škrebete tekočine ob pločevino. Stari pijanček, z dolgimi skuštranimi lasmi, eden od peronarjev, ki prespijo noči v čakalnici, če pa jih policija nažene, pa na klopi v parku za kioskom, se je zbudil in se poscal na vrata. Danes je vstal zgodaj, ponavadi zasliši Lidija zvok seča šele okoli enajstih. Počasi prišepa okoli kioska in Lidija mu da sendvič. Danes plača s posvaljkanim bankovcem, ki ga je našel ponoči, Lidijine roke še bolj zasmrdijo. Starec odide v trgovino, pod pazduho stiska prazno steklenico. Na etiketi moški v klobuku smeje se drži v naročju gos in steklenico vina. Lidije starec ne zanima. Ne potuje nikamor. Včeraj je bil tu, danes je in jutri bo. Čez nekaj časa pride mimo. K sebi stiska polno steklenico. Čeprav ima na glavi klobuk, se ne smehlja in ni videti vesel kot možakar na etiketi. Verjetno zato ne, ker v naročju nima gosi. Ali pa ker ni narisana.

10. LIDIJA OPAZUJE

Lidija opazuje ljudi, ki hodijo mimo. Med hitečo množico zagleda visokega tipa z očali, redko brado, ki je ob koreninah rdečkasta, in mastnimi, črnimi lasmi. Nepočesani štrlijo tako, kot je lastnik ponoči spal. Po nečisti koži tipu zdrsevajo majhna, okrogla očala, da si jih venomer popravlja. Obstane, ne gre čez cesto, ozre se proti kiosku, počasi pristopi, brskajoč po žepih. Lidija pripravi sendvič. Tip stoji pred kioskom in z obema rokama sega v žepe suknjiča. Počasi vlači ven kovance in jih zлага na pult, po velikosti. Ko jih je dovolj, oddrsna prisekani stožec proti Lidiji. Ta mu da sendvič, tip ga spravi v umazano vojaško torbo iz trdega platna, ki mu visi prek desnega ramena. Lidija prešteje denar, dvigne glavo in tip še kar stoji pred njo in jo gleda. Lidija takoj povesi pogled, nerodno ji je, čuti njegove oči na sebi. Ne dvigne glave, dokler se vsiljivec ne naveliča in odide. Gleda njegov ukripljeni hrbet, kako steče čez cesto in se pomeša med ljudi. Ker je za glavo višji od okolice, vidi, na kateri avtobus je šel. Nad avtobusom visi na kovinski žici ploščica, pobarvana modro. Na njej je z belo barvo narisana velika sedmica v krogu. Lidije tip ne zanima več. Ne potuje daleč. Ne ve, da moški, medtem ko se prenapolnjeni avtobus trese čez hribovito pokrajino, misli nanjo. Misli o njej, natančneje. To sem bil jaz. Ta, ki je kupil sendvič. In ko sem se peljal domov, sem si izmislil Lidijo.

11.) STOPIM DO

Stopim do kioska, sendvič me že čaka na pultu. Plačam in ga spravim v torbo. Jedel ga bom kasneje, med vožnjo. Danes Lidija ve, kdo sem. Včeraj zvečer sem jo natipkal. S sklonjeno glavo prešteje denar, potem pa obstoji in molči. Gledam njene črne

lase, ki se svetijo v vzhajajočem soncu. Mogoče sluti, kakšno prihodnost sem ji natiptkal. Mogoče mi zameri za preteklost, ki sem si jo izmislil. Mogoče bi rada, da bi jo napisal drugačno, po videzu in željah. Zasmili se mi. Rečem: — Lidija, veš... tudi jaz prodajam sendviče. Moram jih prodajati, če hočem živeti. Sendviči so taki kot ta, ki jih je naredil. Ne morem drugače...—

Molči in gleda v tla. Tudi jaz obmolknem. Nikoli nisem znal povedati tistega, kar sem hotel. Ali pa si nisem upal. Pogledam na uro. Moral bom na avtobus.

— Lahko kaj storim zate? — rečem.

Vem, kaj bo rekla.

Reče:

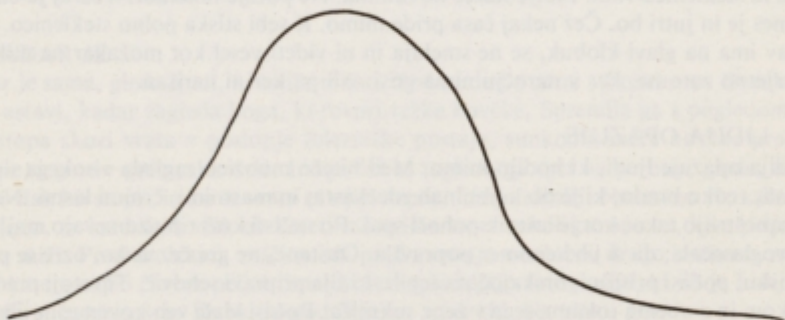
— Stori, da potujem okoli sveta!—

Pogleda me v oči in vsa njena silna želja po potovanju je v njih. Ves kaleidoskop slik. Umaknem pogled. Ne zdržim več.

— Bom! — rečem in hočem steči čez cesto.

Ampak moram ji razložiti. Toliko ji moram še povedati.

S kupa kosov belega papirja, pripravljenega za zavijanje sendvičev, potegnem list in nanj s kemičnim svinčnikom narišem Gaussovo krivuljo.

Svoboda je prostost odločitve — rečem — in kakorkoli se odločiš, zmerom boš točka na tej krivulji. Množici ne moreš pobegniti.—

In ko tečem čez cesto na avtobus, vem, da me ni razumela. Papir je Lidija vrnila na kup in ga poravnala z ostalimi. Pol ure kasneje je vanj zavila sendvič in ga prodala. To mi je všeč, če pomislim, koliko hrupa je zganjal Mojzes s pismom svojega stvarnika.

Sendvič, zavit v pokracani papir, je kupil Mehmed Muladinović, 56, poročen, oče petih otrok, delavec v železarni Jesenice do predvčerajšnjim, dal odpoved potem, ko je celo življenje metal koks v Siemens Martinove peči in ga je plamen posušil, da je bil ves star in zgrbljen, bolela so ga pljuča in suho je pokašljeval, ko je nosil sendvič na vlak za smer Beograd — Skopje — Atene. Po enaintridesetih letih delovne dobe se je vračal domov, kakor je sam rekel kolegom v samskem domu, da bo vsaj videl svojo ženo, čeprav staro, in svoje otroke. Da bo umrl doma, ne pa med rdeč-

kastim prahom. Želja se mu ni izpolnila, umrl je tri ure in dvaindvajset minut zatem, ko je pojedel sendvič in postrgal zadnje drobtinice s papirja na dlan. Zadušil se je, sam v kupeju, s sezutimi čevlji. Zaradi tega ni hotel nihče prisesti, ker so mu noge preveč smrdede. Tako mu tudi ni mogel nihče pomagati.

V tistem trenutku, ko je prinesel dlan k ustom in posrkal drobtinice, pobrane s papirja, se je njegovim kratkovidnim očem, ostrino jim je vzel večni ogenj, zazdelo, da na papirju nekaj piše. Če se je še tako trudil, prebrati ni mogel ničesar. Nekaj časa se je napenjal, potem pa je papir pazljivo prepognil in ga spravil v žep. Porabil ga je uro kasneje na stranišču.

Medtem, ko se je trudil, da bi prebral, kaj piše na papirju, in je stopil k oknu, se je s hrbtom naslonil nanj, da bi bolje videl — vlak je še stal na postaji — in je prišel mimo okna Ibro Hadžipuzić, 19, samski, prestopal je na vlak za Jesenice, od jutri naprej zaposlen v železarni Jesenice, na delovnem mestu, ki ga je Mehmed Muladinovič zapustil, videl je starca, kako bulji v papir, in ker bo šele od jutri naprej gledal v ogenj martinovk, sedaj pa je imel oči še zdrave, je videl tudi, kaj je na listu narisano.

— Vidi ti starog, crta sise! — je dejal in odgovoril potovalko svoji usodi naproti.

12.) POLETJE GRE

Poletje gre h koncu. Zadnja vročina je pritisnila na mesto in ljudje prepoteni stopajo iz avtobusov, včasih koga, ki je omedlel, prinesejo ven. Lidijini lasje se svetijo še bolj kot ponavadi, pod pazduhama se na beli halji širita dva kroga vlage. Kapljice znoja ji drsijo po hrbtu. Kiosk je razžarjena kletka. Dve ženski sta se umaknili v senco, ki jo meče nadstrešek kioska. Lidija posluša njun pogovor. prva ženska razlaga drugi, kako je prišla do stanovanja. Z možem in otrokom je živela v neki podrti baraki, potem pa je pisala v časopis — Lidija sliši ime časopisa ter si ga zapomni —, prišli so novinarji, fotografirali, napravili reportažo, članek je izšel, razburil javnost, prišli so na listo za stanovanje in ga tudi dobili. Ženski odideta. Lidija ostane sama in premišljuje. Vročina jo stiska v razžarjene klešče, čelo se ji orosi, ne ve več, kaj dela, vzame kos papirja, svinčnik iz predala in prične pisati.

Spoštovani!

Črke so okorne, vleči jih mora iz spomina, vsako posebej. Ko konča, gleda liste papirja, na katere je popisala svoje življenje, svojo željo, in ne ve, kaj bi z njim. Potem pa se v njej nekaj prelomi. Mogoče zaradi vročine. Odide do trafike in reče: — JANA —

Dobi časopis, kupi kuverto in znamko. Vrne se v kiosk, prepogne popisane liste in jih vloži v ovojnico. Z jezikom oslini predsednika te dežele po hrbtne strani in nalepi znamko na kuverto. Iz časopisa prepíše naslov uredništva. Pismo vrže v nabiralnik zvečer, ko se vrača z dela.

13.) ČEZ NEKAJ

Čez nekaj dni prideta ženska in moški. Ženska ima dolge črne lase, siten obraz, prične brati Lidiji njeno pismo. Včasih se ustavi, vprašujoče pogleda Lidijo, in ko ta prikima, zadovoljno bere naprej. Ženska prebere pismo, govori, si nekaj beleži, kadarkoli se ustavi, mora Lidija prikimati, hitro se je naučila, moški medtem fotografira kiosk, sendviče in Lidijo, posamič, pa vse skupaj, kar naprej. Še preden se Lidija zave, že odideta, še prej ji stisne roko, in ko se v avtomobilu peljeta mimo kioska, Lidija vidi, kako si ženska briše dlan v pregrinjalo na sedežu. Moški si roke ne briše. Z obema rokama drži volan.

14.) ZAČELO SE JE

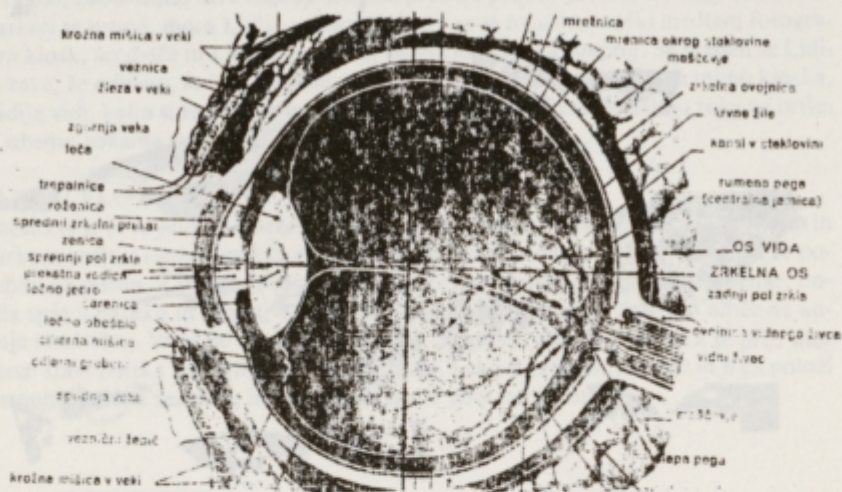
Začelo se je prvo jesensko deževje, ljudje so tekli mimo kioska, se izogibali lužam in curkom vode, ki je brizgala izpod koles mimo vozečih avtomobilov. Lidija je že pozabila na pismo. Zavijala je sendviče in jih podajala kupcem, preštevala denar, hodila spāt v barako in zgodaj vstajala. Bil je torek, deževen in pust, ko nihče ne kupuje sendvičev. Vsem se mudi domov. Dež čisti ulice. Okrog poldneva se pred kioskom stavi ženska srednjih let in gleda Lidijo, kako ji pripravi sendvič in ji ga položi na pult. Ženska sendviče ne vzame, iz torbe potegne časopis

ga razgrne in gleda fotografijo na papirju, potem pogleda Lidijo in spet časopis. Mimo pride njena znanka, se ustavi, ženska ji nekaj razlaga, kaže Lidijo in časopis, kmalu se nabere gruča ljudi, strmijo v kiosk, šepetajo in gledajo Lidijo. Zmeraj več jih je, dež jih ne moti, če kdo odide, pride drug, stojijo in gledajo/gledajo. Lidija ne ve, kaj bi. Kiosk je kletka, ne more pobegniti, ne more se skriti. Gledajo vanjo, kamorkoli se ozre, povsod vidi oči, kako buljijo vanjo, sliši šepetanje, govorijo o njej, smejejo se ji, haha rada bi potovala okoli sveta hahaha koza poglej kako je grda, debela, umazane lase ima, roke ji smrdijo po denarju, pri njej že ne bi kupil sendviča, kaj vse ljudje ne bi dali v časopise, potoval bi vsakdo, ko so pa tako težki časi, nič delal le okoli hodil in se sončil po plažah, no pa naj gre, saj je gotovo reva, preveč pametna tudi ne more biti, drugače ne bi tu delala. Mamica reče svojemu sinčku: le uči se, drugače boš tak kot ta, in pokaže na Lidijo, kaj vse ne vstopi v javnost, hranila naj bi denar, če hoče potovati, potovati potovati potovati potovati.

V Lidijo strmi stroj, imenovan OKO.

Prek te naprave (velja za večino ljudi) gredo v notranjščino informacije in se trenutek zatem spet vračajo ven prek naprave, imenovane govorni organi. Očesa se ponavadi nahajajo v parih. Kdor jih nima, je slep. Oko je zelo občutljiva naprava in ga moramo čuvati. Če se nam vname in pordi, ga izpiramo s kamilicami.

15.) TUDI LIDIJA

Tudi Lidija ima oči, a s jih ne upa vzdigniti in uporabiti. Strmi v tla, medtem ko ji telo razjedajo pogledi iz mnogih očes pred kioskom. Pogled je topilo. Prek druge naprave, imenovane uho, ki ima podobno funkcijo kot oko, le da ne sprejema v barvah, Lidija sliši mrmranje ljudi. Ušesa ne more usmeriti v tla. Ne more pobegniti. Ritenško se pomika proti vratom kioska, a ne izstopi, zunaj je neznan svet. Ko se hrbet prisesa na vrata, zasliši trkanje. Vrata se odpro in odrinejo Lidijo. Vstopita novinarka in fotograf. Novinarka govori, obrnjena proti gledalcem na dežju. Pravi, zbrali smo denar, pošilja.no te na potovanje z avtobusom, relacija BENETKE — RIM — FIRENCE, odhod je popoldne, tukaj je potrdilo, vse je plačano. Da Lidiji v roke modro kuverto, Lidija jo prijme, ne ve, kaj se dogaja, fotograf slika Lidijo s kuverto v roki in novinarko, ki jo prijateljsko treplja po rami. Novinarka se smehlja, Lidija strmi s široko odprtimi očmi in ne ve, kaj se dogaja, kuverta je zalepljena in molči.

Ljudje pred kioskom zaploskajo.

16.) LIDIJA STOJI

Lidija stoji s kuverto v roki in strmi ven, v dež, ki gomazi po sivo umazanem poslopju železniške postaje. Ne vidi ničesar. Ne misli, a vendar obstaja. Ko ura, obešena na strop železniške postaje, pokaže tri, prideta po Lidijo novinarka in fotograf. Slečeta ji belo haljo in jo odpeljeta s seboj. Hodijo po dežju. Lidijo nosi luna. Novinarka jo pod roko pripelje do avtobusa, ki je že poln, ljudje gledajo skozi šipe, skozi štrene dežja. Novinarka nestrpno dregne Lidijo in ta stopi na prvo stopnico. Fotograf pritisne na sprožilec. Reče, da ni gotov, ali bo posnetek dober, Lidija se mora vrniti spet na prvo stopnico, slika jo še enkrat, potem se mora obrniti, stoječ na prvi stopnici, v rokah drži kuverto, novinarka ji da časopis v roke, mora ga držati tako, da se vidi, kateri časopis je. Novinarka reče smehljaj se —

Lidija kar strmi predse. Novinarko moči dež, nestrpna je, skoči k Lidiji in ji s palcem in sredincem raztegne ustnice v nasmeh. Fotograf posname Lidijo, smehljajočo se od ušesa do ušesa. Še preden se Lidija zave, sedi na sedežu, gleda skozi okno pokrajino, ki jo štrene dežja drobijo na koščke.

Nenadoma se Lidija zave: POTUJE, ona, v avtobusu

potuje

videla bo kraje, o katerih je do sedaj le sanjala

mogoče bi morala vzeti kak sendvič s seboj za popotnico

čuti oči sopotnikov na sebi, a sedaj ji ne morejo nič več

v glavi donijo fanfare

POTUJEPOTUJEPOTUJEPOTUJEPOTUJEPOTUJEPOTUJEPOTUJEPOTU

ODHAJA

srečna je kaleidoskop v glavi fanfare Benetke rim firenze

Avtobus se ustavi. Vstopi carinik z mogočnimi črnimi brki, počasi stopa proti Lidiji, ki še kar zre skozi okno, ko pride do nje, reče:

Potni list, prosim!

In Lidija reče:

A?

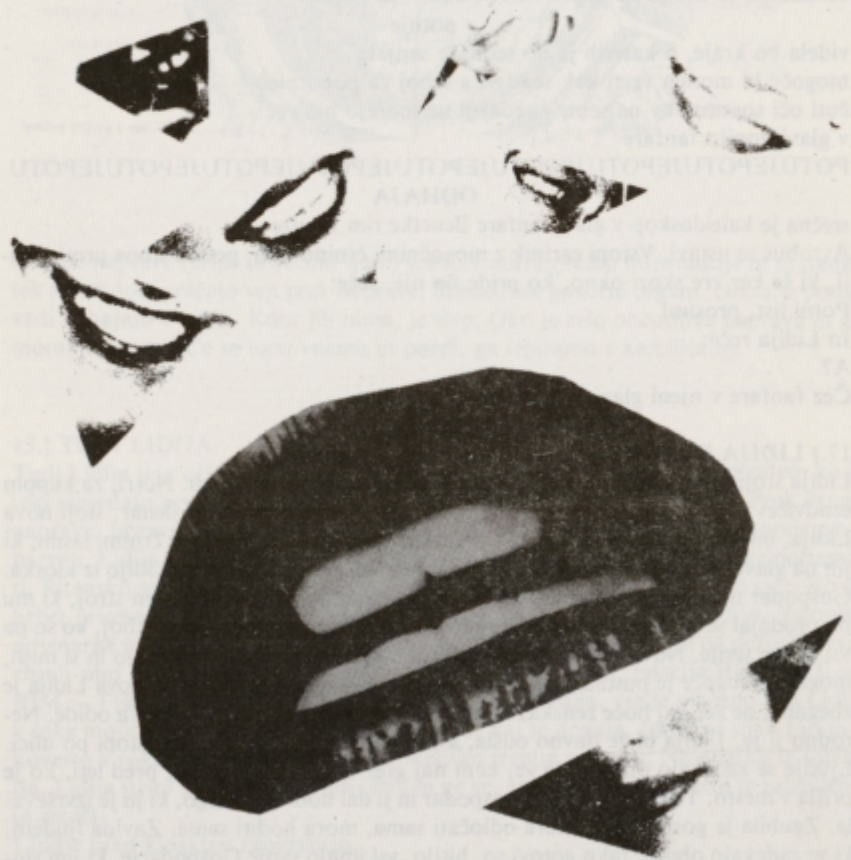
Čez fanfare v njeni glavi je zapeljal vlak.

17.) LIDIJA STOJI

Lidija stoji pred kioskom. Iz te perspektive ga ni videla še nikoli. Notri, za kupom sendvičev, za polico, lakirano belo, poleg plastičnega predala za denar, stoji nova Lidija, mlajša od nje, a s prav tako praznim pogledom, z mastnimi črnimi lasmi, ki jih na glavo pripenjajo zaponke, in gleda ven, na cesto, v prejšnjo Lidijo iz kioska. Gospodar ne mara oseb, ki so stopile v javnost, našel je nov brezlični stroj, ki mu bo prodajal sendviče. Ne more nič za to, če so si stroji podobni med seboj, ko so pa vsi iz iste serije. Nova Lidija pomoli sendvič stari Lidiji, ta le strmi vanjo in si misli, mogoče, mogoče je pustila sliko Taj Mahala nad pogradom v baraki, nova Lidija je zbegana, ne ve, kaj hoče ženska, ki stoji pred njo, gleda v tla in čaka, da odide. Nerodno ji je. Lidija bi že davno odšla, a nima kam, zgubila je dom. Stopi po ulici. Ljudje se zadevajo obnjo. Ne ve, kam naj gre. Tako je bilo prvič, pred leti, ko je prišla v mesto. Takrat jo je našel gospodar in ji dal dom in Nalogo, ki jo je izvrševala. Zgubila je gospodarja, mora odločati sama, mora hoditi sama. Zavida ljudem, ki se zadevajo obnjo, tako gotovi so, hitijo, vsi imajo svoje Gospodarje, ki jim slu-

žijo, mogoče so jih že kdaj videli, mogoče jih šele bodo, ali pa tudi ne. Lidija je sama. Svoboda je breme. Svoboda je laž, če te vsi poznajo, če so vsi brali o tebi v časopisu. Kdor o nekom nekaj ve, je več vreden in tistega zaničuje. Lidijo so videli prodajati sendviče, videli so jo pisati v časopis, videli so jo, kako se odpravlja na potovanje, in kdor vidi, je pridobil prvo potezo gospodarja. Zato butajo obnjo kot valovi. Lidija hodi, Lidija poveša pogled, gleda popljuvani umazani asfalt, po katerem hodi, odvržene čike, nekateri še gorijo, na nekaterih je še mokra sled sline. Lidija se ostankom cigaret izogiba, ne želi stopati na tisto, kar so drugi odvrgli, in upa, da drugi ne bodo stopali po njej. Hodi/hodi — premika levo nogo, premika desno nogo — Lidija hodi. Naprej, o le naprej. Umika se vsakomur. Naprej. Čevlji stopajo proti njej, čevlji stopajo mimo nje. Lakasti, umazani, sijoči, na vezalke, brez vezalk, opanke, sandali, gozjarji, škornji, teniske, vojaški škornji, vsi gredo proti njej, komaj sproti se jim izmika, beži, lovijo jo. Čevlji.

Nekdo se zasmije. Glas je mlad, dekliški. Lidija upogne hrbet, a ne more pobegniti. Smeh se množi v ušesih, drobi se, prši naokoli, kot ognjemet. Smejejo se. Vsi. Sme-

je se popljuvani pločnik, smejejo se čevlji, ki jo lovijo, pomendrani čiki na pločniku se režijo s tankim piskajočim privoščljivim smehom: tehehetehehe. Stopi hitreje. Smehu ne more pobegniti. Lidija teče. Smeh je v njeni glavi, v njenih kosteh, vsa je okužena z glasovi. Smeh se plodi, množi, Lidija beži. Teče po ulici, zavije desno v ožjo in manj prometno ulico, le smeha ni nič manj, ne pojenja. Lidija bi se rada vdrla v zemljo. Pravi O pločnik razpri se. Tla so trdna. Nosijo Lidijo, čeprav je tako zelo težka, polna smeha, polna potovanj, polna fotografij mest celega sveta. Vse pritiska nanjo. Beži z Taj Mahalom na ramenih, z Eifflovim stolpom, z Belo hišo, s Kremljem, z Indijo, z Benetkami, z vsemi njihovimi gondolami, z gondoljeri, s polnočnimi romancami, z izrezki iz časopisov, v katere je bila prej zavita solata, ki so mastni od najcenejše salame. Okrogli, mastni sadeži — kot Lidija. Ki beži, ki teče. Z asfaltom pod svojimi nogami, ki se noče odpreti in jo požreti. S privoščljivo režečimi ogorki na njem. Z ljudmi, in njihovimi smehi, ki so jih naselili v Lidijo, v njene kosti, zarili v njeno lobanjo, da ne more pobegniti, nikamor. Smejejo se naličene ustnice — rjavo plavo vijolično zeleno —, smejejo se nenaličene ustnice, moške, ženske, otroške, živalske, pokrite s poljubi, pokrite s cvetjem, pokrite s herpesom, odkrite, zajčje ustnice, debele, tanke kot rezilo noža, povešene, napete, zgrbljene, ustnice, ustnice. In iz njih smeh.

Hitreje/hitreje gre Lidija. Poveša glavo, zatiska ušesa, maši nos, miži, v vagini ima tampon, ker ima menstruacijo, misli si, zaprla je vse vhode, ne morejo do nje, a Lidija nima sreče, nekaj je pozabila, nič ne pomaga, ne ve zakaj — ja, Lidija, kaj pa ritna luknja (lat. anus)? — hoče biti neopazna, zemlja, odpri se, ponavlja. Hahaha, reče pločnik, stara fora.

LIDIJA

Lidija hodi. Minilo je. Ne sliši ničesar več, ne vidi in ne misli. Otopela je. Lidija sanja. Sanja strah pred prebujanjem. Moleduje: še malo spanja. Spi. Hodi v sanjah. Hiše drsijo mimo nje, ljudje so prozorni in migetajo kot zbledle fotografije. Če iztegne roko, se pod njenimi prsti razblinijo kot milni mehurčki. Lidija ne stegne roko. Rada ima milne mehurčke. Gre mimo cerkve in obok nad vrati reče: Ave gratia plena! Lidija pa nič. Ne sliši ga. Ko jo opazi Jezus, prubit zraven oltarja — Jezus ima zdrave oči, ker nikoli ni delal v železarni/steklarni/brusilnici itd. — in jo vidi, kako z nasmeškom, vdana v usodo, nosi na plečih Taj Mahal, Eifflov stolp, in kar je še tega, kar sem ji naložil, zavpije: Papiga! a tudi njega Lidija ne sliši. Hodi po ozki ulici in vrata se vtikajo vanjo, ji govore

psom vstop prepovedan
 prepovedano je voditi psa v lokal
 nezaposlenim vstop ni dovoljen
 kaditi ni dovoljeno

Lidija jih ne posluša, ničesar ji ne morejo povedati, vrata so bedni kričači gospodarjev.

Lidija pride do reke. Obstane na robu betonskega zidu, v katerega je ujeta voda, in gleda v globino. Gosta zelena tekočina tiho polzi. Lidija se prične prebujati. Z njo vred se prebudi smeh, govorjenje, pogledi. Lidijo je groza. Poskuša spet zaspati, potoniti vase, ne more, vsak trenutek bo spet kost, ki jo glodajo psi. Pogleda navzgor, v nebo — le kam naj bi drugam? — in reče:

Tudi nate bo prišla vrsta.

Vem, rečem, vem.

Ti je sedaj kaj lažje?

Ampak Lidija me ne posluša več. Prestopila je prag. Hodi po zraku. Vedno nižje. Zeleno tam spodaj jo vsrka. Prodre vanjo. Voda je maternica, Lidija je potonila kot kamen.

Sonja Dimic

Express

Ravnokar sem prišla domov in prvo, kar mi je prišlo na misel — tebi bom napisala pismo. Priznaj, da se že dolgo nisva slišali. Bo že kar več kot eno leto. Takrat, pred enim letom, si mi ti nazadnje pisala. Bilo je lepo malo pismo rožnate barve, tako, kot jih ponavadi dobivajo zaljubljeni. Nisem se ti še zahvalila za tisto pismo, čeprav ti moram povedati, da sem dolgo mislila nanj. Šele zadnji čas sem malo pozabila, vendar samo malo. Vsled tega ti tudi pišem.

Naj ti najprej odgovorim na nekaj tvojih vprašanj. Prvič: če sem naredila izpit za avto. Sem ga. Ja, ne boš verjela, prvič sem ga naredila, še sama nisem mogla verjeti. Toda uspelo mi je in zelo sem vesela tega. Šele zadnji čas sem se malo unesla in sem pozabila na to veselo novico, da sem naredila izpit za avto, drugače me je pa ves čas metalo v zrak.

Tvoje naslednje vprašanje je pa malo bolj delikatno. Če sem še vedno skupaj s Tjažem. Nisem, ti kar takoj odgovorim. Nisem in nikoli več ne bom. Ker Tjaž je zmešan človek, to, upam, da že veš. On je totalno zmešan človek. Če hoče meni nekdo vsiliti, da naj se z njim poročim, potem je zame zmešan. Zbrišem ga iz sveta. Pa me prav malo zanima, če ima ne vem koliko stricov in tet na sekretariatu za notranje zadeve. Njegovi načini me prav nič ne prizadenejo.

Pač pa me zanima, zakaj tako sili za mano. Zdaj me je začel že obešati na veliki zvon. Riše po stenah moje ime in tako naprej. Zadnjič sem šla po Šentvidu in sem zagledala: „Mojca, rad te imam.“ sredi zidu, pomisli, kaj ni to noro?! Ampak jaz ga ne maram in ne maram, pa me prav malo briga. Naj živi po svoje. Naj se kurba po svoje, njegovi načini mene ne pretresajo tako, kot si on to predstavlja.

Ali pa tole. Bila sem v kinu. Čisto slučajno sem gledala Bergmana v Kinoteki, ko se zasliši z vseh strani: „Mojca, rad te imam! Mojca, rad te imam!“ Ta človek je šel in naščuval neke degenerirance, da so vpili te reči na moja ušesa. Njega ni bilo videti, to se vidi, kakšen zajec je v bistvu.

Draga Lučka. Če sem iskrena, ti ravno zato tudi pišem. Zaradi Tjaža. Moram razčistiti to z njim. Vem, da je tvoj brat. Vse vem. Vem, da ga imaš rada in vse drugo, to mi je jasno. Ampak za božjo voljo, jaz ga ne prenesem. To ti pripovedujem čisto iskreno. Jaz tega tipa ne prenesem, pa konec. Naj se zbriše s sveta, oprostí, če sem prekruta, ampak tako zares mislim. Ne zmorem več.

Naj ti povem naprej, kaj mi je še naredil.

Bila sem na Šmarni gori, ko sem naenkrat zaslišala z vseh strani. Kar odmevalo je od cerkvenih zidov: „Mojca, rad te imam! Mojcaaaaa, rad te imaaaaam!“ Ozrla sem se okrog sebe in zagledala gručo fantov, oblečenih v duhovniška oblačila. In ti so vpili tisti Mojca, rad te imam! Ali se tebi ne zdi to noro? Meni se.

Hočem, Lučka, da vplivaš nanj, kot se le da, ker tako naprej ne gre več. Ali naj odneha, ali pa se bom morala podstopiti h kakšnim težjim ukrepom. Mislim na policijo ali na kaj podobnega. Tega Mojca rad te imam ne prenesem več. Zdaj je prišlo že tako daleč, da sem postala na ta stavek prav alergična. Ne smem ga več slišati iz no-

benih ust. Kar otrpnem, ko zaslišim to stvar. Predstavljaš si, kako se počuti moj fant ali kakor ga že hočeš imenovati. Da, imam ga. Ljubega. Dragega, kot je moderno reči. Tipa. Te besede ne maram. Prav tako ga nimam za frajerja. Ker frajer že ni. Ne bi si mislila, kaj? Hočeš, da ti kaj več povem o tem? Bom, rada. Komaj nareč čakam, da se lahko izčvekam nekemu, za katerega vem, da ne bo prenesel naprej. Ti, vem, da tega ne boš naredila, tebi zaupam.

Torej, od začetka. Ta moj fant je Bosanec. Ime mu je Sahil. Smešno ime, kaj? Jaz sem se že privadila nanj. Bom čisto iskrena. Povedala ti bom vse, kar se z nama dogaja. Ti si mi tudi. Bilo mi je nerodno, ampak povedala si mi prav vse. Kako te je prvič, kako te je drugič, kako ti ga je dal, kako ti ga ni dal, mislim noter. Vse. Zato bom tudi jaz natančna in iskrena. Seveda če bom zmogla biti taka, kot si bila ti. Jaz sem včasih malo čudna, kot veš. Zaprem se vase in potem nič ne zvlečeš iz mene. Spoznala sva se s tem Sahilom v Unionu. Spala sva v istem nadstropju. Mislim, sobi sva imela v istem nadstropju. Najbrž se sprašuješ, kako sem zašla v hotel Union. Povedala ti bom, vse ti bo takoj jasno.

Upam, da veš, da imam jaz enega strica. Ta stric je hotel mene enkrat pofukati. Čisto resnico ti govorim. Mogoče ne boš verjela, ampak je le res. Na žalost. So tudi taki ljudje na svetu. Stanuje tam kot jaz, torej v hiši mojega očeta. In enkrat takole proti večeru se je zgodilo. Imela sem na sebi trenirko in teniške copate na nogah, ko je vstopil v mojo sobo. Rekla sem: „Kaj je, stric?“ Rekel je: „Nič.“

Rekla sem: „Ti je morda slabo, nekam slab si videti.“

Rekel je: „Nič mi ni. Dobro mi je. Kaj pa ti?“

„Kako, kaj jaz?“ sem rekla.

Rekel je: „Tako. Mislim, kaj počneš. Sama si.“

„Ja, sama,“ sem namrgodeno rekla. „Je kaj narobe?“

„Ne, nič.“

Postalo je že kar mučno. Vsa soba je puhtela v spolni sli, ki jo je izžareval moj stric, to se je dalo videti na prvi pogled. Postalo mi je nerodno. Pogledala sem v tla in nisem vedela, kaj naj še rečem. Bilo je zelo zoprno.

„Ti kaj prinesem, Mojca?“ je rekel prav priliznjeno prijazno. Še predno sem utegnila reči „Ne“, pa ga je že vzel ven in in lahko si misliš, kako sem razširila oči. Česa podobnega še nisem videla. Imel je tako velikega, Lučka, da me je skoraj kap. Nisem vedela, kam naj obrnem oči. Povešala sem jih na vse možne načine, vendar ni dosti pomagalo. Še vedno je bil tu on njegov ogromni... Kako naj ga imenujem? Naj bodo tri pikice. Kurac, reče Sahil. Ampak njemu je to dovoljeno, on je Bosanec. Meni je pa nekako nerodno. Ampak s tabo je lahko. Tebi lahko vse napišem.

„Stric, to ni lepo od tebe,“ sem začela. Bila sem vsa posrana.

„Poglej ga, Mojčka. A ni lep?“

„Lep, lep. Stric, a bi se pokril?“

„Ampak moraš priznati, da je lep. Reci, da je lep.“

„Saj sem rekla. Lep je. Zdaj se pa umakni. Delo imam.“

„Tvoj očka nima tako velikega.“

„Veš kaj, to me pa ne zanima,“ sem postala že prav ogorčena. Zdelo se mi je, da sanjam zle sanje, iz katerih se ne morem prebuditi.

„Vseeno reci še enkrat, da je lep, Mojčika.“

Bila sem na robu joka. Nisem vedela, kaj naj storim. Najraje bi pograbila nož in

strica z enim zamahom ubila, pa nisem imela poguma za to. Preostalo mi ni nič drugega, kot da mirno počakam, da se mi ga naveliča kazati.

„Ti ni všeč?“

Tedaj je v vhodnih vratih škrtnil ključ in to je napeljalo strica, da si je hitro zapel hlače. Kot da je vstopil sam bog, sem pogledala mamo.

„Mami!“ sem ščpnila. „Mami, stric mi je kazal svojega kurca!“ bi ji morala reči, ker moja mami je zelo demokratična, kar se tiče teh stvari. Včasih celo bolj kot jaz. Pa nisem mogla. Morda ravno zaradi tega. Ne znam se sproščeno obnašati, kadar nanes beseda na seks. Otrpnem in konec.

„Je kaj narobe, vidva?“ je vprašala mami.

„Ne. Zakaj?“ sem zinila vsa bleda.

„Zakaj pa ni nobeden zakuril? Frdamano mrzlo je v tej hiši. Kje so drva?“

„Ja, že letim, mami,“ sem vzkliknila vsa srečna, da imam nek popravek, ki me bo rešil mučnega okolja.

V kleti sem še enkrat premislila vse o norem dogodku, ki se je pripetil pred nekaj minutami. Bolj ko sem razmišljala, bolj me je bilo groza. Počutila sem se oropano za svojo otroškost, za del svoje otroškosti. Nisem si znala predstavljati, kako bom pogledala očetov obraz. Že zdavnaj nisem bila več nedolžna. Sploh ni bila stvar v tem. Če bi me pojebala cela armija, se ne bi počutila tako grozljivo, kot sem se zdaj, ko sem videla stričevega kurca.

Zvečer nisem mogla zaspiti. Sklenila sem, da bom pobegnila. Enostavno nisem zdržala pod isto streho s tem kurbirskim stricem. Ne da bi komurkoli povedala, sem vzela doma sto jurjev in jo odkurila v Center.

Vsidrala sem se v Unionu. Receptor me je čudno pogledal, ko me je videl kar samo in brez prtljage. Če bi mu povedala, da stanujem dvesto metrov stran, bi najbrž še bolj čudno pogledal.

Odplazila sem se do drugega nadstropja in odprla sobo 212. Ključ je bil kriv in star, prav tako tudi soba, ki ni bila nič ugledna, vsaj za moje pojme ne. Znašla sem se v dreku.

V omari je videl obešalnik, ob strani na steni pa je bilo napisano: „Obešalnik za revolucionarje.“ Morala sem se nasmehniti ob tem napisu. Morda se je znašel tam zato, da razvedri neko ubogo pritepenko, ki je vsa iz sebe, napisal pa ga je nekdo, ki ni bil sam v nič manjši kaši.

Odložila sem obleko na stol in zdaj je pa že čas, da ti povem, kako sem spoznala Sahila.

Šla sem se umivat, ko je za mano zaklical nek glas v slabi slovenščini:

„Jast sem bil prvi!“

„Ne, dragi moj, sem bila pa jaz pred tabo,“ sem bila ravno pripravljena za prepir.

„Kako, pa jaz sem tukaj že pet minut na mrazu, ko čakam, da pride ta tip ven!“

„Mene ne zanima, kaj je bilo pred petimi minutami.“

„No, saj prav. Prepustim vam mesto.“

Tako sva se spoznala pred kopalnico.

Bolje, da ti ne pripovedujem, kaj se je zdaj zgodilo s Sahilom. Sahil je mrtev. Ubila sem ga, Mojca. Ubila. Morda ti tega ne boš razumela. Kot ne bi in kot ne bodo mnogi. Toda jaz enostavno nisem videla v določenem trenutku druge rešitve in ko-

nec. Zdaj je, kar je. Sahila ni več in vse je končano. Tu sem jaz, edina priča. Lahko se lažem, lahko govorim resnico, nihče pa ne ve, kako je bilo čisto po resnici. Morda niti jaz ne prav dobro.

Naj ti za oris povem nekaj dogodkov iz mojega in Sahilovega življenja. Sahil in jaz. Jaz in Sahil. Velika ljubezen. Vsi za enega, eden za vse. Bila sva res enkrat en par. V vsem sva se ujemala, ne bi moglo biti boljše. Na primer v seksu, če je že tako moderno govoriti o teh stvareh. V seksu sva se izvrstno ujemala. Igrala sva se razne igrice. Vse do... Ja, vse do nekega dne, ko je Sahil zahteval, da fukam z njegovim prijateljem.

Bil je mrzel zimski dan. Zunaj je naletaval sneg, tako da je bilo prav prijetno ostati v hiši. Doma se je zadeva s stricem pomirila. Dali smo ga v dom, ker je postal senilen in je bilo urejeno. Tudi drugi so opazili, da se čudno obnaša, kar jih je napeljalo na edino možno rešitev, na dom za starčke. Če se zdaj spomnim, kakšnega je imel stric pri sedemdesetih, potem se še vedno ne morem pomiriti. Takega, Lučka, takega... ja, ne morem ti povedati. Tudi Sahil zaostaja za njim, pa ni uboga para, kar se tiče teh stvari. Toda reveža Sahila ni več in kaj mu moremo. Naj počiva srečno med svojimi bosanskimi sorodniki.

Ta Sahil se je torej spomnil, da moram jaz fukati z njegovim prijateljem Primožem. Kar mahoma je prišel ven s to idejo.

„Kako imaš lepe hlačke. Za koga se pa štimaš? Ja, kaj pa ti srčki na hlačkah pomenijo?“ Vse na ta način. Navajena sem bila že na te njegove finte. Nato mi je ponavadi rekel „Kaj pa vse verjameš“ ali kaj podobnega in stvar je bila urejena. Tokrat je šel pa dlje.

Bil sva pri njem. Sestra je ravnokar prišla iz službe. Ko naju je zagledala skupaj, se je posmehnila, nato pa vzela brisačo in kopalke in se šla kopat v zimski bazen. Pustila naju je sama s svojimi problemi.

Tokrat je bil problem malo hujši kot navadno. Sahil je kar takoj prešel na srčko.

„Zakaj ne?“ ga je zanimalo. Naredil je prav pohleven obraz.

„Zato ne, Sahil, ker imam rada tebe.“

„Ampak zato še ni treba, da se obnašaš kot nuna. Saj vem, kakšna si.“

„Kakšna? Kakšna pa sem, Sahil?“

„Taka. Vsakemu bi dala.“

„A res? Tega pa nisem vedela. Odpiraš mojo novo zgodovino.“

„Nič te ne razumem. Nekaj po svoje spet govoriš?“

„Odkrivaš moje nove lastnosti. Nočem več govoriti o tem.“

„Zakaj ne bi vsaj poskusila. Verjemi, da ti ne bi škodilo.“

„Ja, in kaj bi rekel on na to?“ sem bila radovedna.

„Nič. Njemu bi bilo všeč. Čisto nič proti ne bi imel.“

„Nič ne bi imel proti, ah, daj no. Kaj sta se vidva že o vsem zmenila, da tako dobro veš?“

„Seveda vem. Saj Primoža ne poznam eno leto.“

„Potem mu pa najdi kakšno drugo. Midva sva opravila s tem.“

„Ne vem, če sva, Mojca.“

„Sva. Jaz tako pravim.“ Jezno sem si vlekla nogavice na noge. Pri tem sem si zadržala noht in še strgala nogavico za povrh.

„Vidiš, kaj sem si naredila, to si ti kriv.“

„Ah, Mojca, saj veš, da te imam rad,“ je rekel Sahil na to. Otrpnila sem. Draga Lučka, kot sem ti že povedala, na ta izrek sem postala alergična. Lahko bi se reklo bolezensko alergična. Ne prenesem teh štirih besed in konec, ne prenesem. Ta moj odklonilni odnos je dobil že globlji pomen. Ne da teh besed ne prenesem. Ne prenesem tudi tistega, ki mi jih govori. Če grem še dalje: Tega človeka začnem zaradi teh besed sovražiti, to je.

„Rad te imam, Mojca,“ je rekel Sahil, meni pa lasje pokonci. Od strani sem ga pogledala.

On se je pa razgovoril: „Primož je fejest fant, z njim se da. On ni šleva, to je eno, on bi te zato takoj pofukal, drugič, zna, to je tudi važno. In tretjič, pofukal bi te kot dober prijatelj.“

„Kaj to pomeni, kot dober prijatelj? Da bom lahko še zmeraj imela tebe?“

„Ja. Točno to. Saj to si želiš, a ne? Ena avantura zate gor ali dol.“

„Zakaj, Sahil? Zakaj bi rad to?“

„Zato, ker si želim,“ je namrščil čelo.

„Ampak si jaz ne želim,“ sem se mu ovila okrog pasu.

„Pa si boš že lela. Saj zdaj enkrat ga bom pripeljal, da ga boš še bolj spoznala.“

„V redu, da jaz privolim. Kaj zaboga svetega boš imel ti od tega. Se ne boš počutil ogoljufanega?“

„Ne. Zakaj, saj mi je prijatelj. Med prijatelji je vse dovoljeno.“

„Res? Tudi to, da si zamenjujejo pičke?“

„Seveda. Kaj se tebi ne zdi tako?“

„Če sem iskrena — ne.“

„Oh Mojca, rad te imam,“ je ponovil. Meni pa je zledenela kri v žilah. Oslinila sem si ustnici z jezikom.

„Ne ponavljaj več tega, Sahil,“ sem rekla kar tako. Morda bo vžgalo, sem si mislila. On pa kot nalašč:

„Rad te imam, Mojca,“ se je posmejal. Ni vedel, kako mi celotno telo dreveni. V mislih se mi je naslikal Tjaž in njegovi podvigi na to temo. Ves tisti Šentvid, popisan z „Mojca, rad te imam,“ pa oni tipi iz kina, ki so vpili „Mojca, rad te imam,“ da ne govorim o fantih v duhovniških oblekah, ki so prav tako vpili: „Mojcaaaa, rad te imam!“ Naježila se mi je koža in nisem se mogla umiriti.

„Sahil, kaj če jaz to naredim... torej, grem s tistim...“

„... Primožem...“

„Ja. Me boš ti potem še maral?“

„Seveda te bom. Misliš, če bo med nama ostalo tako kot je zdaj?“

„To, ja.“

„Seveda bo, ljubica. Tako bo kot zdaj,“ je nestrpnostno rekel.“

„Ampak zakaj potem hočeš, da to naredim?!“ sem zavpila.

„Zato. Preprosto zato. Saj to ne bi bilo zate nič.“

„Kako pa veš, da ne bi bilo?“

„Vem. No, boš ali ne boš?“

„Ne bom. Ne bom fukala z nekom, ki ga še dobro ne poznam.“

„Kako ga ne poznaš. Saj poznaš Primoža.“

„Ne, ga ne. Kot za lanski sneg, toliko mi je zanj.“

„Daj, daj. Priznaj raje, da ti je všeč.“

„Meni? On? Niti malo. Pa daj nehaj že s tem.“

„Mojca, rad te imam.“

V želodcu se mi je dvignilo, ko sem to zaslišala. „Oprosti,“ sem rekla, „moram bruhat, saj ne zameriš.“

Naslednji teden je bilo praznovanje rojstnega dneva tega Primoža. Bila sva povabljeni tudi midva s Sahilom.

Oblekla sem se prav slavnostno. Tudi k frizerju sem šla in sploh je bilo vse enkratno. Mislila sem celo, da je Sahil na vse pozabil. Tudi s tistim „rad te imam,“ je bil mir. Skratka, vse je klapalo. Pričakovala sem, da se bom imela na praznovanju v redu. Pa sem se krepko zmotila...

Bila sem posiljena na najbolj oduren način. Najprej me je pofukal ta Primož, potem pa še moj Sahil. Za Primoža ne rečem, za Sahila si pa česa takega ne bi mislila. Ne vem, morda je takrat dozorel ta moj načrt. Sploh ne vem, Lučka, zakaj...! Ali zato, ker so si me tako grdo privoščili na zabavi vsi mulci ali zato, ker je Sahil tako pogosto izrekel „Mojca, rad te imam.“ Ali pa je kar eno sovpadlo z drugim, se prekrilo in bruhnilo na dan, tako da je v meni dozorel načrt za umor Sahila Tadića. Kako sem ga ubila, ni važno. Ubila sem ga pač. Z nožem. Vse je bilo krvavo.

Vidiš, Lučka, tako je bilo. Zdaj sem ti vse povedala. Nahajam se v zaporu, od koder ti tudi pišem. Ne vem, če mi bodo sploh dovolili oddati tole pismo. Prej zmeraj vse preberejo in kar jim ni všeč, zavrnejo. Tudi tole pismo bodo mogoče. Vseeno te prosim nekaj. Za Tjaža gre. Dopovej mu, da naj mi nikar ne pošilja v zapor pisem z naslednjo vsebino: „Mojca, rad te imam.“

Marjan Rožanc

Legenda o Antoinu Lavoisieru

Pierru Rouseauju

Antoine Laurent Lavoisier se je v tistih trenutkih, ki jih je utrgal svojemu znanstvenemu delu, rad predal zanosu, ki je bil v Franciji tako rekoč v zraku in je prežemal prav vse ljudi njegove dobe. In tedaj je blagroval srečno zvezdo, pod katero je bil rojen, blagroval pa tudi svojo lastno dalekovidnost in odločnost, s katerima se je nekoč uprl svojemu očetu — državnemu pravdniku pri višjem sodišču — se odpovedal pravniškemu poklicu in se predal Razumu. To je vendar storil v času, ko je že naskrivaj obiskoval kemijska predavanja gospoda Rouella v ulici Jacob, cirku-santa in šarlatana, ki je poslušalcem razlagal flogistonsko teorijo, zraven pa se v glavnem jezil, se sprehajal po ozkem katedru gor in dol, si snemal lasuljo in psoval nečaka, ki mu je pomagal kot preparator; ko je bila vsa znanost še doma pri topoumnih in samozadovoljnih duhovnikih po vaških farovžih, ki so se v glavnem držali sholastike in hvalili Previdnost, znanstveni laboratoriji pa so bili še prava redkost, a še tisti, kar jih je bilo, so bili zaprašeni brlogi, v katerih je nagačena sova delila družino s čarovniškimi knjigami; ko so bili znanstveniki kot gospod Rouelle čudaki in berači!

Zdaj pa je znanost slavila veliko in otipljivo zmagoslavje! Tu so bili predvsem stroji na parni pogon: gospod Stephenson se je v svojih rudnikih na Angleškem že pripravljal, da požene tak stroj po železnih tirih, neki marki Jouffroy d'Abbans je na Doubsu preizkušal celo ladjo na parni pogon, ki jo je poimenoval kar parobrod, medtem ko se je nedavno tega po cesti od Pariza do Vincennesa pritakljal voz na paro, ki ga je izumil vojni inženir Cugnot in ki se je pomikal s hitrostjo štirih kilometrov na uro. Navdušen je nad znanstvenimi in tehničnimi odkritji je bilo tolikšno, da si je celo kralj Ludovik Šestnajsti v luxembourški palači omissil ključavničarsko delavnico in delal v njej pod vodstvom mojstra Gamaina. Prav nihče ni več verjel, da je zgodovina sveta in življenja zapisana v Genezi, ampak je eksperimentalna radovednost pripeljala že tako daleč, da so imeli vsi pariški šolarji vsak svoj herbarij, v Kraljevskem vrtu v Parizu pa se ni sprehajala samo jelenjad, temveč pod nadzorstvom izšolanih čuvajev tudi medvedi, leopardi, tigri in opice. Dva tvorničarja papirja v Annonayu sta izdelala lahek, okrogel papirnat omot, ga napolnila s toplim zrakom in ga pred zbranimi deželnimi stanovci iz Vivaraisa spravila dva tisoč metrov visoko; to, da sta mislila, da se je papirnata krogla dvignila zaradi elektrostatične napetosti, kot se včasih dvigajo lasje na glavi, je bila sicer naivnost, vendar istočasno dokaz, kako sta znanstveni eksperiment in z njim povezano tveganje že prešla v kri vsega meščanskega stanu. Jezuitskih šol s svojimi sholastičnimi metodami skoraj ne bi bilo treba ukinjati, ker bi preminile same po sebi. Tu je bilo namreč še stotine drugih znanstvenih odkritij, majhnih in neopaznih, cepivo proti črnim kozam, opisna geometrija Gasparda Mongea, pridelovanje sladkorja iz pese, odkritje človeške

ga tkiva, pravzorci metra in kilograma kot vesoljnih meril za dolžino in težo, odkri-
vanje boleznih oprsja s perkusijo, skratka dolga vrsta za zdaj neopaznih odkritij, ki
pa so že napovedovali otipljive rezultate, nad katerimi bo strmel in ploskal ves svet.
In kakršno je bilo zmagoslavje znanosti, tako je bilo tudi zmagoslavje znanstveni-
kov. Louisu de Buffonu, ravnatelju Kraljevega vrta in piscu Prirodopisa, je sam
kralj povzdignil njegovo posestvo v grofijo in mu dal že za njegovega življenja po-
staviti v galeriji pariškega prirodopisnega muzeja spomenik, kakor je tudi botanični
vrt v Montbardu že za njegovega življenja postal romarski kraj, kamor so se hodili
klanjati številni ljudje; po njegovi smrti pa so mu tam postavili katafalk, kjer so ne-
mara še zdaj — leto dni po pogrebu — gorele sveče.

Ne samo, da se je Cerkev končno uklonila...! Zmaga razuma je bila tako silna in ta-
ko popolna, da je bilo skoraj vsak dan slišati za novo znanstveno središče, ki se je
pridruživlo že obstoječim svetilnikom razuma, Uppsalo, Halle, Edinburgh . . . In skoraj
vsak dan za novega genialnega moža, Benamina Franklina, Josepha Priestleya,
Pierra-Simona Laplacea, Mihaila Lomonosova, Jamesa Watta, Taberna Bergman-
na, katerim novim in novim izsledkom skoraj ni bilo več mogoče slediti. O prevrtlji-
vem Josephu Priestleyu, ki je pred kratkim odkril reagens za določanje večje ali
manjše kemične čistosti zraka, so zdaj že poročali, da je s tem istim reagensom od-
kril doslej še povsem neznan, dihanje in zgorevanje ovirajoč plin.

Skratka: vse civilizacije so doslej tako ali drugače vplivale na znanost, zdaj pa je pri-
šlo do revolucionarnega preobrata: znanstveni napredek je začel vplivati na družbo.
Razum ni bila več samo sila, ki se je polastila vseh fizičnih pojavov, temveč tudi sila,
ki se je polastila družbenega življenja, in to prav dol do ljudskih plasti. Filozofi, ki
mu niso več mogli slediti, so se začeli umikati v vse bolj meglene sfere, znanstveniki,
ki so se podredili zahtevam časa, pa so se še tesneje oklenili stvarnosti in jo začeli
voditi.

Toda to je bil res lahko samo kratek zanos. V resnici je bilo to življenje za Lavoisier-
ja že kar malce prezahtevno in prenaporno: že za spremljanje dosežkov na njego-
vem najožjem znanstvenem področju mu je primanjkovalo časa, potem pa je moral
ujeti čas še za eksperimentiranje in raziskave v lastnem laboratoriju in ne nazadnje
tudi za delo titularnega zakupnika v kraljevem davčnem uradu, ki ga je moral
opravljati prav tako vestno, natančno in načrtno, ker je z njim pokrival življenjske
stroške svoje družine in potrebe svojega znanstvenega dela. Vendar je tudi ta preza-
poslenost sodila v ta zaneseni čas. Vstajal je ob petih zjutraj, se dal nakodirati in po-
tem se je, nališpan in v čipkastih rokavicah, pognal na delo in se sploh ni več ustavil,
tako da zvečer ni vedel, kje je čez dan pozabil rokavice in kje lasuljo. Delo, delo in
spet delo, najtrše delo od zgodnjega jutra do poznega večera, kar pa je bilo prav go-
tovo povezano s tem izjemnim trenutkom v zgodovini človeštva, ko se je človek pr-
vič zavedel, da sodeluje pri ustvarjanju velikega načrta Razuma in mu prav zato ni-
kakršen trud ni bil odveč.

Sredi te delovne vneme se je nekega dne spet oglasil pri njem v laboratoriju Joseph
Priestley, tokrat že na prvi pogled precej spremenjen in prav nič podjeten: sedel je k
njegovim oljnim grelcem in retortam in mu počasi, besedo za besedo, povedal prese-
netljivo, pa tudi nezaslišano zgodbo. Njegovi znanstveni uspehi so zadnje čase v
Birminghamu in okolici povzročili kar precej zavistnih glasov, tako da mu je naj-
prej lord Shelburne odrekel nadaljnjo finančno pomoč, potem pa ga je še duhovšči-

na izobčila iz svojih vrst in naščuvala nanj prebivalstva. In tako so ti naščuvani ljudje ob zadnjih vaških nemirih zažgali njegovo hišo in njegov laboratorij in mu uničili vse instrumente in rokopise...

Lavoisier ga je pretresen in ogorčen poslušal do kraja, potem pa je svojemu znanstvenemu kolegu sočutno dejal:

„To je samo zato, dragi moj Priestley, ker ste se v svojih mladih letih povezali s temi temnimi ljudmi. Ker vas imajo za svojega, vam ne morejo odpustiti, da ste jih izdali...“

„Saj zdaj je vseeno,“ je zamahnil Priestley. „Odločil sem se, da z zadnjimi prihranki odpotujem v Ameriko, v okolico Susquehanna, za misijonarja med rdečkožce.“

„Tudi to je posledica tega,“ se je posmejal Lavoisier, ki kolegove odločitve ni jemal resno, „ker so vam duhovniki v mladih letih natrpali glavo s hebrejščino in teologijo. Negotovi ste in znanosti ne pripadate že z vsem srcem. Toda premislili si boste, saj ste bili tudi kot duhovnik kalvinec, arminijanec, presbiterijanec in ne vem kaj še vse!“

„Ne bom se premislil.“

„Tega ne boste storili, človek dragi,“ je tedaj stopil Lavoisier tik predenj. „Ali se sploh zavedate, kaj ste storili za človeštvo že s svojimi dosedanjimi odkritji! Od Aristotela sem so imeli ljudje zrak za enotno, homogeno prvino, vi pa ste dokazali, da obstaja več vrst zraka in te vrste celo poimenovali s plini. Ne, ne, dragi moj Priestley, nikamor ne boste šli! Tukaj boste ostali in nadaljevali s svojim delom. Tukaj, kjer so vsi stanovi navdušeni nad znanostjo in govorijo celo o revoluciji, da bi se lahko človeški razum še svobodneje in polneje razmahnil. In za nič vam ni treba skrbeti. Kot kraljev titularni davčni zakupnik bom iz naših vrlin državljanov že iztisnil dovolj denarja za moje in vaše znanstveno delo.“

„Tudi jaz sem najprej mislil, da bi nadaljeval,“ je rekel z nespremenjenim glasom Priestley, „zdaj pa sem se odločil drugače. Že narava našega razuma nas vklepa v neprestopen okvir in nas najbrž res vodi na stranpot, proč od našega naravnega bistva...“

„Spet Rousseau!“ je ogorčeno zavpil Lavoisier. „Ne bodite no tako prevrtljivi in podložni vsem mogočim vplivom. Jaz od vseh teh sentimentalnih kljukcev, ki kar naenkrat tako zelo občudujejo naravo in naravno stanje, jemljem samo tisto, kar mi kot znanstveniku koristi in kar me kot znanstvenika podžiga. Razumnost in red v naravi, ki me privlači, da bi ga odkril in potrdil.“

Vendar ga Priestley ni niti poslušal. Uvidevno je počakal, da je Lavoisier končal, potem pa je vstal in rekel:

„Veliko sreče vam želim, Lavoisier. Poslovit sem se prišel in se poslavljam.“

„Kam?“ je planil vanj Lavoisier.

„V Ameriko med rdečkožce.“

To je Priestley spet rekel z monotonim glasom, ki pa je spominjal na toliko odločnost, da je Lavoisier pred njim kar nehote uplahnil.

„In to zdaj,“ je zastokal bolj sam zase, „ko misli naših velikih predhodnikov, Newtona, Leibnitza, Voltaira, Helvetiusa, D'Alemberta in vseh naših enciklopedistov končno dajejo prve otipljive rezultate!“

In nekoliko pobito, a prijateljsko je pospremil Priestleya na ulico in ga prepustil samemu sebi.

Toda Lavoisiera samega ta dogodek ni prav nič omajal. Nasprotno: svojega znanstvenega dela se je zdaj lotil še z večjo vnemo in zanosom, kot da mu je prav Priestleyovo izdajstvo dalo še dodatno vzpodbudo. Če se je pred Priestleyem samo še spogledoval s to mislijo, je zdaj res stopil h kralju in kot titularni davčni zakupnik izposloval, da so na vse vhode v Pariz postavili mitnice in iztisnili iz Francozov še nekaj dodatnega denarja — najprej seveda za kralja in njegove dolgove, potem pa tudi zanj in njegovo znanstveno delo. Navsezadnje res ni kazalo, da bi se lahko preživljal od plemiških vzdrževalnin, meščanski stan pa kljub svojim revolucionarnim idejam le še ni bil tako prosvetljen, da bi s ponosom sprejemal mecenstvo. In tako se je, preskrbljen z vsem potrebnim za življenje svoje družine in vzdrževanje svojega laboratorija, zakopal v znanstveno delo.

Najprej se je lotil flogistona, ki je v kemiji že dolgo gospodaril kot prikazen in nekakšen alkemičen pripomoček, deklica za vse in deus ex machina obenem, kar je celo v javnosti vzbujalo posmeh in jemalo znanosti njeno veličino. Zastavil se je jasen vrstni red raziskovanj: najprej je izpostavil kos svinca sončni toploti in ga še dodatno segreval z ognjem, potem je v retorti segreval še živo srebro in po dvanajstih dneh opazil, da je plin, ki mu je ostal v retorti po tem segrevanju, brez življenjskih značilnosti. Segreval je še drobce rdeče opne, ki so prekrivali tekočino, in tedaj je odkril, da se osvobaja iz njih zrak, ki pospešuje življenje in v katerem poskusne miši veselo zaživijo. Iz tega je že lahko izpeljan sklep, da je v ozračju plin, ki se pri segrevanju združuje z živim srebrom, in dal mu je ime kisik. Obenem je ugotovil, da je pri kemičnih reakcijah celotna teža snovi, s katerimi si je dal opraviti, natanko ista pred poizkusom in po njem in da je teža sestavljenega telesa enaka vsoti tež posameznih sestavin. In da se v naravi ne samo nič ne izgublja in nič ne ustvarja na novo, temveč da se prvine ohranjajo in da so nespremenljive.

Vse to v prvem zamahu. Toda ko je že prišel do prvin, je nadaljeval delo še z njimi in kaj kmalu ovrge štiri Aristotelove elemente in tri Paracelsova počela in nadomestil vse prejšnje opredelitve s tako razvrstitvijo prvin, ki je temeljila edino na izkustvu: kisik, vodik, dušik, žveplo, fosfor... In medtem ko so se drugi še vedno ubadali z neskončnimi razpravami o flogistonu, je on mimogrede, v pogovoru z Laplaceom in Lagrangeom, zasnoval že kalorimetrijo, znanost o merjenju toplote, in izdelal prvi kalorimeter. In ne da bi zgubljal čas z znanstveniki, ki so mu kdaj pa kdaj kaj oporekali in se potem vrteli okrog njega kot spokorjenci, se je lotil z Guytonom de Morveaujem še logičnega imenoslovja v kemiji, saj se mu je zdelo prav smešno in žaljivo, da kemiki antimonov oksid še vedno imenujejo alorothski prah, žvepleno kislino hudičevo olje, očetno kislino pa Venerin prah. Z Guytonom sta sestavila preprosto logičen imenjaki, v katerem so se kisline imenovali po elementih, imena soli pa so imela zakonite končnice, tako da je bilo poslej vsakemu kemiku dovolj, da je poznal le ime neke sestavine, pa je že vedel, v kakšni spojini je sestavina in v kolikšni meri je v njej obsežena. In tedaj je bil prvič zadovoljen, ker je vedel, da je med druge gospodarice sveta, matematiko, fiziko, astronomijo, mehaniko in biologijo, slednjič stopila še ena in ničmanj veličastna — kemija!

Od dela ga ni odvrnila niti revolucija: ne zahteve družbenih stanov ne svojeglavost kralja, ne vdor ljudstva v Dom Invalidov in ne padec Bastilje, ne Deklaracija o pravicah človeka in ne zarota vseh evropskih monarhov zoper republikansko in svobodno Francijo. Tudi ne boj za oblast in strahovlada jakobincev, ko je začela delo-

vati giljotina, in ne smrt kralja Ludvika Sestnajstega. Bil je vendar tu, v laboratoriju, v službi domovine, in njegovo delo je bil prispevek k zmagoslavju francoskega ljudstva, naj je bilo to zmagoslavje tako ali drugačno. Vse te novice, ki so prihajale od njega, so ga seveda pretresale in vznemirjale, toda prav nobena ga ni vznemirila toliko, da bi se ne mogel zbrano posvetiti izpopolnjevanju svojega kemičnega imenjaka ali da bi za en sam dan zanemaril svoje peči, retorte, oljne grelce in miške. Ko pa je Konvent v času popolne odrezanosti Pariza od ostalega sveta razglasil obvezno praznovanje Najvišjega Bitja, ki naj bi se mu odslej klanjali vsi Francozi, je Lavoisierja nenadoma spopadel tako silen in tako nerazložen strah, da je zapustil svoj laboratorij in se skril globoko med drevje v meudonskem gozdu.

Tri dni in tri noči je tičal nekje globoko pod listjem, potem pa sta ga žeja in lakota le pognala do roba gozda in prve občestne krčme; tu si je željno naročil vročo čokolado in jajčni omlet.

„Iz koliko jajc?“ ga je vprašal krčmar.

„Iz koliko jaje?“ je zabodeno ponovil za njim Lavoisier, ki mu še nihče ni zastavil podobnega vprašanja in zato nanj še nikdar ni odgovoril. Potem je raztreseno znil: „Kakih dvanajst.“

Ta njegova zmeda in to nenavadno število pa sta bili dovolj, da je krčmar posumil, da ima kljub blatnim oblačilom opraviti s plemičem ali gospodom, ki mu je doslej stregla le služinčad... In še preden je Lavoisier použil jajčni omlet, so v krčmo že planili meudonski sanskiloti, ki so znanstvenika brez besede izvlekli izza mize in odgnali proti Parizu. Spotoma so zbijali na njegov račun prav grobe šale in ugibali, ali imajo v rokah še enega svetega Denisa ali kakega drugega svetnika, ne da bi jih Lavoisier v svoji prepadenosti in strahu vsaj malo razumel. Tako so ga prignali v Pariz in predali ječarjem v Conciergerie.

Že naslednji dan se je znašel pred revolucionarnim tribunalom in pred predsednikom tribunala, generalom Guillaumom-Mathieuom Dumasom.

„Ime in priimek?“ ga je vprašal Dumas.

„Antoine Laurent Lavoisier,“ mu je odvrnil Lavoisier, ki si je že opomogel od prepadenosti in je bil prepričan, da se bo že z njegovim imenom vse srečno razpletlo.

Toda predsednik tribunala je vprašal.

„Kraljevi generalni davčni zakupnik?“

Lavoisier je prikimal.

„Generalni davčni zakupnik, ki je postavil okrog Pariza mitnice in izsesal iz francoskega ljudstva še zadnje suje?“

Lavoisier je hočeš nočeš prikimal.

„Državljan Lavoisier,“ je rekel na to predsednik tribunala, „v imenu ljudstva vas obsojam na smrt.“

„Jaz sem vendar znanstvenik!“ je tedaj vzkliknil Lavoisier.

„Znanstveniki nam niso potrebni.“

In naslednje jutro je bil Antoine Laurent Lavoisier že mrtev: giljotina mu je odsekala glavo, ki je padla v košaro in na veliko razočaranje gledalcev tam tudi ostala. Lavoisier ni zmozel tega, kar so po zatrjevanju gledalcev, ki se jih je vsako jutro zbralo na morišču kar precejšnje število, zmogli nekateri najbolj žilavi obglavljenjenci: da bi se sklonil v košaro in za trenutek, kot sveti Denis, postal z lastno glavo v naročju.

Legenda o Teofilu Adanskem

Praden je Teofil iz Adane sklenil pogodbo ali — kot so temu dejali v tedanjih časih — kupčijo s Hudičem, je bil zelo pobožen mož in človek najčistejše duše. Z mnogimi drugimi možmi iz Male Azije, ki so jih pozneje poimenovali s svetimi očeti, kot so bili Evharist, Nikon, Zaharij in Timotej, je že v mladih letih odšel v egiptovsko puščavo, ker njegovi verski gorečnosti duhovniška posvetitev in cerkveno obredje niso več zadostovali: z doslednim odrekanjem telesnemu ugodju je hotel v globoki samoti povzdigniti svojega duha do najintimnejšega stika z Bogom. V puščavi je z drugimi brati živel po kotlinah in votlinah in se kljub nenehni molitvi preživljal z delom lastnih rok, kot je veljalo nepisano pravilo in kot je bilo v puščavi mogoče, s pletenjem košar, vrvi in preprog. Ob sobotah zvečer se je pridružil bratom v cerkvi v najbližjem naselju, kjer je potem skupaj z njim odpel nočno mašo, opravil v spomin na Jezusovo telo in Jezusovo krí evharistijo in se v zgodnjih jutranjih urah zbrano posvetil še temu ali onemu vprašanju, ki se je postavilo pred puščavnike čez teden in ga je bilo treba skupno rešiti.

V tej njegovi pobožni želji po najintimnejšem stiku z Bogom pa je tičala tudi velika skušnjava, ki ni vznemirjala samo Teofila, temveč vse puščavske brate. To se je — če čisto nič drugega — dogajalo v času, ko so apostolska pisma svetega Pavla v prepisih še krožila iz rok v roke in je bilo evangelijsko učenje med Grki še tako živo, da je med najvernejšimi vzbujalo tolikšno vnemo, da so imeli nemalokrat privide in da so se s svetopisemskimi osebami pogovarjali in prepirali, kot da zares živijo med njimi. Zlasti se je to rado dogajalo eremitom v egiptovski puščavi, v vročem puščavskem pesku in v mrzlih puščavskih nočeh, ko jim je od pomanjkanja in strogega pritrgovanja od ust včasih duh kar nehote zablodil.

Vendar ni bilo nobenega dvoma o tem, da je Teofil pobožen mož in človek najčistejše duše in najtrdnejše odločitve. To sta nedvoumno potrjevala dogodka iz začetkov njegovega puščavskega življenja, ko je še prebival pri svojem učitelju, starcu Zenonu.

Tedaj, ko sta se s starcem zadrževala še v Nitriji, ju je nekega dne poiskal v puščavi visok uslužbenec iz Adane in razgrnil pred Teofilom testament, s katerim je neki senator, ki je ležal na smrtni postelji in se spovedoval svojih grehov, zapuščal Teofilu kot svojem daljnem sorodniku veliko dediščino. Teofil je testament samo preletel in ga hotel kar strgati, uslužbenec pa je padel predenj na kolena in ga zaprosil:

„Ne strgajte tega papirja, lepo vas prosim, sicer mi bo dal senator odsekati glavo.“
„Potem pa pozdravi senatorja v božjem imenu,“ je dejal Teofil. „In povej temu visokemu gospodu, ki umira, da je Teofil zanj in za njegovo bogastvo že mrtev.“
Potem se je obrnil od njega v puščavo.

Komaj nekaj mesecev pozneje, ko sta se s starcem Zenonom zadrževala v Kanoposu, se je oglasila pri njima mladenka iz Rima, prav tako visokega, senatorskega stanu, a nedolžno in pobožno bitje, ki je zaprosila Zenona, naj jo popelje k njegovemu učencu. Starec je stopil po Teofila, vendar se je kaj kmalu vrnil brez njega in mladenki povedal, da je Teofil ne želi videti.

Tedaj se je mladenka razjezila in rekla:

„Samo svojemu zaupanju v Boga se imam zahvaliti, da sem srečno preživela to dolgo in nevarno pot in da sem končno tukaj! Ne prihajam vendar k njemu zato, ker je možki — teh je tudi v Rimu več kot dovolj — temveč zato, ker je svetnik.“

Tedaj je Teofil le stopil prednjo in rekel:

„Hotela si videti moj obraz — tule imaš moj obraz in oglej si ga.“

Mladenka je na te besede osramočeno povabila oči in ni pogledala njegovega obraza, Teofil pa je dodal:

„Ali nisi slišala za mojo odločitev? Zakaj jo torej ne spoštuješ in zakaj si se sploh podala na tako dolgo pot?! Ali morda res samo zato, da boš, ko se boš vrnila v Rim, lahko rekla svojim prijateljicam: Videla sem Teofila. In da se bodo potem še tvoje prijateljice podale čez morje, da bi me videle.“

„Prav nikomur ne bom dovolila, da bi prišel sem,“ mu je odvrnila mladenka. „Toda ohrani me v svojem pobožnem srcu in moli zame.“

„Nasprotno,“ je rekel Teofil, „zaprosil bom Boga, da bo zbrisal iz mojega srca vsakršen spomin nate.“

Na te besede se je mladenka žalostno obrnila od njega. Starec Zenon jo je odpeljal v svojo votlino, tem pa se je od same žalosti polotila vročica, da je zbolela in obležala na preprogi. In ko se je Teofilu zasmilila in je stopil k njej, je zajokala:

„Le zakaj sem prišla sem! Želela sem si samo to, da bi se me spominjal in molil zame, ti pa prosiš Boga, da bi zbrisal iz tvojega srca vsakršen spomin name. Umiram od žalosti.“

Na to ji je Teofil dejal:

„Ali res ne veš, da si ženska, in da so prav ženske tiste, s katerimi se Hudič bori zoper svetnike? Pojdi, vrni se v Rim, jaz pa bom molil za tvojo dušo od jutra do večera.“

Ob tej obljubi je mladenka pri priči ozdravela in se z veseljem odpravila nazaj v Rim. Starec Zenon, ki je dotlej molče spremljal pogovor med mladenko in Teofilom, pa je rekel:

„Mislim, da ti nisem več potreben in da se lahko odpraviš še globlje v puščavo.“

Tako je Teofil zapustil svojega učitelja in se sam samcat odpravil na svojo puščavsko pot za Bogom.

Prav tu, v samotni puščavi, kjer je bil popolnoma sam z Bogom, pa se je kaj kmalu začel na njegove pete obešati Hudič, in to ne v svoji in ne v človeški podobi. Spremljal ga je kot nevidni zli duh, ki ga kratko malo ni mogel več prepoditi. Na vsem lepem se je Teofilu zazdelo, da se njegova vroča vera sesipa kot pesek v puščavsko kotanjo in da njegovi pogovori z Bogom samo še povečujejo njegovo osamljenost. Zazdelo se mu je tudi, da je človek toliko bližje Bogu, kolikor višje stoji, kolikor več posvetnih dobrin si je prigrabil in kolikor več strahu in pohujšanja zbuja med ljudmi. In da je najbrž prav greh tisti, ki odpira človeku vrata k Bogu in njegovemu usmiljenju.

Tedaj se je na vsem lepem odpravil v Aleksandrijo, ne da bi čisto natančno vedel za svoj namen. In ko je prišel v središče mesta in je z razpokanimi podplati stopal med častitljivimi poslopji, ki jih je postavil sveti Ptolomej Filadelf, se je še vedno z zaupanjem prepuščal svojemu nagonu. Ni zavil v knjižnico v kraljevi palači, temveč naravnost v svetišče Serapeum, kjer so bili meščani zbrani pri maši in kjer je maševal sam aleksandrijski metropolit. Stopil je k njemu v najpobožnejšem trenutku, med evharistijo, in ga tam, pred oltarjem, z enim samim zamahom pobil na tla. Potem je stopil na njegovo mesto, svečano zaužil Kristusovo telo in Kristusovo kri namesto njega in se s kruhom in vinom v rokah obrnil od oltarja proti prepadenim vernikom in rekel:

„To delajte v moj spomin.“

Potem se je sklonil k onesveženemu metropolitu in strgal z njega vrhnja mašniška oblačila. V zakristiji je poiskal škofovsko palico in kapo in slednjič še palij iz bele volne s šestimi črnimi križci, ki si ga je nadel okrog vratu in si ga na prsih pripel s smaragdno zaponko. In tak, okinčan s simbolom papeške oblasti, si je z metropolit-sko vzvišenostjo in napuhom utrl pot med zmedenimi verniki na prosto.

Sprehodil se je po mestnih ulicah, spet med častitljivimi poslopji svetega Ptolomeja Filadelfa, ves čas visoko vzvišen nad množico, ki se mu je prestrašeno umikala in ga zdaleč slavila kot novega cerkvenega poglavarja. Nekaj časa je delil milostne pozdrave na levo in desno, ko pa je prišel med zadnje mestne hiše in se je hotel spet triumfalno napotiti proti središču, se je na vsem lepem zmedel: tu mi je nič kaj spoštljivo pristopila ženska srednjih let, se dotaknila njegovega komolca in se mu pridružila. Ob njenem dotiku je Teofil pri priči uplahnil v svoji nadutosti in se prepustil njeni volji: najprej ji je predal škofovsko palico, potem pa začel ponižno slediti njenemu koraku. Ta ženska je bila — tako so vsaj pozneje pripovedovali aleksandrijski meščani — sama Mati Božja, ki je prišla na obisk v svoj rojstni kraj Efez in je sklenila, da bo ob tej priložnosti mimogrede opravila še kako dobro delo.

Popeljala je Teofila iz mesta do zadnjih obronkov zelenja, kjer se je v opoldanski pripeki pasla čreda kamel, obstala in rekla:

„Poglej te spokojne živali! Ali res misliš, človek, da smeš biti slabši od njih samo zato, ker si obdarjen s svetim Duhom?“

In kakor se je nenadoma prikazala, tako se je zdaj tudi zgubila, ne da bi počakala na Teofilov odgovor.

Teofil pa je kljub temu zardel od sramu. In osramočen in spokorjen je najprej izrekel iskreno hvaležnost kamelam, tem skromnim, koristnim in nezahtevnim živalim, katerih moč pomaga ljudem pri delu, katerih mleko jih hrani, katerih kože jih oblačijo in katerih posušeno govno jim služi za kurjavo, potem pa se je nič manj osramočen in spokorjen podvzival do Nila. Tu je brodniku izročil še zadnji simbol papeške oblasti, ki ga je imel pri sebi, smaragdno zaponko, se z brodom prepeljal čez reko in se spet pridružil bratom v puščavi.

Ti so ga sprejeli brez očitkov. Res da ga poslej niso več klicali Teofil, temveč metropolit iz Aleksandrije, vendar tega niso počeli izlobe; na ta način so ga kolikor toliko nevsiljivo opozarjali na njegovo spozabo in ga varovali pred novim pohujšanjem. Sicer so bolj kot drugi ljudje vedeli, da je prav spokorjen človek najbliže Bo-

gu. To je navsezadnje dokazoval tudi Teofil, ki jim njihove strogosti ni prav nič zameril, ampak jih je vedno znova presenečal z dejanji, ki so razodevala najčistejšo dušo.

Neke nedelje, ko so počenili k zasluženju južini in jim je kot vedno primanjkovalo hrane, je starec Teofilakt vzpodbudil Teofila:

„Le vzemi, metropolit, in pojelj še ta kos ovčetine.“

Teofil pa se je zdrznil:

„Mislil sem, da jemo zelenjavo.“

Potem se je vzdignil in se ni več dotaknil jedi.

Pozneje se je odtrgal od svojih bratov in se sam samcat umaknil v puščavo, tokrat z najtrdnejšim namenom, da v globoki samoti in z doslednim odrekanjem vsem posvetnim užitek končno res povzdigne svojega duha do najintimnejšega stika z Bogom. In v tem njegovem namenu ga ni prav nič več premotilo in iztirilo: celo ko se je oglasila pri njem smrt, jo je sprejel povsem mirno in rekel:

„Blagor starcu Zenonu, ki je vse življenje mislil samo na ta trenutek.“

Zadnji puščavski bratje, ki so ga videli, so pripovedovali, da mu je brada zrasla do pasu in da je bil ogrnjen v tuniko iz kozje kože, medtem ko je imel na nogah sandale iz palmovega listja. On sam pa se niti ob sobotah zvečer ni več približal nobenemu naselju, ne tistim ob Nilu in ne onim ob Rdečem morju. Privzel je to navado, da je najrajši ob sobotah zvečer, ko se je napovedal Gospodov dan, obrnil hrbet večernemu soncu, vzdignil roke proti nebu in molil vse dotlej, dokler ni sonce znova obsijalo njegovega obraza. V nedeljo je potem sedel in počival.

Umrl je od žeje in lakote ob koncu petega stoletja po Jezusu Kristusu.

Maks Kubo

Zakaj sem postal Maršovec

Moj oče je Slovenec, moja mati je Slovenka, moj brat je Slovenec. Kako lahko za vraga potem trdim, da sem jaz Maršovec? Tako — preprosto. Prebudila se mi je pač narodna zavest.

Moja stara mama in stari oče po materini smrti, oba že dolgo mrtva, sta bila Slovenca. Moj stari oče po očetu, ki ga sploh nisem nikoli poznal, ker je umrl, preden sem se rodil, je bil tudi Slovenec. Bil je zaveden Slovenec, kakor se temu reče. Telovadil je pri Sokolih, pred kratkim sem videl njegovo fotografijo v družbi samih mladcev in med vsemi je bil moj stari oče Ludvik najpostavnejši, pravi bodibilder.

Ludvik je študiral na Dunaju in tam očaral hčer iz bogate stare industrijske avstrijske družine, nečakinjo Karla Kautskyja, in jo očarano odpeljal s seboj v subalpijo, kjer sta začela nekakšen nov rod. Ta stara dama, ki je bila seveda tedaj še mlada in je bila prijateljica z Roso Luxemburg in je bila zraven, ko je Louis Bleriot izvajal svoje pionirske lete, je kasneje postala moja stara mati, ki sem jo klical „oma“ in je umrla šele pred nekaj leti, osamljena, stara, gluha in sitna, prav v tej sobici, kjer zdajle to pišem.

Le po tej ubežnici, ki se je pustila zapeljati čednemu in bistrournemu Sokolu, se v meni pretaka nekaj nemške krvi, čeprav se mi zdi priimek Kautsky rahlo sumljiv. Ne vem, dlje stvari nisem nikoli utegnil raziskati.

Po vseh običajnih in sprejetih merilih sem torej Slovenec. Govorim slovensko, pišem slovensko, še celo dobro, večino svojega časa prebijem v Sloveniji, v glavnem mestu Slovenije. Tudi po značaju sem precej slovenski: malomeščan, plah in zadržan v družbi, razen kadar se ga napijem, kar pa ni pogosto, rahlo debelušen, spoštljiv do avtoritet, konservativen in zapečkar, pot v Zagreb ali Maribor se mi zdi že cel izlet. Vezan sem na starše in skop z denarjem, če ne izpolnim obljube, me peče vest. Sem sramežljiv — nerodno mi je scati, če me kdo naravnost gleda — in globoko v sebi bogaboječ. Vse to je moja kulturna in tradicionalna dediščina Slovenca.

Po drugi strani pa ne govorim vedno slovensko — včasih, kadar sem sam, se s sabo pogovarjam angleško. Sem pa tja se poženem po svetu, ker ne zdržim tukajšnje utesnjenosti. Sem vegeterijanec in po prepričanju zen budist. Rad imam intenzivne trenutke v življenju in plezam po hribovskih stenah in letam z zmajem, želim si tudi skakati s padalom. Imam otroka, ampak nisem poročen.

Slovenec torej, čeprav malo čudaški, pa vendarle.

Ampak kaj je pravzaprav Slovenec? Ali je to tisti, ki živi v Sloveniji? Kaj je potem s Slovencem, ki živi na Krfu? Vse horde čifurjev in drugih priseljencev tudi niso Slovenci. Slovenec, to je nekaj čistega!

Kaj je torej Slovenec? Nekdo, ki govori slovensko? Ampak kaj pa je „slovensko“? Ali je tisto, kar govorijo Ljubljanci, ali tisto, kar blejajo Prekmurci, ali ono, kar zavijajo Primorci? Če zna nekdo sto besed, že zna slovensko? Kaj pa petdeset, tri,

eno besedo? Nič besed? Ali pa je morda slovenščina knjižni jezik, ki ga ne govori nihče in je določen šele do „pren“?

Zadnjih sem bral od nekega Mevlje, da smo se v NOB borili za slovenstvo, za rojstvo našega naroda, ki je pred vojno in revolucijo živel šele kot potencialen narod, tako rekoč kot embrio. Če ne bi bilo NOB in revolucije, bi na to obdobje lahko gledali kot na spontani ali nespontani splav in slovenstva ne bi bilo nikjer. Morda v kakšni zanikrni zakotni straniščni školjki.

Slovenci so potemtakem tisti, ki čutijo tradicijo NOB in revolucije, ki jim je bil to čas rojstva, najsvetlejši in najpomembnejši trenutek v zgodovini. Pardon, ampak potem pa še sploh nisem Slovenec. Jaz v vojni ne vidim drugega kot dokaz človeške neumnosti in podlosti in bestialnosti. Je že tako — ne znam ločiti med dobro in slabo vojno, med pravičnim in nepravičnim ubijanjem. Ubijanje je slabo, pika. Revolucija pa — v revoluciji ne vidim drugega kot boj med peščicami za oblast nad množico. Vedno je bilo tako, nobena revolucija ni bila drugačna, nobena revolucija ni bila ljudska, množična. Kot je znano, ljudstvo nasede vsaki dobro prodani finti, pa naj bo to zobna pasta, nacionalna zavest ali komunizem. Sicer pa me te zgodovinske stvari ne zanimajo preveč in prav rad bi videl, da jih tudi drugi ne bi toliko poudarjali, kot da ni ničesar pomembnejšega na svetu.

Ali je sploh kje kakšen kriterij za to, da si Slovenec? Ali je lahko Slovenec na primer črnc, ki ne zna dobro slovensko, je kapitalistično usmerjen, musliman, se je rodil v Tanzaniji, njegov materini jezik je svahili, drugi pa angleščina? Lahko je. Nobenega znanstvenega preizkusa ni, ki bi z vbodljajem igle ali s pogledom v globoko grlo odkril slovenskost ali neslovenskost.

Biti Slovenec — to je prepričanje. Nič drugega, prav nič drugega kot osebno prepričanje. Nekaj takega je kot biti optimist, komunist, filatelist, budist, katoličan. Ponavadi ni prepričanje, ki bi se nenadno porodilo ali bi izginilo čez noč. Ponavadi je precej trajno prepričanje, ponavadi tudi ni zelo globoko. A to velja tudi za malo prej naštete zglede. Človek še celo filatelist ne postane v hipu, prav tako ne neha biti v hipu, tudi če nenadoma zažge vse svoje dragocene zbirke: prav gotovo se bo še ozrl, ko bo šel mimo filatelije, ali pa bo posvetil daljši pogled lepi ali redki znamki na pisemski pošiljki. Tako je tudi s slovenstvom. Čez noč ne moreš postati Slovenec in tudi ne moreš nehati biti Slovenec.

A jaz pravzaprav sploh nikoli nisem bil Slovenec. Ko sem bil še majhen, na primer s pionirsko rutico okoli vrati in kapico z zvezdico nma glavi, in sem deklamiral pesem „Značka je na prsih pripeta“, takrat sem že mislil, da sem Slovenec, a takrat še nisem vedel, kaj je Slovenec. Takrat še nisem vedel, da biti Slovenec pomeni, da moraš tiho a resno zaničevati Bosance, ki nam delajo poceni in umazano, in da je treba psovati mater Bulatoviću, ki nam psuje mater. Nisem vedel, da je treba biti srcetrgajoče ponosen na doktorja Prešerna in na politično povzdignjenega Cankarja. Nisem vedel, da moram imeti za brate ljudi tam nekje na Štajerskem ali Dolenjskem, ki jih nisem nikoli videl in jih hvala bogu nikoli ne bom. Nisem vedel, da se svet deli na NAS in na NJE ter da moram biti vsakokrat ogorčen, kadar NAS ONI ogrožajo, pa čeprav ogrožajo le nekaj povsem abstraktnega, na primer narod. Nisem še vedel, da je Slovenec več kot nekakšen malo večji priimek, kot ga imam na primer skupaj s svojim očetom in materjo in bratom.

Stvar sem pač sprejel, ne da bi o njej razmišljal, tako kot v tistih letih vse sprejmeš,

tako kot sem postal pionir, ne da bi me kdo vprašal, ali to hočem ali ne. (Seveda je jasno, da bi hotel, če bi me vprašali. Zato niti ni treba vprašati.) Tudi v mladinsko organizacijo sem bil še avtomatično sprejet. Zgodilo se je kot pač nekaj, kar se zgodi. Ne nekaj, na kar bi bil morda ponosen, ali nekaj, česar bi se bal ali sramoval. Pač nekaj. (Dve leti kasneje sem se izključil. Pri tem sem imel precej več težav kot pri vstopu.)

Podobno je bilo z mojim slovenstvom. Sprejet sem bil . . . kaj vem kdaj, nekje v otroštvu, v megljenih ranih letih, ko je še vse tako krasno zameštrano, nikjer nobenih predalčkov, nobene logike — vse je še mogoče. Slovenstvo sem pač sprejel kot nekaj, kar je, kot nič posebnega. Kot pionirsko ali kot mladinsko organizacijo.

Iz slovenstva sem izstopil malo kasneje kot iz mladinske organizacije. Tu mi je šla naša sicer zmedena država lepo na roke. Vpeljan je bil zakon (ali pa je veljal že prej, pa me ni zanimalo, saj je vseeno), da si lahko poleg SlovenecAlbanecHrvatSrbMakedonecČrnogorecMuslimanYugoslovan in mogoče še kaj, tudi neuvrščen — neopredeljen, kakor se je reklo. Ta predalček nepredalčkanih je bil sicer namenjen tistim, ki so se rodili materam Slovenkam in očetom Srbom ali obratno in še vse druge možne kombinacije, in niso vedeli, kakšna kri jim bolj polje po žilah, ali pa so prikukali na dan v avtobusu, ko je ravno peljal prek mostu čez Kolpo. A meni se je zdelo, da je določilo kot nalašč zame. Takoj sem se neopredelil in od tedaj sem bil opredeljen kot neopredeljen. Po narodnosti sem bil Neopredeljenec. Tu sem se počutil precej varno. Neopredeljenci nismo imeli posebne narodne zavesti. Nismo imeli ne narodne zgodovine ne tradicij, ne kake bolj ali manj narodne religije. Tudi nismo posebej sovražili kakega bratskega naroda. Noben izmed nas se ni posebej uveljavil kot pisatelj ali pesnik, da bi ga morali slaviti. Niti svoje zastave nismo imeli, ki bi jo obešali, ne svojih praznikov, da bi jih imeli kdaj obešati.

Čudovito se mi je zdelo, biti neopredeljen. V svoji mladostni zagnanosti sem neopredeljenost enačil s posebno obliko svobode, tega tako neprijemljivega, a tako privlačnega pojma. Čeprav Neopredeljenci znotraj države pravzaprav nismo imeli nikakršnih pravic, ki pripadajo vsem drugim narodom, se je meni zdelo ravno to najboljše. Napisal sem celo članek za Tribuno, ki je bila tedaj v enem svojih kratkih smiselnih obdobj, in v članku sem pozival ljudske množice, naj se ob bližajočem se vseljudskem popisu opredelijo za Neopredeljence. Članka niso objavili, niti ne vem, zakaj ne.

To so bili tisti časi, časi sanjaštva in energije, usmerjene v zvezde. Danes je splošno vzdušje bolj zaprto, zagledano vase in ziheraško. Pa tudi postaral sem se in si že želim neko toplino in potrebujem neko resnejšo pripadnost, na katero sem prej gledal zviška, če sploh kako. In spet je prišla rešitev od zunaj, kar je pravzaprav dokaj izjemno.

Na zadnjem popisu prebivalstva, menda je bilo leta 80, sem se spet opredelil za Neopredeljenca, čeprav s tem svojim statusom že nekaj časa nisem bil najbolj zadovoljen. Kmalu po popisu sem v uradnem dnevem časopisju bral članek enega od slovenskih velmož, mislim, da je bil Šetinc. Pritoževal se je nad nekaterimi, ki najbolj svete stvari, svoje narodnosti, ne jemljejo resno. Bojda se je šest ljudi v Sloveniji opredelilo za Marsovice.

Ko sem to bral, sem se čudovito nasmejal. Še so ljudje s pravim humorjem, sem si rekel. Nisem štekal, kaj si Šetinc puli lase. Na življenje je treba gledati radostno in

šaljivo, kot da je vse skupaj ena velika zajebancija. (Zajebancija ne pomeni, da je treba koga zajebati, kot jo večinoma tolmačijo.) Če si ves resen in zadržt, vse skupaj nima nobenega smisla.

Bilo mi je torej strašno zabavno, da se nekdo sredi smrtno resnih in resno zavednih Slovencev razglasi za Marsovca. Ne za Jugoslovana ali Indijanca ali — bog ne naj — Srba, ampak za Marsovca. Najboljše!

Več let sem na to marsovsko zadevo gledal kot na dober vic, in če je v družbi pogovor nanesele na nacionalizem, narodnost in podobna globoka vprašanja, sem zgodbo marsikdaj povedal. Nenavadno se mi zdi, da do danes še nisem srečal človeka, ki bi bral ta Šetinčev članek, ali pa so ga vsi pozabili. Čeprav se je zgodba vsem zdela zabavna, so nekateri nedvomno mislili, da sem si jo izmislil. Pravzaprav lepa pohvala moji domišljiji.

Zdaj imam, kot rečeno, do cele zadeve nekoliko drugačen odnos. Prešinilo me je nenadoma, kot se dogaja pri takih stvareh. Lahko bi celo rekel, da me je udarilo spoznanje o narodni pripadnosti. Nenadoma, sedeč ob pivu v gostilni nekega mračnega večera, sem namreč spoznal, da sem Marovec. Čeprav se ni nič spremenilo — niso mi na primer zrasli rožički in moja koža ni postala zelenkasta, kot bi kdo banalno mislil. Postalo mi je le hipoma jasno, zakaj sem vsa ta leta dvomil o svoji slovenskosti, zakaj se nisem hotel opredeliti. Ne zato, ker je bila moja stara mama Nemka in moj prastric socialni demokrat, ki je imel nekakšne nesporazume z Marxom, ampak čisto preprosto zato, ker sem nekje globoko v sebi vedel, da nobena od narodnosti, ki sem jih poznal, ni moja, in sem se šparal za ta svetli trenutek. Oh, biti Marovec . . . !

Biti Marovec ni lahko. Prva stvar, ob katero trčiš, je dobra stara človeška nejevera. Človek pač verjame in dojame le nekakšne prastare koncepte. Ničesar novega noče videti, še manj pa sprejeti. Če komu rečeš, čuj, jaz sem Marovec, te bo imel za bebčka, ali pa, tako kot Šetine, celo za potencialnega rušitelja sistema. Tudi vi, ki to berete, pa naj ste še tako liberalni in tolerantni, si bržkone mislite, da si vse skupaj zmišljujem, ker nimam o čem drugem pisati. Kako naj bom, po vaše, Marovec, če me lahko vidite sedeti tamle na klopi, ko krmim golobe, ali pa tamle na kolesu, ko divjam skozi križišče? Kako naj bom končno Marovec, če pa sem se rodil v Sloveniji slovenskim staršem in sem hodil v slovenske šole in tako dalje?

Poslušajte, vse to sem že pojasnil in ne vem, zakaj niste pazljiveje brali. Narodnost ni nekaj, kar bi se dalo tako ali drugače dokazati, ampak je prepričanje. Jaz pa sem prepričan, da sem Marovec.

Marovci so (smo) čudovit narod. Od nekdanj je bil na Marsu (to je četrti planet našega osončja, ponesrečeno imenovan po rimljanskem bogu vojne) en sam narod. Marovci se nikoli niso delili na rase ali narode ali kake podobne podskupine, ki bi se vse veke prepirale in pobijale. Nikoli niso izumili na primer južnih in severnih bratskih narodov, ki bi jim bila na svetu največja zabava čim bolj zverinsko zaklati koga od svojih „bratov“.

Kot se sliši neverjetno, so Marovci od nekdanj živeli v sožitju in si v vsem pomagali. Njihovo osnovno načelo je bilo: „Če se imam že jaz zajebano, naj se imajo vsaj drugi dobro.“ Njihova „humanistična“ filozofija in morala jih nista zapustili niti v zadnjih treh ali štirih stoletjih njihovega obstoja, ki so bila resnično kar se da trda. Pred nekaj tisoč leti se je začela marsovska klima po milijonletjih stabilnosti nenadoma

hudo hitro spreminjati. To ni bila posledica kakega neumnega ali neprevidnega posega Marsovcev v svoje okolje, na primer onesnaževanja, izsekavanja gozdov ali porušenja ravnotežja z veliko vojno. Kot je lahko jasno, Marsovci vojn sploh niso poznali, z okoljem pa so ravnali, kot da je del njih samih, ne pa nekaj tujega, kar je treba ali uničiti ali obvladati. Ne, klimatska sprememba na Marsu je bila bolj kozmičnega izvora — posledica razpada velikega kometa v bližini. Zaradi tega je prišlo na površju planeta do kemičnih reakcij, ki so posrkale praktično vso površinsko in atmosfersko vodo. Mars se je v nekaj stoletjih (zemeljskega časa) spremenil iz čudovitega, bujno poraslega planeta v popolno puščavo. Marsovci so umirali, izumirali, a se temu niso upirali. Nikoli se niso bali smrti, zanje je bila smrt del večnega bivanja, le nepomemben trenutek.

Zadnji Marovec je umrl, s smehljajem na ustih, v 347. letu pred Jezusovim rojstvom, petnajst dni po spomladanskem enakonočju. Če bi že tedaj imeli današnji koledar, bi se pisal 5. april.

Kemične reakcije, ki so uničile Marsove, so uničile tudi vse drugo življenje na „rdečem planetu“. Divjale so še skoraj polno tisočletje in zbrisale tudi vse, kar so Marsovci kdaj zgradili ali zapisali. Čeprav res niso zidali dolgih in širokih avtocest ter visokih in masivnih stavb, pa so imeli svojevrstno arhitekturo, ki je Zemljanom nedosegljiva. Vse to je za vedno izbrisano. Ne verjamem, da bi zdaj na Marsu s še tako natančnim izkopavanjem našli kaj drugega od golega kamenja in peska. Kvečjemu se je morda od tistih časov z meteorji iz vesolja spet razpasla kakšna mikroskopska živad.

O Marsovcih pa imamo vendarle kar precej zapiskov, čeprav niso vsi avtentični, pravzaprav lahko rečem, da resnično avtentičen ni niti eden. Vsi zapiski so nastali v zadnjih stoletjih, torej več kot dva tisoč let po izumrtju domorodnih Marsovcev. Zato se nikakor ne smemo čuditi, če je večina spisov o tem velikem narodu popolnoma izmišljena, celo popolnoma zgrešena. Med take sodi na primer znano delo Herberta Georga Wellsa *Vojna svetov*. V njem skuša avtor Marsove prikazati kot izredno kruta in vojaško usmerjena bitja, medtem ko vemo, da je bila resnica ravno nasprotna. Vendar pa je treba upoštevati, da je bil Wells predvsem literat, in to izvrsten. Zato imamo lahko njegove „Marsove“ v prenesenem smislu za Zemljane, za temno plat Zemljanov, ki jo je Wells zaradi boljše literarne obravnave pač povnanjil. Da ni imel stika z zgodovinsko resnico, je jasno tudi iz njegovega opisa samih Marsovcev. Ima jih za stvore, nekakšne velike glavaste hobotnice, vsekakor zelo nečloveške in zelo zastrašujoče.

Tudi nekateri drugi pisci so fizično podobo domorodnih Marsovcev povsem ponaredili. Udomačila se je predstava, ki o njej ne vemo, od kod izvira, da bi bili „mali zeleni možički“, nakakšni pomilovanja ali posmeha vredni pritlikavci. Spet bi se upal trditi, da ne gre za nič drugega kot za projekcije človekovega manjvrednostnega občutka o samem sebi.

Med vsemi pisci je najavtentičnejši Ray Bradbury, ki ga imamo današnji Marsovci kar nekako za prvega in edinega pravega zgodovinopisca naše prvinske kulture. Seveda tudi Bradbury nikakor ni eksakten in tudi njega prepogosto zanaša literarnost. Vendar gre v svojem dojemanju marsovske kulture nedvomno najdlje, včasih tipa celo z natančnostjo občutljivega sociologa.

Bradburyjevo temeljno delo je njegova doktorska disertacija z naslovom Marsovske kronike, ki je prevedena tudi v slovenščino. Deli se na več sestavkov, od katerih so nekateri prav srhljivo blizu resnici in se zdi, čeprav je to povsem izključeno, kot da je Bradbury morda kje staknil kose starih marsovskih zapiskov. Zelo točen je njegov opis zunanosti domorodnih Marsovcev, ki seveda niso bili nikakršni pritlikavci ali celo hobotnice, temveč čisto navadni ljudje, saj smo konec koncev daljni sorodniki, imeli so le temnejšo polt (od bele rase Zemljanov) in zlate oči. Bradbury je ujel tudi veličastno arhitekturo marsovskih mest, čeprav, kot kaže, vendarle ni dojel, da so imela marsovska mesta povsem drugačno vlogo v življenju Marsovcev, kot pa je z zemljanskimi mesti. Večkrat je v svojih spisih poudaril psihične ali, kot bi temu rekli nekateri — parapsihološke sposobnosti Marsovcev, čeprav je čutili, da kot čisto krven Zemljan — po narodnosti Američan — ni dojel globine in širine teh marsovskih lastnosti.

Marsičesa Bradbury seveda ni niti omenil in krivično bi bilo od njega pričakovati kaj več. Na veliko mestih, morda celo večkrat kot ne, so njegova sklepanja in njegovi opisi povsem napačni, daleč od resnice. Še na kraj pameti pa nam zaradi tega ne pade — nam „mladim“ Marsovcem — da bi ga napadali ali črhnili, kot se na primer dogaja slovenskemu opisovalcu slovenske zgodovine Jožetu Snoju, čeprav si je Bradbury privoščil neprimerno več literarne svobode. Nasprotno! Raya Bradburyja cenimo nad vse, spoštujemo njegov doprinos k oživljanju naše stare kulture, ki je vsekakor vredna, da ne utone povsem v pozabo.

Toliko o zgodovini, morda je še to preveč. Zgodovina je pač zgodovina in nima večje vrednosti kot pravljica. Marsovci je nikoli nismo jemali smrtno resno. Ostajamo pri zgodovini kot pravljici in smo le srečni, da je naša pravljica lepa in z njo ni treba strašiti otrok.

Zdaj pa moramo Marsovci, kar nas je, poskrbeti predvsem za sedanjost. Kolikor vem, nas zaenkrat ni več kot sedem, čeprav se ne bi čudil, če je še kdo začutil prebujanje svoje prave narodnosti. (Uradno jaz še nisem zapisan kot Marsovec, torej nas je uradno le šest.) Zaenkrat prav nič ne vemo o stanju druge po svetu, vendar je skoraj izključeno, da bi se prebujanje marsovstva začelo le v Sloveniji. Saj vendar v ničemer drugem Slovenija ni nič posebnega.

To je naša prva naloga: ugotoviti moramo, koliko nas je, in se povezati, biti v stalnem stiku. Potem bomo seveda zahtevali svoje pravice, pravice ki pripadajo vsakemu narodu. Imeli bomo svoj jezik in svoje šole, imeli bomo svoje narodne knjižnice in svoje muzeje, imeli bomo svoje galerije in svoje raziskovalne inštitute in svoje pesmi. Že zdaj se srčno veselim marsovskega jezika, ki je popolnoma pozabljen in ga trenutno v vsem vesolju ne govori nihče. Je pa marsovščina brez dvoma najlepši jezik, neprimerljiv z zemljanskimi žlobudravščinami, ki niti ne zvenijo lepo, posredujejo pa tudi nikoli ne tistega, kar bi človek želel.

Nekaterim zadevam se bomo mirno odrekli, ker nikoli niso bile stvar marsovstva. Ne bomo imeli svoje zastave, prav tako ne himne, ne grbov in ne druge pisane šare. Ne bomo imeli narodnih praznikov, skušali bomo živeti tako, da se bomo veselili vsak dan in ne le nekaj določenih dni v letu. Ne bomo imeli niti svojega ozemlja. Drugače rečeno — ves planet bo naše ozmelje. Za vojaške zadeve se sploh ne bomo menili in tudi v raznih zemljanskih vojskah ne bomo služili. Pravi Marsovec nikoli ne ubija, prav tako ne pozna sovražnikov, ki bi jih lahko ubijal.

Ne bomo imeli ne enopartijskega ne večpartijskega ne brezpartijskega sistema. Ne bomo imeli ne demokracije ne diktature proletariata ne tiranije. Ne bo nas zanimala ne čista ne umazana politika. Vsak bo živel skladno s svojim okoljem, saj je Marsovcu jasno, da se le tako da živeti. Marsovec ne potrebuje nad sabo ves čas nekoga, ki bi mu urejal in grenil življenje. Če živi Marsovec kdaj slabo, nesrečno življenje, živi le po svoji krivdi.

Dolgoročno je naš načrt seveda: vrnitev na Mars, naš rojstni planet, ki je sedaj neprimeren za kakršnokoli resnejše življenje. Treba bo ugotoviti natančni potek kataklizmične klimatske spremembe, ki nas je prvotno uničila, in skušati potek obrniti. Zato bo potrebno veliko razmišljanja, veliko napora in energije, potrebne bodo dolge časovne dobe. Dokler nam to ne uspe, bomo pač živeli na Zemlji, ki je kar ljubek planet, le da vedno manj. (Marsovsko ime za Zemljo je Elloija, kar pomeni „modri dragulj“. Iz vesolja je Zemlja videti modrikasta.) Tudi tu na Zemlji ne bomo stali križem rok, kakor se reče. Skušali bomo čim bolj razširiti svoj narod. Pa ne nasilno, da ne bo kdo pomislil na to. Prepričani smo, da je vsak Zemljan pravzaprav marsovec, le da še nekako „spi“ in se sprehaja okoli kot mesečen in v takem stanju, jasno, počenja vse nemogoče neumnosti, ki še najbolj škodijo njemu samemu. Marsovca v Zemljanu je treba torej le prebuditi, pa bomo vsi Marsovci. Potem nam morda niti ne bo treba na Mars.

Naj končam z lepim starim marsovskim izrekom, ki se je po ne vem kakšnem čudežu ohranil prav do danes in se bo verjetno še naprej:

Vsak cvet je najprej korenina.

Smrtna kazen

Jure Detela

Pismo o ritualnih umorih

Spoštovani in ljubljani prijatelj,
iz nekaterih tvojih spisov sem dobil vtis, da postavljaš razliko med faulknerjevskim linčanjem in med umorom, s katerim žrtev ustoliči družbeno menjavo, ki z ritualno svetostjo prestopa brezdušno brutalnost totalne kodifikacije. Iz nekaterih spisov sem dobil vtis, da drugo alternativo pojmuješ kot prostovoljno žrtev, spet drugje pa pišeš o svetosti umora, ki ustanavlja družbeno menjavo. Vendar mislim, da med linčanjem in menjavo ustanavljajočim svetim umorom ni razlike. Najbrže se strinjava, da gre pri smrtni kazni za faulknerjevsko linčanje. Vendar praktično vsakdo, ki je obsojen na smrt, sprejme svojo obsodbo kot mitično spravno daritev. Če ne bi bilo tako, bi bilo več slišati o tem, kako se obsojenci v zadnjih minutah svojega življenja upirajo rabljem. Vendar se to ponavadi ne dogaja. A če kdo ne pojmuje sebe kot člen v strukturi svetega morilskega obreda, potem se mi zdi upiranje rabljem skorajda sama po sebi umevna reakcija. Drugače je na primer, če se kdo noče upreti rabljem zaradi želje po nenasilju; a takšni primeri so silno redki. Zakaj se obsojenci na smrt vendarle ne upirajo? Lahko da se je kdo skesal in gre mirno na šafot in reče: Proti družbi sem se pregrešil. Zdaj je na meni, da sprejemem, kar mi naloži družba. A to je eksaktno Kristusova varianta, kajti družba ga bo ubila zato, da bo dala obsojencu čutiti svoje breme, ne njegovega — to je lahko breme kolektivnega greha, kot v krščanski mitologiji, ali pa breme kolektivnega žalovanja za ljudmi, ki jih je na primer ubil na smrt obsojeni. Bistvene razlike ni: Krist ali obsojenec, obadva se odločita, da sprejmeta nase breme celotnega kolektiva. A ker zaradi apriorne neadekvatnosti nihče ne more čutiti tistega, kar čutijo drugi — saj morilec za svojimi žrtvami ne more žalovati na enak način kot nekdo, ki ljubi umorjene, in tudi za Kristusa pravijo, da ni grešil — vidita obadva smrt kot tisto limito, s katero človek zaobseže vase totaliteto sveta — da začuti, česar sicer ne bi mogel čutiti; da čuti natančno to kot vsi, vsi, vsi. Kot vsakdo posebej in vsi skupaj. Takrat naj bi obsojenec vendar začutil bolečino umorjenih, bolečino žalujočih — in boleča razlika bi se izravnala. A pazi, prijatelj! Nevarno se je preveč vživeti v Kristusa ali obsojenca.

Kajti z njunega aspekta je že mogoče vse popolnoma v redu. Vsekakor sta za nas nedolžna: ničesar nam več ne dolgujeta. Ampak to za naju sploh ni važno. Ker ne jaz ne ti nisva Kristus. In ne jaz ne ti zaenkrat še nisva sodno obsojena na smrt. Za naju je važno, kako je na DRUGI strani. Tam, kjer sva midva: med sodniki, v kolektivu teh barab — v kolektivu, katerega del sva midva. Med svečeniki, ki kreirajo.

La fête qu'assaisonne et parfume le sang.¹

Vendar nikogar, nikogar od teh, ki so bili ubiti in ki bojo ubiti, nisva ustvarila. Ustvarila sva si le predstavo o njih. Tako kot vsakdo od nas, linčarjev, sodnikov, svečenikov (ker obsojence morijo „v imenu ljudstva“, me nasprotovanje smrtni kazni na žalost ne more osvoboditi pozicije linčarja). In evolucija predstave gre svojo pot. In evolucija živega človeka, iz mesa in krvi, gre svojo pot — s kakšno pravico trdimo, da sta ti dve poti identični? Predstavljaš si, da je nekdo ritualno ubit — pa ne s smrtno obsodbo, saj vem, da si nasprotnik smrtni kazni in da imaš smrtno kazen za linčarsko svinjarijo — temveč tako, kot ti pojmuješ umor kot vzpostavljanje svetega. In recimo povrh še to, da umorjeni radovoljno sprejme vlogo Žrtvenega Jagnjeta, ali kaj. In potem se lahko zgodi — kdo ve, ne jaz ne ti o tem nimava pojma — da žrtev trešči po tleh, kot če bi recimo katedralo v Chartresu nabasali s pulfrom in jo razstrelili — pa žrtev SPLOH NE PRESTOPI APRIORNE NEADEKVATNOSTI in sploh ne začuti tistega, kar čuti kolektiv, in gre naprej po svojih karmatskih predispozicijah. Neodrešena! Nezdružena z vesoljem! Da je sprejela svojo vlogo v strukturi mitičnega umora, pa je smrt ne odreši od stoletij nadaljnjih blodenj! Ker kdo garantira, da bo žrtev zmogla čutiti to, kar začuti kolektiv? Samo iz predpostavke o identičnosti žrtvovanega človeka s predstavo o njem je mogoče reči, da kakršenkoli umor oživlja, kot lahko oživi recimo imaginacija, če se sprostí iz ujetosti v svoje lastne produkcije; vprašanje, ali je za sprostitev iz te ujetosti včasih res potrebna fizična destrukcija produktov te imaginacije, se mi zdi sporno in ga zaenkrat puščam odprtega; za katedralo v Chartresu bi mi bilo žal, upam, da je bila zgornja omemba te čudovite stavbe tako razumljena. Vsekakor pa produkti te imaginacije ne morejo nikoli biti živa bitja, to dokazujem z dejstvom, da jaz nisem Bog, in povrh tega preključujem besede oživljanje v zvezi z imaginacijo, ker o oživljanju in življenju nočem govoriti metaforično — metafore so nasploh ena svinjarija, ker bitja niso enaka med seboj! Ampak ali ni predpostavka o identičnosti žrtvovanega človeka s predstavo o njem zabloda, ki je identična z zablodo sodnika, ko v triumfu justifikalne estetike izreče smrtno obsodbo, kot da bo ta ritual omogočil zločincu začutiti totaliteto družbenega bremena, in tudi identična z zablodo svečenika, ki misli, da bo žival, ki je s pravilnim ritualom in pravilnim recitiranjem obrednih verzov umorjena na oltarju, takoj po smrti odšla direktno v Kozmično Odrešenje? Kakšen otročje naiven egocentrizem, ki misli, da so najsubtilnejši teleskopi iz najglobljega notranjega sveta žrtvovanih bitij usmerjeni natančno, natančno v lokalne travme sodnika ali svečenikov, oziroma v lokalne travme občestva sodnikov in svečenikov

¹ Praznik, ki osladi in odišavi kri. Charles Baudelaire, *Le Voyage*.

— v travme, ki so le najneznatnejši delec veselja — kot da ni bilo razen zločina pri obsojencu, ali drugačnih vezi pri drugače umorjenem, ničesar nerazrešenega v življenju žrtve, kamor bi se teleskopi njenega notranjega sveta v smrtnem transu raje obrnili?

Kako je bil Krist veličasten v klicu: Bog, o Bog, zakaj si me zapustil! Kajti Bog je v tem kontekstu bil Bog prerokb, ki so ustvarile družbeno vlogo Mesije, ki je moral biti žrtvovan, in to vlogo je Krist hote prevzel nase. Marsikaj, kot je razvidno iz Biblije, je nalašč storil tako, da „se je zgodilo tako, kot je bilo zapisano“. In to je bil Bog, rojen iz solz in pregnanstva nekega kolektiva, ki je bil le neznamen delec veselja: teleskopi Kristovega notranjega sveta so se obrnili drugam, veselje je brezmejno. Naše predstave o bogovih pa so minljive, kot je rečeno o polinezijem bogu nevihte:

Göttern Maskenchöre.
Da ein Gott tritt vor:
„ich schweige, das dich ich höre“,
im Atolenflor,
irdische Gestaltung,
tragisch Sukzession,
ach, schon schliesst die Spaltung
stürmische Vision.

Meer — und Wandersagen
kennen nur ein Raum
von den Schopfungstagen
in dem Südseeraum,
wenn die Stürme schlingen
Speere und Kanu,
wie sie sterbend singen:
„ach, ich höre dich — du.“²

Kristus kot kreacija trpljenja in upanja nekega kolektiva, ki je intenzivno skrbel za čim jasnejšo vzpostavitev mej med sabo in ostalimi ljudstvi (kar so takrat počela praktično vsa ljudstva, pa še danes večina). In mislim, da je ritualni umor mogoče zagovarjati le v tem kontekstu: iz predpostavke, da je eksistenca žrtve identična z njeno družbeno vlogo; da zunaj družbene vloge sploh ne biva tisti, ki bo žrtvovan; da družbena vloga zmore totalno pokriti eksistenco žrtve, brez ostanka. Kako drugo ljudstvo bi seveda lahko imelo o bitju, ki leži zvezano na Oltarju, popolnoma drugačno predstavo kot žrtvujoči svečenik, pripiše mu drugačno družbeno vlogo, drugačna to predstava o Vzvišenih Travmah, ki naj jih žrtev odreši, in predstavnik drugega ljudstva se bo kazal kratko malo kot tujec, ki ne more biti pripuščen k obredu, razen če slepo ne verjame svečniku.

² Zbori mask bogovom. (Nastopi neki bog:/„molčim, da te slišim“/med cvetjem atola,/zemeljska postavitev,/tragično nasledstvo,/ah, že skonča razpoka/viharno vizijo./ Sage o morjih, plovbah/poznajo le en prostor/prvih dni stvarjenja/v južnomorskem snu,/ko požro viharji/sulice in kanu,/kako umirajoč pojo:/„ah, slišim te — ti“./ Gottfried Benn, Meer— und Wandersagen.

Da ne bo nesporazuma: nobenega antisemitizma! Kajti kristjani, ki obtožujejo Žide za umor Kristusa, niso glede na ritualne umore drugačni kot tisti sloj Židov — najbrže precej maloštevilni in že 19 stoletij neaktualni — ki je odobral smrtno obsodbo nad Kristusom; edino pozicija žrtvujočega kolektiva se je premestila. Žrtvovanju pa se TI kristjani niso odrekli, antisemiti še posebej ne; zanje je tisti ozki in že zdavnaj minuli aspekt židovstva, ki ga je Kristus imenoval „lastni rod Sina Človekovega, po katerem bo Sin Človekov zavržen“, skrita resnica njihovega lastnega krščanstva, ki potrebuje perpetuiranje Kristusove žrtve; od tod njihovo histerično sovražstvo do Židov in nasilje nad njimi. Zakaj na primer Kristusovi spremljevalci s številnih renesančnih podob križanja buljijo v križ, ne da Kristusa sneli in ne da bi bilo iz slik jasno, katera je tista ovira, ki to preprečuje? (Seveda vsi kristjani še zdaleč niso antisemiti.)

Skratka, trditev o identičnosti eksistence žrtve z njeno družbeno vlogo se ne razlikuje od trditve o identičnosti bitja s predstavo o bitju. Če pa to dvojje ne klapa, pa bo smrt zaflikala to razliko! Ker to nam je jasno, da od Antarktike do Kamčatke in Sirusa ne moremo najti ničesar, ničesar, kar bi to razliko lahko ukinito. Za vse, o čemer lahko govorimo v perfektu, lahko s sigurnostjo trdimo, da te razlike ne more ukiniti. A ker nam je ta razlika neprijetna in ker nekoliko dreza v naš egocentrizem, mislimo, da mora po kaj jaz vem kakšni logiki eksistirati nekaj, kar bo ukinito to razliko. Kot da potem, če nam kaj ni všeč, po nekakšni čudni logiki tisto že MORA biti na nekak nerazumljiv našin spremenjeno, takšno, da nam bo všeč. In ker to, o čemer lahko govorimo v perfektu, ne more zabrisati in ukiniti razlike med bitjem in predstavo o njem, (kar se z drugimi besedami pravi, da nihče od nas ni Bog in vseveden, nihče od nas ne ve, kaj ima obsojenec za sabo še vsega drugega razen tega, za kar bo sodno usmrčen in za kar je kolektiv specialno zainteresiran), pa mislimo, da tisto, o čemer lahko govorimo samo v futuru, MORA biti tisto, kar zmore zabrisati to razliko. A to, o čemer lahko govorimo samo v futuru in za kar smo gotovi, da bo prišlo, je samo smrt. In iz te koincidence med našo željo po ukinitvi razlike med bitjem in predstavo o njem ter pozicijo smrti v našem pojmovanju časa ustvarimo mit, da smrt dejansko ukine to razliko, četudi za to trditev nimamo niti najmanjše osnove.

Ja, včasih se mi zdi, da je mit o popolnem vživetju v drugo bitje in mit o možnosti totalne identifikacije najnevarnejši od vseh mitov, in da ravno iz njega izhajajo vsi drugi miti. A kakšna prevara je za vse tiste, ki so bili usmrčeni v sodnih in kaj jaz vem kakšnih drugačnih ritualih, če so sprejeli svoje mesto v strukturi rituala, pa v smrtnem trenutku spoznajo, da jih to mesto ne odreši vsega tistega, česar v svojem življenju niso razrešili, in spoznajo, da so popolnoma sami in da morajo z razreševanjem svojih problemov stopiti v tiste časovne dimenzije, ki so nam docela tuje in nepoznane. Ko bi to samoto lahko spoznali že zdavnaj prej! Ko življenje za vsakogar od nas še traja! Potem bi bilo življenje za vse veliko lepše!

Zelo verjetno se ti zdi prevara Hasana Ibn Sabe Seiduna iz Bartolovega romana o Alamutu etično nesprejemljiva. Zelo verjetno se ti ne zdi prav, da omamljenega človeka odvedemo v krasen skrit vrt, po katerem se gibljejo najlepša in najbolj rafinirano vzgojena dekleta, v vrt, poln neznanega cvetja, neznanih dreves, neznanih sadežev, neznanih pijač in drugačnega preobilja — potem pa, ko se omamljenec naužije slasti tega vrta in se omočičen zbudi zunaj njega, mu rečemo, da je bil v raj,

kamor se bo vrnil, če bo pokorno izvršil naš ukaz in pri tem umrl. Vendar je treba vedeti, da vsaka misel, ki smrti pripisuje zmožnost, da ukine razliko med bitjem in predstavo o njem, vsaka misel, da ritualno umorjeno bitje lahko odvzame kakršnokoli breme komurkoli od živih, vsaka misel, da imata smrt in umor kakršnokoli zmožnost oživljanja, producira popolnoma isto prevaro. Seveda je ritualni umor strukturalni element večine civilizacij, od katerih nosijo nekatere sirensko zapeljiv šarm mitične arhaičnosti. A zakaj bi si zatiskali oči pred strašno trditvijo, da so vsem civilizacijam, tudi najstarejšim in najbolj očarljivim, vladale zmote in zablode? Od kod sicer toliko trpljenja v vsej zgodovini in danes?

Graditi civilizacijo na žrtvah je zmota in zabloda, in zlahka nas zavede in zapelje dejstvo, da je marsikdo bil ubit ali pa je drugače umrl s herojsko smrtjo ravno pri izpolnjevanju svojega vzvišenega poslanstva. Vendar gre tu za nesporazum. Dobro je graditi naše medsebojne odnose na tem, kar so postavili ti heroji. A ne zato, ker so bili ubiti, temveč zato, ker so živeli. Popolnoma razumljivo je, da živijo tisti, ki pri izpolnjevanju svojega vzvišenega poslanstva utirajo nove in neizhojene poti, v večji nevarnosti kot tisti, ki so manj drzni. Jasno je, da je velika verjetnost, da bo te ljudi smrt doletela ravno pri najzanosnejših odločitvah. A ti ljudje niso razširjali prostora smrti, temveč prostor življenja, življenjsko ekspanzijo. S smrtjo pa niso sklepali kompromisov, temveč je usekala po njih kakor tuja sila.

Pa še nekaj. Smrt nas hoče mrtve. Hoče to, kar je v nas mrtvo, kar je v nas njej bližnje, sorodno. In ravno to, da rečemo: v tej in tej situaciji je umor upravičen, in z dejanji, ki so s to mislijo skladna, produciramo iz sebe bitja, ki bojo za smrt lahko zavzeti plen. Vendar so to samo slutnje.

Skratka, gre mi za to, da se smrti ne zavija v celofan in da se ne izdeluje kaj jaz vem kakšne logične konstrukcije, s katerimi bi se opravičevalo dejstvo, da recimo doleti smrt tega in tega človeka, in da ga doleti ravno v tem in tem trenutku. Konec koncev bi lahko ustanovili superinteligentni center, ki bi zbral čim več razpoložljivih podatkov in presojal, v katerem času postane ta in ta človek zrel za smrt, v katerem trenutku se je izpolnil njegov življenjski smisel, v katerem trenutku bo smrt zanj postala odrešenje, kateri trenutek je tisti, da bo s smrtjo stopil v nirvano, itd. Potem lahko ustanovimo še operativni oddelek, ki bo ubijal ljudi v skladu z odločitvami te komisije. Ta sarkazem se ti zdi mogoče pretiran, vendar ima osnovo. Veliko sem že bral raznih rezoniranj, zakaj je recimo ta in ta pesnik umrl ravno v tem in tem času. Kaj je bilo v njegovi poeziji takega, da je moral umreti. Lahko rečeš: To ni tako hudo in brutalno. Samo včasih se nam zdi, da vemo več, kot moremo v resnici vedeti. Jaz pa pravim: Če mislimo, da lahko koga drugega čutimo natančno tako, kot on čuti sebe, in če se pri tem ne odrečemo vsakršnemu osmišljanju in opravičevanju smrti, potem tudi mislimo, da ga smemo ubiti takrat, ko to zahteva naša presoja. Pri razmišljanjih, da je ta in ta pesnik moral umreti takrat in takrat, s takšno in takšno smrtjo, pripisujemo totaliteti sveta, da preseka življenjsko pot nekemu drugemu človeku ravno iz tistih razlogov, ki se nam zdijo pomembni. Kot da totaliteta sveta ne bi premogla kakih drugih razlogov.

Pa tudi za Kristusa bi želel, da ga kristjani ne bi neprestano držali na tistem svojem križu, kakor da bi ga imeli zaprtega v škatlici . . .

Tudi za Gandhija na primer mislim, da z gladovnimi stavkami nikakor ni hotel opravičevati smrti — niti smrti kot konca svojega življenja ne — temveč je za življe-

nje hotel postaviti višja merila, višji „etični standard“, kakor je bil običajen: na primer klanje med hindujci in muslimani je postavljalo za njegovo življenje prenizko merilo; saj je to klanje postavljalo nizko merilo za vsakršno življenje — koliko je bilo žrtev; Gandhi se je le odrekel privilegijem pred najbolj ogroženimi. Ali njegova logika z drugimi besedami: če je moje življenje res vredno, potem naj bo vredno vsakršno življenje. In sploh, zakaj bi iz tega, kar se je zgodilo, sklepali, da se je to MORALO zgoditi? Zakaj se ne bi moglo zgoditi, da bi se merila za življenje enkrat zares zvišala?

Prihodnost boš videl, kadar bā tu. (Ajshil)

Ali ni dejstvo, da se merila za življenje ob osvoboditvi Indije niso zvišala (masakri), nekaj skrajno tujega Gandhijevemu prizadevanju? In njegovemu življenju? Ta tuja sila ga je ubila, ne pa njegova vizija.

*Zdavnaj že
je usmiljenje krik umorjenega. (Quasimodo)*

Ali Georg Trakl. V njegovih pesmih je blažena vizija; v njih je tudi neznošen pritisk nad to vizijo; ampak kako moremo a priori vedeti, da se vizija ne bi nikoli mogla odrešiti destruktivnega pritiska? Po kakšni logiki je ravno destrukcija bila tisto, kar je MORALO zmagati? Pomisli na tistih 90 ranjencev po bitki pri Grodeku, ki rano-celnik Trakl ni mogel zanje nič storiti, pomisli na nekaj milijonov žrtev prve svetovne vojne, na

Dissillusions never heard of in old times,³

pomisli še na nešteto možnosti, ki jih ne jaz ne ti ne moreva imenovati, pa se ti bo gotovo zazdelo absurdno, da iščemo vzrok za Traklovo smrt v njegovi poeziji, ali kaj jaz vem v čem.

Pa še in še. Vendar raje drugič. Najbrže bi ti lahko misel, ki sem se z njo boril v tem pismu, pripisal le v zelo majhni meri, v veliko manjši meri, kot to izpade iz tega pisma. Mogoče je celo, da ti je misel, ki se z njo borim, enako nasprotna kot meni. Na srečo sem tvoje tekste omenil le prav na začetku pisma. Vendar mi je to nekako vseeno. Povod, iz katerega sem napisal, kar sem napisal, se mi sploh več ne zdi važen. Želim ti avtorealizacijo v pisanju in še v marsičem in sploh čim več božanske milosti. Ljubljana, december 1983.

³ Razočaranja, o kakršnih ni bilo nikoli slišati v starih časih. Ezra Pound, Hugh Selwyn Maubelry.

Prevod

Dante Maffia Homerjeva vrnitev

I

Na gladini vode se razblinjajo skrivnosti
na mitičnih prosojnostih, prepletene
v negotovem odmotavanju sinjine.
Na krhki ladjici Homer prihaja
veslajoč. Ni slep, čas išče,
neznan zenicam, vtisnje
v srce. Pečinam kliče
in vihar premika strah
zgubljenih ciljev.

II

Moja domovina ni nikdar poznala svojih krajev:
bes in milina v menjavi neprestani
in moji stih, ki jih čas je zmedel.
Kó Odisej bi še lahko postal,
spet imel Penelopo, ki z grožnjami
obdana bdi nad sinom.
Spet moč bi našel svoje pesmi,
hitro stopal in razreševal
ljubezenske uganke.

III

Senca se prelamlja kakor svetla
jata vetra, morje se prepušča
kriku nečloveškemu; odkriva
votline svoje, premika mesta sanjana
k dokončnim breznom.

Glej, vse je jasno,
za oblikami ni več neznank:
trava poje v prvem dihu.

IV

Tišina v Hadu
ne spodbuja trave k rasti
in čuvaj se ne preda
svetlobi sonca. Joče
oskrnitev, seme moje pesmi
naj večna bo tema, korak preklet.

V

Toda pesniki razločno
vidijo v temi, izgrebejo
besedo odločilno.
Moje zenice so uročene
od aprilskih barv.

VI

Tudi ko se lenost
v val in gibanje razširi,
sadeži zorijo. Hruška,
ki življenje soncu krade,
samo sebe zanemari, se použije
in obliko izgubi.

Kdo ve, ali se beseda moja
kakor sadež razkroji
ali pa ostane kje na dnu
skrivnostnih znamenj?

VII

Hodim . . . hodim . . . in drevesa
iščejo začetek . . .
Visok nad svetom zrem,
kako se izmenjavata gotovost in minljivost.
Kje so moji stih? V katerih
škripanjih zavor, v katerih zmotah ali
v kateri reki?

VIII

Še se bijejo junaki
ali pa je veter s severa, ki oprahuje,
Ofion, ki oplaja Univerzum?
Eurinoma se zdrzne, njeno
meso odpre se blaznosti.

XI

in jaz korajm želim
povsem karavne žil
ranosov, končnih ciljev
šim in morn; voda, vrela in nebo
in spremenljivo in izobčujo lovinke
nikar, ki se hipoma razpustijo
Splošno se v glavnih vira
vključno stabi nekaj svet
moja vednost uprta na se spoznanja
sem v vsaki obliki, v vsaki reki
izjavil svetov in delitev.

X

Pride čas, ko čuti
da se moraj pomisliti
črni misli k detektivski toki
Vsega je toča
nič od nobila, pravega od k-
Človek vsaj trenutni stop v vednost
na soncu havana

XI

Počje si pesni
in vezja svoj okrasni. Zora
je volja ognj in z naravo
se prepriča. švedski
je zanašala na svoj dan
z letovi je iz znanov potopljena, zora
v skrivnosti kanna

IX

In jaz korakam skozi mesta:
počasne karavane hiš,
nanosov, končnih ciljev.
Sem in nisem: voda, zemlja in nebo
se spremešavajo in zasledujejo kovinske
ulitke, ki se hipoma raztapljajo.
Spuščam se v globine vetra,
vdihujem sladki nektar smrti,
moja vednost neprestano se spreminja,
sem v vsakršni obliki, v vsaki stopnji
lažnivih vekov in delirijev.

X

Pride čas, ko čutiš,
da se moraš pomiriti,
obrniti misel k nežnejšemu toku.
Vergil je ločil
med od mošta, panterja od koze.
Človek vsak trenutek stopa v večnost
na semenu davnem.

XI

Počije si pastir
in rezlja svoj oleander. Zora
je večni ogenj in z naravo
se prepleta. Beseda
je zaman čakala na svoj dan,
s telesom je še zmerom potopljena, stoka
v skrivnosti kamna.

XII

Ni počitka. Brin
lahko spreminja svoj profil,
ko večno znova se pomlaja,
ko se mu prst strdi in spet zrahlja.

XIII

Ker beseda vselej zmaga,
sleherno temo odpre,
z vsem živim druží se in vanj se zliva,
poraja stanja, obrede in pravila
za življenje in smrt,
in ne prepušča se brezbriznosti papirja.

XIV

Aedi imajo dolgo belo
brado, vzvišena božanstva, ki odmikajo
s trepetajočo roko vonj po smrti.
Faust potrdi pogodbo:
dolgi drevoredi razcveto se prenovljeni
tik nad breznom.

XV

V času, ko mimoze
so bile še hrana, sem zagledal
svojo senco, kako se dviga in koraka
skozi zapuščeno goličavo.
Brezkončni zvoki so zasledovali mojo pot,
oblike so se žalostno zapletale.
Pesem sem zajezdil in padle
so ovire, bil sem bog, ki se utelesi
vsepovsod, dokončno.

XVI

Zdrobljen in spet sestavljen v delce,
v neenake mite,
zdaj sam sebe zasledujem.
Zmerom je nekdo, ki nosi moje oči,
nekdo, ki reče to, kar sem povedal.

(1982)

Prevedel Jaša L. Zlobec

Še ne osemintridesetletni Dante Maffia je pesnik, ki čedalje bolj priteguje pozornost italijanske kritike. Že sama pot, po kateri je vstopil v sodobno italijansko poezijo, je dokaj nenavadna, skoraj izjemna: ne živi v nobenem od velikih urbanih in kulturnih središč (Rim, Milano, Torino, Firenze, Neapelj itd.), temveč je kar ostal v svojem malem rojstnem kraju Rosato v Kalabriji in od tod osvajal svoj prostor in zmemor bolj ugledne kritike, ki so ga kratko malo morali opaziti.

Nase je opozoril že s svojo prvo pesniško zbirko **Il leone non mangia l'erba** (Lev ne je trave, 1974), o kateri je navdušeno pisal tudi legendarni italijanski pesnik Aldo Palazzeschi. Leta 1977 so izšle **Le favole impudiche** (Opolzke pravljice), dve leti pozneje **Passeggiate romane** (Rimski sprehodi), leta 1981 pa **L'eredita infranta** (Pretrgana dediščina).

Prvo zmagoslavje pa je doživela Maffiova zadnja, peta pesniška zbirka **Caro Baudelaire** (Dragi Baudelaire, 1983), ki je v enem samem letu požela pet literarnih nagrad, kar je tudi v italijanskih razmerah pravi unikum. O njej je bilo po vsej Italiji napisanih skoraj sto recenzij in kritik, zaradi njenega izjemnega odmeva pa sta tako rekoč hkrati izšli tudi dve monografiji o pesniku. Zato ni presenetljivo, da je njegova kratka pesnitev **Il ritorno di Omero** (Homerjeva vrnitev, 1984) zbudila veliko pozornost že ob svoji revijalni objavi.

Zaradi česa se je fokus kritike tako izrazito usmeril na razmeroma mladega pesnika? Na prvi pogled je odgovor skrajno preprost: Maffia je ponudil, kot ugotavlja kritika, „pravo“ poezijo, kakršna se je zdela že skoraj nemogoča. V veliki, že vsaj tri desetletja trajajoči konfrontaciji med najrazličnejšimi podobami avantgarde in prav tako številnimi izrazi tradicije je s svojo poezijo neposrednosti zapolnil prav ta boleče prazni vmesni prostor: enako blizu ali enako daleč od obeh skrajnosti, tradicije in avantgarde, je nenadoma postal vez med njima, hkrati pa ostal samosvoj. Tipičnemu italijanskemu verzu, ki se je zdel že izpraznjen, je spet vrnil polnost, živ ritem, jezik, ki je sicer izbran, a ne odtujen, prav nič avličen. Predvsem pa je odkril svoj navdih v avtobiografizmu, ki je tako zelo pomemben za domala vso mediteransko liriko. Vendar ta avtobiografizem nima nič opraviti z našo zasebnostjo v liriki, gre le za neposrednost in prepričljivost izpovedi in sporočila. Pa tudi izraza. In seveda za poezijo, ki raste iz osebne človeške in pesniške izkušnje. In vendar ta poezija ni v ničemer programska, niti angažirana, vsaj ne neposredno, govori pa naravnost iz življenja, zato je vsa v našem času in — po meri človeške izkušnje — v bližnji preteklosti, ne kot naracija, ampak kot doživljanje sveta in časa. Sam verz pa kar drhti od silne pesnikove vere vanj: Dante Maffia poezije ne piše, poezija se mu dogaja in sam je njen prvi občudovalec, navdušenec nad ustvarjalnim dejanjem, prav to: v njegovem verzu je čutiti vso radost pesnjenja, posredno seveda, v trepetu in zanosu pesmi. V Maffiovi pesmije očarljiva zmes sramežljivosti in himničnosti. Najbrž je tudi to posebnost mediteranskih pesnikov.

David Albahari

Izlet, prvega dne v juniju

Ni nam vzelo dosti časa — očetu se na čelu niso pojavile kaplje potu, mati ne diha z naporom, sestra tiho hodi za menoj. Pred nami, potem ko se je naglo prikazal izza ovinka, se dviga dostojanstven dvorec. Mamo skrbi sreča v mojih prsih. Tukaj sem prvič po otroštvu in sedaj ne ve, po kakšnem vrstnem redu me bodo preplavili spomini. Za sestro je dvorec le daljna resnica o obstoju, le en v nizu znanstvenih dokazov, da smo in bomo. Oče pazljivo upogiba manšeto — pred devetimi leti je položil žepno uro v predal nočne omarice — in si nenehno ogleduje številčnico. V teh krajih, govorijo, popoldne rado dežuje. Vsi obstanemo in mati vpraša, ali bomo razgrnili odejo, vendar raste naokoli toliko cvetja, da smo se prisiljeni umakniti prav do dvorca, njegovih zidov in dreves na drugi strani. Oče namerno zagazi med cvetje s celo nogo, kot da se otepa starosti. Toda njegovi lasje so beli, najbolj nad ušesi, in ne more jih skriti. Mati je spet v pisani obleki, pod katero skriva vene, ki so v vozlih utrujenosti. Sestra pazljivo utrga regratovo lučko. Belo seme v brezvetrju spominja na jadrnice in pada k njenim nogam. Pazljivo posedemo po odeji, vsak na svoj s temno omejeni kvadrat kuštrave tkanine. Visoka zajčja ušesa so neslišna nad travo, smrkci se jim mrščijo v zraku. Nekdo je predlagal, naj se odpravimo sem. Kdo? Obrazi so skriti, s spuščeni vekami; mati odvijja sendviče in jih polaga ob nepravilno liso svetlobe. Na poti skozi prostor, celo jutro, smo z avtobusom dopotovali skozi čas. Po ozki, presenetljivi poti, smo upali in pozabljali in za vsakim ovinkom vedno znova spešili korak: Zdaj, zdaj bo, On, dvorec na livadi iz naših bajk! Tukaj smo spoznali, da smo sanjali, kajti ob nedeljah, po kosilu, ko smo sedeli in se je smetana topila v kavi, je bilo od asfaltirane ceste do njega potrebno le nekaj minut. Sedaj so nas v hitenju (le kako na to nismo mislili prej) ovirale trave, drevesa so se razrasla, v toliko letih je skorja popokala, gozdna križišča so postala resna shajališča življenja, mi pa jih nismo prepoznali. Tudi sonce se je le stežka prebijalo skozi krošnje. Nekje zapoznele kapljice rose. Oče si je zmočil roko in se čudil, stresaje z glavo. Potem smo začeli iskati, kje bi lahko bila praprot in mah, zvončkov je bilo toliko, da se nismo več menili zanje. Marjetice (sicer pa je to travniško cvetje) so bile dokaj redke. Ob prihodu na jaso smo obstali. Vse je bilo kakor poprej, ves naš dvorec, gradič, ki so mu veje spletle zvonike kot arabeske in mozaike iz listja in grč. Potem smo zajeli zrak in prepoznali vonjave, iste, otipljive kakor že prej. Kje smo? vpraša mati in se začne jokati. Njene oči so globoke in črne in karmin je zapustil sled na njenih ustnicah. Po celem obrazu se ji kažejo solze in sestra vznemirjeno strmi v daljavo. Zaradi popolnoma nepomembnih oblakov oče zaukaže vrnitev. Slutim dež, pravi, in gleda na uro. Moj bog, nadaljuje mati, moj bog, res sem se postarala. To je bilo že ob vrnitvi.

V četrtek zvečer, ali, naj bom precizen: pozno ponoči, okoli 23.15 ure, ko sem prižgal luč in se pripravljaj, da stopim v kuhinjo, sta me napadla dva ščurka. Eden je krenil iz kota na moji desni, očitno z namenom, da naskoči nezaščiteni bok, medtem ko je drugi odrinil mizo in se ustopil pred mano. Na srečo njuni začetni udarci, ki so, kakor se mi dozdeva, računali na mojo nepripravljenost in presenečenje, niso bili dovolj precizni. Uspel sem blokirati prvega in se popolnoma izogniti ostalim. Še več, izkoristil sem trenutno neopreznost ščurka na desni strani in mu zadal močan udarec v vrat in loveč sapo se mi je zgrudil k nogam. Drugi napadalec, presenečen ob naglem preobratu situacije — ki, pravzaprav, ni tako tuj sodobnemu teatru — spusti roke in stopi korak nazaj. Zdi se mi, celo, da se je v njegovih očeh jasno zarisal strah. Ne da bi izgubljal čas, se sklonim in privzdignem pručko, ki je stala ob vratih v shrambo in z njeno pomočjo in divjim krikom nasprotniku zdrobim glavo. Ščurek omahne, nasloni se na mizo in pri tem prevrne vazo z vijoličastimi cvetovi. Prosojna tekočina se razlije na vse strani.

Oddaham si. Toda. Nenadoma začutim v nogi ostro bolečino. Prvi ščurek, ki je po mojem udarcu grogiran obležal na tleh, je sedaj prišel k sebi in čvrsto zasajenih čeljusti v moje koleno me sedaj na vse kriplje poskuša podreti. Na tleh, to sem vedel: na tleh bom izgubljen. Komu je še kdaj uspelo, da se na tleh zoperstavi ščurku? Poskušal sem se mu iztrgati, toda ščurek je bil močnejši. Oprirajoč se z nogami, me je vlekel vse bliže tlom. Preostalo mi je še samo, da dobro razmislim o vsem.

Ljubi bog, boste rekli, sedaj želi razmišljati? V takšni situaciji?

In jaz vas vprašam: Sem lahko storil kaj drugega?

In vprašam vas: Kaj bi na mojem mestu storili vi, v enaki situaciji? Ne morete zanihati, da nisem poskusil vsega. Ne? Ne. Poskusil sem se boriti — niti v spopadu z ljudmi nisem kdo ve kakšen borec, morda sem se pretepal vsega tri ali štiri-krat, in to kot fantič, sedaj pa: *ščurki!* — naredil sem vse, kar sem lahko. Mar ne leži pod mizo ščurek z razbito glavo? Nisem morda drugemu, temu, ki me prav sedaj vleže navzdol: v žrelo, v smrt, mu morda nisem zadal močnega udarca v vrat? Udarca, pod katerim se je zgrudil? To, da je njegova kondicija nad povprečno kondicijo povprečnega ščurka, vajenega lagodnega življenja v mestnem okolju — od kod pa bi to lahko vedel? Mar niso vsi ostali ščurki tega rodu, ki sem jih srečal do sedaj (seveda: precej manjši in ne tako agresivni, kar prestrašeni!), izkoristili prve priložnosti, da bi jo, oprostite izrazu, kot pizde stisnili v prvo luknjo ali razpoko ali — v svoji neukosti — v senco nepospravljenega krožnička? No, torej. Strinjam se, da mora biti v življenju človek pripravljen na vsa mogoča presenečenja. Niti trenutka nepazljivosti si ne moremo dovoliti. Niti trenutka. Kajti.

Sedaj vidite. To, kar se je zgodilo meni, naj bo v opomin ostalim. Kot vzorec, kako se ne sme ravnati. Kako v tem veku industrializacije, nasprotujočih si idealov, komunikacije in *mass media* budnost posameznika *ne sme nikoli popustiti*. Kajti v tej zgodbi je ščurek pravzaprav simbol narave: seveda, zapostavljene narave. Toda lahko je tudi simbol urbanizacije, na novo postavljenih vodovodnih cevi in slabe izolacije, prehitro zgrajenih primestnih naselij, ipd. Ali pa — upam, da mi kritiki ne bodo zamerili zaradi tolikšne svobode književniške neodločnosti — simbol tradici-

je, že razpadajočih hiš (čepprav s trdnimi temelji) in površno tlakovanih ulic, zapuščenih septičnih jam, in lip, ki še vedno, čeprav s težavo, cvetijo. Ali: neverovanja v bodočnost. Itd. Itd.

O čem ste premišljali?

O preživelih formah umetnosti.

V tej situaciji?

Da. Ščurek me je potegnil navzdol, zamajal sem se, naslonil na zid in ves čas otepal z rokami v brezupnem poskusu, da se česa oprimem in tako preprečim padec. Toda. Ko sem tako drsel ob zidu, se je moj pogled zazrl skozi okno. Nenadoma sem začutil nepremagljivo željo, da si še enkrat ogledam nebo.

Občutek bližajoče se smrti?

Če že želite: da.

In?

In tedaj sem, v tem trenutku (upam, da si me lahko predstavljate: prilepljenega k zidu, razširjenih in nemočnih rok, kako drsim v žrelo nekega tako tradicionalnega ščurka), pomislil na izčrpanost obstoječih umetniških form. Lepo sem to videl. Kot napis na neonski reklami. Rumeno. Rdeče. Večbarvno.

Nekaj konkretnega.

Konkretno: da. Postalo mi je jasno, da mi v takšnem položaju — pod pogojem, seveda, da se dogaja v kakšni pripovedi ali noveli (roman bi bil preveč razdrobljen) — preostaneta le še dve možnosti. Prva: da preživim. Druga: da ne preživim. Če bi se pisec — še vedno si predstavljamo, da sem jaz junak njegove zgodbe — odločil za prvo možnost, bi sledil nekolikanj širši izbor opisov moje rešitve. Z besedami: *naključje*: z lestenca se, nenadoma, odtrga krogla in s strahovitim treskom usmrti napadalca; *nujnost*: človek je močnejši od omenjenega ščurka, tj. njegove zmage je nujna, uvajanje novih oseb, udarniška brigada, mirovne čete, in ostalo; *alegorija*: vse to so samo sanje; *mitološka fenomenologija*: ščurek potegne človeka na tla, toda ta se, s pomočjo neke prasile, znova dvigne in to se tako ponavlja — (primerjati: Prometej, Sizif, Heraklej, Inona, Avesalom); simbolizem: kot je razloženo naprej; in cel niz več ali manj srečno izbranih možnosti. — Druga varianta; da ne preživim, v glavnem implicira večji družbeni pomen, etiketiranje avtorja kot nagnjenega k nihilističnim tokovom, ostre kritike družbeno-političnih organizacij in posameznih umetniških veličin, klicanje avtorja na odgovornost in iskanje „njemu podobnih“, pa tudi ekskomunikacija — brez obzira na versko pripadnost — iz katoliške cerkve.

Toda, kaj se je v resnici zgodilo?

Naslonjen, takole, s hrbtom na zid, izmučen, z bolečino v kolenu, drseč navzdol, nemočno otepajoč z rokama, s pogledom skozi okno, sem z dlanjo nenadoma zadel ob ključavnico sosednjih vrat, ki so vodila v shrambo. Takoj zatem prsti otipljejo leden in hrapav predmet. Ključ! Zarjaveli in potemneli ključ, ki ga nikoli nismo uporabljali. Rešitev! Rešitev! Umetnost mora obvladati izrabljene kalupe. Postati mora večpomenska. Obrniti se mora k sintezi in kondenzaciji! Pred mojimi očmi so preletele vizije prihodnosti. Človek bo kmalu prisiljen, da bo v istem trenutku poslušal, gledal, tipal in čutil. Umetnost mora postati enotna. Ena! S temi mislimi pograbim ključ in se, osvežen, vržem na neusmiljenega nasprotnika. In tako sem mu pričel, ko sva se ob stokanju in krikih kotalila po tleh, zadajati nekontrolirane udar-

ce v konvencionalno črnino. V trebuh! Ledvice! V jajca! V srce! V srce! V srce! Ščur-
rek klone in s težavo se izvlečem izpod njega. Obleko imam oškropljeno z limfno te-
kočino, v rokah pa še vedno držim svoje orožje. Ključ. Rešitev. Kolena mi klecajo.
Tedaj se spomnim: da nista oče in mati kaj slišala?

Pridem do vrat in prisluhnem. Nič. Zagotovo spita.

Toda. V istem trenutku me prevzame slutnja. Kaj, če ta tišina pomeni, da se jima je
kaj zgodilo? Vlomilec, medtem ko me ni bilo? Razbojniški vpad? Kakšna naravna
katastrofa? Ali pa, ne, samo to ne —

Stečem v sobo. Toda tam. Glej!

Oče in mati, objeta (oče s panama slamnikom na glavi in v copatih, vendar brez no-
gavic; mati v dolgi, beli spalnici s cvetnim vzorjem, spetih las), plešeta tango.
V popolni tišini. Le občasno zaškripljejo ploščice v parketu ali pa onadva podrsneta
ob pohištvo. Bidermajer. Kazalo je, da se ne zavedata moje prisotnosti. Mati je, z
nagnjeno glavo, zrla nekam v romantične daljave. Oče je, potem, ko je naslonil glavo
na njeno rame, plesal zaprtih oči. Oddahnil sem si. Vse je bilo v redu. Ničesar ni-
sta slišala v svojem zamaknjem plesu. Lahko bi se vrnil. Toda. Šele tedaj, ko se
njuna obraza prikažeta v medlem soju namizne svetilke, se na očetovem obrazu za-
lesketajo solze. Kristali tisočerih barv. Romboidi neizbežnosti. In materini lasje,
njeni lasje so bili popolnoma sivi. Popolnoma sivi. Oče, rečem. Ampak mati. Njuni
postelji sta nedotaknjeni. Moj bog, spoznam, saj vendar plešeta celo noč.

Umaknil sem se po prstih in vrnil v kuhinjo. Trupli ščurkov sta ležala tam, kjer sem
jih tudi pustil: eno pod mizo, drugo nedaleč od električnega štedilnika. Prinesel sem
smetnjak in metlico s terase in skrbno počistil. Pazil sem, da ne pozabim nobenega
delca njunih razkosanih teles. Zahvaljujoč, verjetno, blagodetim obilne in redne
prehrane, je njuna velikost precej odstopala od običajnih dimenzij njihovega rodu.
Premeril sem ju s krojaškim metrom: 14 in 12,1 cm. Ha! Vrgel sem ju v posodo za
smeti.

Seveda. Pogled na njuna zmečkana trupla je popolnoma umiril moj apetit. Nisem
bil več lačen. V ustih sem imel — naj se slikovito izrazim — trpek okus po smrti.
Odprl sem si stekleničko breskvovega soka in jo popil na balkonu. Zunaj je bilo do-
kaj sveže. Veter se mi je dotikal lic in najbližji topoli so šumeli.

Zaklenil sem vrata in se pričel pripravljati na spanje. Iz spalnice mojih staršev je pri-
hajalo enakomerno dihanje. Zadnje čase sta, izčrpana od dela in življenja, spala
vedno bolj trdno in vse redkeje opažala moje pozne vrnitve. Puščala sta mi priprav-
ljeno posteljo in večerjo na mizi.

Oblekel sem pižamo in se zavlekel pod blazino. Po stenah so se premikale sence za-
kasnelih vozil; v sobi, ki se je hitro hladila, so pokljali topli predmeti. Kukavica reče
„Ku-ku.“ Vsaka tradicija, prej ali slej, razmišljam in zapiram oči, postane najtežji
tovor; vsaka njena kršitev: dolžnost umetnika. Avantgarda mora biti kratke sape;
ne obstaja neskončen krik.

In tako sem, počasi, tonil v sen.

TIGER Z GLOBUSOM NA PLEČIH

(Ljubezenska zgodba)

*Tyger! Tyger! burning bright
In the forests of the night,
What immortal hand or eye
Could frame thy fearful symmetry?*

William Blake

Tiger z globusom na plečih širi nozdrvi v polmraku sobe. Ana in jaz: zgrbljena na kavču: naju bo opazil? Ana je manj preplašena kot jaz: vsaj srce ji udarja tiše: če je srce merilo stranu, obupa in človeške žalosti. Sedaj Tiger počasi, skoraj neopazno, premika glavo, ogleduje, miren, tog, elastičen. Na Aninem čelu: kaplje znoja, vena pulzira, nekolikanj svetlejši lasje nad sencami privlačijo poljube. Ne sedaj, reče Ana, ne sedaj. Potiskam roko globoko pod njeno krilo: Tiger nastavlja ušesa. V ostrini njegovega pogleda postajava brezhibno majhna in s krikom tečeva po asfaltni džungli.

Moj oče nima nekega posebnega mišljenja o Tigru, o Tigrovih problemih. Misli, da Tiger kot mesojedec nima težav v oskrbovanju s hrano, še več, da je ima v zadovoljivih, celo preobilnih količinah, in da prav zaradi tega prihaja do resnejših sprememb v ravnovesju narave, itd., itd. Tiger kot tiger, pravi moj oče, je *divja zver*. Očita mu njegovo zlo nrav, nedozorelost njegove volje, lahkoti, s katero se odloča za ljudožerstvo. Misli, da tigrov ni potrebno popolnoma iztrebiti, da jim je treba najti določen omejen prostor, morda kje v Indiji, toda z visoko ograjo, oskrbljeno z ostrimi konicami. Konice bi nekje pri dnu bile treba obrniti navzgor. Tako bi natak-njenim tigrom onemogočil rešitev. Kajti Tiger, ki je že poskusil beg, v sebi zagotovo nosi klico zla. Tako je zlo zatrto v kali.

Človek je, meni moj oče, najpopolnejša žival.

Od vseh mojih prijateljev samo Tiger premore lepo besedo zase. Tako pri njem opažam določena znamenja narcisoidnosti, rekel bi: nagnjenost k homoseksualnosti, a tudi heteroseksualnost, nezmerno zaljubljenost. Zanimivo je njegovo mišljenje, da njegova simetrija ni delo narave, temveč delo božanske roke, mojstrovina navdih-njenega božanstva. Božanstvo, v Tigrovi zavesti, premore obliko Tigra. Toda ta Tiger, misli Tiger, nima dokončne oblike, čeprav je njegova forma določena. Tako je ta Tiger, božanski Tiger, prisoten povsod in nikjer ga ni. Erupcija vulkana je njegovo rjojenje. Njegova zenica: mavrica opoldne.

Vedno, ko potisnem roko pod Anino krilo, jih dobim po prstih. Vendar, vztrajen sem, vzdržljiv, pohoten. Ana pravi:

— Ne razumem, zakaj že enkrat ne dojameš, da *ne želim*, da me otipavaš pod krilom?

— Prosim? — vprašam.

— Ne delaj se *naivnega*. — pravi Ana in pri tem prezirljivo privzdigne gornjo ustnico. Lovi mojo roko in jo rine stran. Zakaj me ne poljubiš tukaj? — sprašuje in vleče ovratnik svoje jopice navzdol dokler ni videti ključne kosti.

Okrenem se: gledam Tigra.

— Poljubi me — slišim kako Ana pravi — poljubljay me, poljubljay me *tukaj*. Odnos moje mame do Tigra: ne odbijajoč, toda oprezen, poln umerjenosti, vzajemnega strahospoštovanja in prezira. Moja mama ima rada živali: ko so zunaj hiše. Na dvorišču, na primer. Tisti hip, ko žival stopi v hišo, mama postaja stroga, včasih zlobna, nevljudna. Tudi do Tigra. Tepe ga, vendar ne pogosto, z vrbovo šibo. Tiger molči, ne odgovarja.

Ana reče:

— Ti si zaljubljen v tega Tigra. Tako si zaljubljen, da me niti ne opaziš.

— Kaj? — pravim.

— Vse, kar želiš, je moje telo.

Tiger mežika.

— Ali ni *tako*? — sprašuje Ana. — Ali ni tako?

— Ne vem — pravim.

— Samo moje telo, to je vse. Niti sama ne vem, čemu zapravljam čas s tabo. Cele mesece že hodim sem in gledam v tega Tigra, v to smrdljivo žival. In vse, kar se dogaja, je tvoja roka pod mojim krilom. *Izvleci že enkrat to roko do tam!* Tiger se dvigne na prednje tace in renči.

— Sedi — mu pravi, — sedi! — Zatem se obrnem k Ani: — Rad imam šive na tvojih nogavicah in zgornji rob samih žab . . .

— In mene? — sprašuje Ana. — Kaj pa mene?

Še nekaj zapažanj o Tigru:

1. plemenitost linij, klasično izklesan profil;

2. dobrosrčnost, prikupljivost, privrženost;

3. velike količine mesa, ki ga uživa

Pozvan, da pojasni svoje v bistvu negativno stališče do Tigra, oče okleva, mežika in se z nelagodjem premešča po sedežu. Iz njegovih nepovezanih odlomkov je težko sestaviti skladno celoto. Vseeno je mogoče ugotoviti, da misli, da za tigre ni prostora med ljudmi. Toda naj bodo tigri predmet človeškega oboževanja, pravi, ali pa naj tigri obožujejo ljudi. Zavest vsake živalske vrste je omejena z nekimi lastnimi zamejitvami. Tudi našega boga si, pravi oče, celo, ko ga proglasimo za brezmejno bistvo: zamišljamo vedno in samo kot človeka. Kot ogromnega človeka z velikim trebuhom. Na točkah svoje zamejitve si mora zavest neke živalske vrste sposoditi iz drugih. Zato so naše slabosti, hudiči in demoni, živalskega in ne človeškega izvora. Imam prav? Torej, ti veš, pravi moj oče, kakšno obličje premorejo zli duhovi v Tigrovi mitologiji?

Človeško, rečem.

Včasih, ko misli, da Tiger spi, se Ana približa in upre prst v globus na njegovih plečih.

— Sem bova potovala — pravi.

— Karibi — preberem. — Kuba.

— Rumba — pravi Ana.

— Ča-ča-ča.

— Rum.

— Sladkorni trs.

— Ponoči sem — pravi Ana — sanjala o Tigru.

— In?

— Nič posebnega.

Opazim, da drsi s prstom vzdolž neke Tigrove proge. — O čem si sanjala?

— Nič posebnega — ponovi Ana in se dotakne Tigrovih stegen, njegovega repa.

— Kaj?

— Sanjala sem, da se ljubiva . . .

— Ti in Tiger?

— Da.

Nenadoma mi izgine slina iz ust. — Bedarije — rečem.

— On je moški, ne?

Molčim.

— Vstopil je v mojo sobo in spustil šapo na moj trebuh.

Molčim.

— Rekla sem: „Toda, Tiger!“

Molčim.

Molči tudi Ana.

— In on? — vprašam.

— Ana zre proč, pripre veke. — Premaknil je šapo niže — pravi — in še niže.

— In kaj si naredila ti? — rečem. Ne verjamem, da bi se resnično sramovala.

Ana molči.

— Torej?

— Razjezil se boš.

— Ne bom.

— Razširila sem noge.

Molčim.

— Bolelo me je . . .

Molčim.

— Ti kremplji . . .

Molčim.

— Res si nor — pravi Ana — to so bile samo sanje. Privzdignem Tigrovo levo zadnjo taco in rečem Ani, naj pogleda. Namesto mogočne mošnjice: zguban štrcelj.

— Skopljen je — povem — ko je bil še čisto majhen.

Ana se krčevito obrne.

— Zakaj sedaj jočeš? — vprašam.

Tiger: Tiger se prebuja.

Na sprehodu po zemunskih ulicah vzbuja Tiger občudovanje žensk in zavist moških. „Ah, ta čudoviti skok!“ pravijo ženske. „Ta gibkost. Ti koraki!“ V razgovorih zvem, da ženske najbolj privlači izredna prepričljivost mišic pod kožo, njihova neposrednost, intimnost, ki obeta. „Za mene je Tiger,“ pravi ena od njih, nato obmolkne: „A! Tiger . . .“

Možje, zanimivo, možje vedno molčijo. Pogovoro o Tigru je mogoč šele, ko v meni odkrijejo zaveznika, ko se prepričajo, da kakor tudi oni, „preziram željo žensk za popolno izpolnitev želja.“ „To je bedarija“ pravi eden od njih. Skozi izpovedovanje izvem, da je tudi za njih — ali ni to čudno? — Tiger simbol seksa, toda simbol, ki zavaja v samoizpraševanje in poznejši prezir. „Te mišice“, pravi drugi, „kaj pomenijo te mišice? To navdušenje, ki ga opažam pri ženskah, ko, čeprav samo s kotičkom očesa, zapazijo Tigra, kaj je to? Veste, nisem psiholog, zato bom naslednjo

misel formuliral v obliki vprašanja: Ne obstaja morda pri ženskah enako prepričanje v seksualno premoč? Ste kaj prečitali o tem? Saj veste kaj mislim: vsakdo od nas je prepričan, da je pravcati seksualni stroj, ki, zaradi spleta okoliščin, še ni naletel na sebi primeren par, primeren stroj. Morda nimam prav? Morda vi ne mislite tako? Vzemite katerokoli žensko, katerokoli in pripravljen sem staviti, da ona, ne glede na to, kako in kolikanj se boste ljubili z njo, na koncu ne bo zadovoljna. Veste, v primeru, da je to nekakšna anketa, poudarjam, da nisem psiholog, moja razmišljanja so popolnoma intimne narave, niso vezana na mojo zaposlitev, niso niti moja obsesija. Razmišljam tako kot vsak moški, toda pravim vam: prava zadovoljitev je mogoča samo v mislih. Človek mora misliti, ko se ljubi, ustvarjati mora slike, ni sprostitve, ni sna, praznine. Torej, povedal vam bom, to je res intimno, ne zapišite si, toda, ko se ljubim s svojo ženo, veste, takrat se ljubim z vsemi ženskami sveta, znanimi in neznanimi. V trenutku pa, veste, ko . . . končam, ne . . . v tem trenutku nastopi zatemnitev. To je prava beseda! Zadovoljitev je zatemnitev, kar zapišite to. Toda zavest o drugem nikoli ne ugasne, v to sem prepričan.“

O Tigrovem moralnem prepričanju:

1. pravica močnejšega je neodtujljiva pravica vsakega Tigra;
2. duhovna sitost mora dopolnjevati fizično pol-sitost; na ta način se ohranja budnost in preprečuje neopreznost;
3. lov *ni* zabava, je pa dopuščen kot igra;
4. morala človeka ne velja za moralo Tigra, morala Tigra je nad moralo človeka;
5. Tiger je Tigru Tiger;
6. Tiger je sam na svetu.

(Tiger, medtem ko igram na harmoniko, zapre oči in nalahno prikimava z glavo. Moj repertoar ni velik: dve ali tri starogradske, lažja Mozartova tema, nekaj angleških balad, predvojni šlagerji, vendar jih Tiger rad posluša. Igram po utrjenem vrstnem redu, brez virtuoznosti, toda tudi brez napak. Ko končam zadnjo pesem, nekak tango, Tiger odpre oči, mi obližne roko in prede dalje.)

Mama zameri, da mora za Tigrom neprestan čistiti. Njegova škatla, pravilneje: njegov *zaboj* s peskom se hitro polni. Že čez dva-tri dni pesek zaudarja, potrebno ga je odstraniti, prinesiti novega, mi pa živimo v centru mesta, nova gradbišča so daleč. Mama očita tudi to, da Tiger odtaka ponoči in jo prebuja rjoveč pred zaprtimi vrati balkona. Oče ne ve, ko odgovarja na materino vprašanje, ali je to zaradi oslabelosti mišic mehurja ali pa zaradi Tigrove nezrelosti. Morda bi moral bolj zgodaj v posteljo? sprašuje mati. Oče pravi, da nekaj ampul strihnina ne bi smelo biti problem, vendar meni, da bi se prej vseeno morali posvetovati z urologom. Možnost, da ima Tiger kamen na mehurju, resno ovira mater pri dnevnih opravilih.

Pride Ana. Gre mimo matere: ki ji je odprla vrata. Mimo očeta: ki čita časopis. Mimo mene. Do Tigra. Obrne se. Reče:

— Za nekaj dni grem na podeželje, vas.

— V katero vas? — vpraša mati.

— Lahko vzamem tudi Tigra?

Tišina.

— Ni daleč — pravi Ana. — Greva z avtom.

— Tiger je bolan — pove oče.

— Kako?

— Mehur — pove mati. — Moči posteljo.
 — Toda . . .
 — Sicer pa — pravi oče. — Tiger je njegov, kakor se mu zdi.
 Tišina.
 — No — rečem.
 — Ti in tvoj Tiger — reče Ana. — Ti in tvoja rit.
 — Ana! — rečem. — Prosim vas — govorim očetu in materi in zapiram vrata pred njima. Kako pa govoriš?
 — Rit! — vpije Ana. — Rit! Rit! *Rit!*
 — Še kaj.
 — Do tukaj te imam — reče Ana in dvigne roke nad glavo. — Ti in tvoj Tiger. Enaka sta si. Veš, kaj si ti? Nič. Gnoj. Slabič. Ti in tvoj *Tiger!* Gotovo so tudi tebi v mladosti odrezali jajca. Peder! „Rad imam tvoje nogavice . . .“ In kaj si mislil? Da boš v zameno dobil od mene pi-
 — DOVOLJ!
 — Oho — reče Ana. — Užaljeni smo. Zaboga . . .
 Obrnem se k Tigru. — Tiger — pravim.
 — Ne šali se — pravi Ana in se umika k vratom. — To je vendarle zver . . .
 — Drži jo!

Ana pobegne, zakriči, zaloputne vrata za sabo, Tiger skoči, grabi jo za meča, Ana tolče po vhodnih vratih, njeni neverjetni ritnici se belita pod Tigrovimi brki, ona teče po stopnicah, pete zvonijo, Tiger vohlja po drobovju, z desno šapo izvleče ledvico, Ana je že na ulici, Tiger se sladka z dojko, mimoidoči se ozirajo, ona teče proti reki, Tiger gloda kosti, liže preostalo kri, medtem pa ona, v daljavi, zadihana, obstane.

Tiger, ne da bi se premaknil z mesta, zarjove. Potem si obliže čeljusti, zobe, ustne. Se zlekne.

Čakamo: Ana se ne vrne.

Tiger z globusom na plečih širi nozdrvi v polmraku sobe.

*Un tercer tigre buscaremos.
 J. L. Borges*

NEDOKONČANI ROKOPIS

*Nikoli več nikogar ne videti:
 to je edini pravi opis smrti.*

1. Teško je seveda reči, kaj nas je tistega leta bolj gnjavilo. Pihali so vetrovi, padal je dež, sonce dneve in dneve ni sestopilo z neba, mesec je sijal z bleščečo, ledeno svetlobo, ki je pretvarjala kri v prozorne kristale in budila v nas naša nagnjenja mesečnikov. Mati je sama prepevala v kuhinji. Oče je, po večjem številu opazovanj, dognal, da je Donava morje, da v rednih časovnih razmakih kaže plino in oseko, in da je obala nasproti v resnici del slabo poznanega otoka, pogozdenega z razredčenim drevjem. Če ga obplujemo, je govoril, se bodo pred nami pokazala obzorja neskončnosti, kot vedri morjeplovci bomo: ne skorbut, ne nevihta, ne leteče ribe, nič nas ne bo ustavilo. Z one strani je Madžarska, sem ga poskušal odvrniti, vendar ni posvečal pozornosti mojim besedam. Visoko dvignjene glave, približno zaprtih oči,

je prisluškoval materini pesmi, ki je, pridušena, prihajala skozi zidove. To je pesem siren, je govoril, na pot, na pot!

2. Vidim svojega očeta: v razmočeno zemljo zabija količke, na katerih so razdelki označeni z rdečo barvo; zatem vzame iz torbe različne geodetske instrumente (ne vem, kje jih je dobil), nekaj skrbno premerja; beleži višino atmosferskega pritiska, temperaturo, vlažnost zraka, barvo dneva, hitrost vetra, oblake in letala na nebu; zapisuje višino vodne gladine; s čevlji, že mokrimi od umazane rečne vode, česar ne opaža, stoji na obali in zamišljeno žveči sendvič, ki mu ga je mati pripravila za malico; v višini njegovih oči letijo galebi; po reki čisto počasi drsijo čolni, prenaloženi z ljudmi; poletje je.

3. Valovi se dvigajo in zalivajo količke z razdelki. Rdeča barva v bleščečih kapljah drsi navzdol. Kako velika je ta slika! Ko se valovi umirijo, rdeča barva ostane na vlažni zemlji. Kjer se strdi.

4. Obup, negotovost, vse se je oglašalo, ker se z dežjem ni izmenjavalo sonce, temveč sodra, ker se je mesec nad našo hišo pojavljal zgodaj popoldne, ker so mavrice bile tako številne, da nismo mogli hoditi po ulicah, ker nas veter cele tedne ni nehal zasipavati s starim papirjem, z zemljo in prahom, ker zvezde ob jutrih niso izginjale z neba, ker ne žaluzije ne naprave za hlajenje niso mogle zadržati sončnih žarkov, ker se je reka umikala in nas silila, da ure in ure hodimo, da bi prišli do njene obale, ker so se dnevi tolikanj skrajšali čez poletje, da sploh nismo ugašali luči v vseh sobah, ker se podlan ni končal ob enih, ampak ob petih, ker je večer bil prozoren, rumen in se je pretvarjal v jutro brez nočne zatemnitve, ker je mraz okoval okna v začetku avgusta, ker se je reka izlila samo do naše hiše, ker so debela zrna toče padala samo na našo teraso, ker se je pomlad iztekla z začetkom aprila, ker je voda zmrznila v naših vodovodnih ceveh, ker je zima bila blaga, vlažna, otožna, ker so oblaki nastopali v urejenih formacijah in v takih množinah, da so se dotikali naših las, ker je jesen prišla v septembru in ostala v septembru, ker je slana pokrivala cvetove na naših tepihih, ker grmenje ni najavljalo nevihte, ampak samo sebe, ker se je zima pričela 31. decembra ob šesti uri zjutraj in se končala petnajst minut pozneje, ker je megla ostajala v naših sobah tudi ob odprtih oknih, če pa je že odšla, jo je takoj zamenjala poletna meglica, ki je migljala neznatno privzdignjena nad tlemi.

5. Naša vztrajnost je tedaj mejila na brezumje. Naši spomini so postajali stvarnost. Naše življenje se je razlikovalo od smrti samo zato, ker smo se zavedali, da dihamo, ali pa zato, ker nismo vedeli, če mrtvi vedo, če dihajo. Naša lica so prepredle gube. Naše roke so drhtele. Naše besede so se spreminjale v nerazumljivo zmešnjavo prazvokov, v monotono godrnjanje, ki ni bilo namenjeno nikomur, v opozorila, upanja, strahove, v grozljivi metež slik in znakov in nezapomnjenih simbolov in tonov in stokanja. A začuda: nikoli se nismo bolje razumeli.

6. Ne vidim svojega očeta: lahko si ga predstavljam, kako se sprehaja po nekem brezhibno umišljenem pejsažu, kako izza njega bori stremijo v višino, kako orli krožijo okoli planinskih vrhov, lahko bi vso sliko nadahnil z izrazito poetskim občutjem, meditativnim spominom poletnega dopoldneva, toda nočem. Kje je sedaj moj oče? sprašujem.

7. Ali samo znova pripovedujem že povedano zgodbo, vodim sebe v nevarnost, da bralec odneha že po nekaj prečitanih vrsticah, vodim zgodbo v nevarnost, da ne bo več zgodba, da ne zaživi svojega komaj začetega življenja? Toda, če se proza nagiba

k vsakdanjemu, če je Heglova prerokba že stvarnost, ali se ne nahajam na pravi, na najboljši od vseh možnih poti? Me lahko obrzdajo grožnje, me lahko ustavijo opozorila? Če je vsakdanje življenje prav takšno, kot ga prikazujem: enolično ponavljanje, neskončni sprehodi po strogo določenih stezah, stalni urniki, vedno isti odgovori, nikoli „da“ namesto „ne“, krohotajoči smeh matere točno ob štirih popoldne, če je, torej, vse tako, kje je moja napaka? Ali jo sploh delam?

8. Znova vidim svojega očeta: stoji sredi ogromnega deževnega oblaka, pozabljen, zapuščen na blatni obali, medtem ko potoki vode, potoki rečnih kač, tečejo navzdol po njegovem čelu, v njegove oči. Sedaj počasi dvigne roko, dvigne jo do višine obraza, in dež neha, ne neha padati — temveč obstoji, obstane v zraku, en meter in šestdeset centimetrov nad tlemi, in samo občasno se, v obliki nenaravno bele in prozorne človeške roke, dotika očetovega obraza, in nato njegove razširjene dlani.

9. Včasih si, seveda, želim, da vse povem v formi tirade, skozi hudournik: da z besedami, preobloženimi s pomeni, omogočim silovitost, ki jim jo moja privrženost tišini zagotovo odvzema: da natančno razložim tisto, kar se mi ni posrečilo v prvi knjigi: da nudim prepričljivost svojim likom, bledim prikaznim, ki lebde na površju stvarnega, otipljivega, uresničljivega, na površju samega življenja: da tako dajem prepričljivost samemu sebi, tej senčni figuri iz nedorečenih zgodb: da, z besedo, opišem sebe: mladega, rjavega človeka nepravilne drže, katerega oči so, kot si on to rad umišlja, neoporečno otožne.

10. Spomini. Spomini so bili čvrste sanje. Kakor je teklo življenje, so naši pobegi postajali številnejši, raznovrstnejši. Bežali smo pred stvarnostjo kakor zajci skozi gozdno podrast. Le da smo bolje lagali, bili zvitejši, oholi. Na sredi dneвне sobe smo zidali Ć., mostove, glavno ulico, kasarno, apoteko, gimnazijo, dom. Kateri dom? Zadržni dom, pravi oče. Bežali smo še dalje, v Peč, v čas, ko me še ni bilo ali pa sem obstajal le v obliki določene namere, pogojene z ekonomskimi možnostmi, in dalje, ko še ni bilo moje sestre, in celo še dalje, ko se oče in mati še nista poznala, prej, mnogo prej, preden mu je ona pričela pisati konvencionalna, pa vse toplejša, zaupljivejša, omamna pisma, ki jima bodo pozneje, v obojestranski tragediji, edina tolažba, in potem, nedavno, sklicevanje na neizpolnjene želje, obljube, ljubezen, ljubezen, ki se je spremenila v podporo, v prijateljstvo, v kdo ve kaj. Ne vem, če sem bil dovolj jasen, da bi bralec lahko razumel časovno krivuljo, ki sem jo opisal, ki se je gibala v, po vsem sodeč, neopisljivi zanki. Nameraval sem, enostavno, povedati: bežali smo v neko nedosegljivo, blago in dišečo daljavo, iz katere se ni vrnil še nihče, do katere si, razen nas, ni upal še nihče oditi. Spomini. Spomini so bili valovite doline, nevznemirjani jezdecizvizij, pomladni oblaki, kaplje dežja. Kakšne kaplje dežja? Dež kot stilistična figura, pravi oče. Mati, ona ne ve. Ne spominjam se nikakršnega izjemnega deževja, pravi. In spomini? Kateri spomini? Spomini, pravi oče, vse, kar veš, kar pomniš, česar se zavedaš . . . Tu se odlomek izteka, ostaja neopazno nedokončan, v brezmejni tišini, ki jo bomo, čeprav zavedajoč se neuspeha in primitivnosti slike, poskušali grafično izraziti skozi nekaj praznih vrstic, ki slede:

11. Znova ne vidim svojega očeta: vendar nič ne vprašujem. Valovi podirajo lesene količke, mulj se vzpenja po njih kot plazma. Zelo velik plan je po svoji nejasnosti enak najširšemu totalu. Posamezno in celota izgubljata svoj smisel.

12. Konec te zgodbe je predvidljiv: nihče se več ne zanima za njene poslednje vrstice. Na zelo širokem polju si predstavljamo drobno beležnico, v kateri ni ničesar razen teh dvanajstih odstavkov. Ljudje se, v glavnem v teku, oddaljujejo od nje. Po desetih minutah je horizont prazen. Zgodba, prepuščena sebi, se prepušča vetru. Veter — ki v tem trenutku predstavlja vso naravo, jalov odnos med ustvarjalcem in njegovimi potrošniki, pa tudi nezavidljivo situacijo, v kateri se je danes znašla umetnost — obrača zadnji list. Na njem, če bi le kdo lahko prebral, piše:

PLASTIČNI GLAVNIKI

Nekega poletnega dne mi je rekla, naj grem in se ne vrnem več. Stala je v vratih, nekolikanj večja kot po navadi, kar mi je bilo še posebej všeč, in dejala: Odidi in ne vrni se. Dobro, sem rekel, odšel bom, a vprašal sem, če smem vzeti svoje stvari, imel sem nekaj svojih stvari, ki bi se jih, sem menil, težko odrekel. Seveda, je dejala. Obrnila se je, videl sem, kako ji izpod kratkih rokavov kipijo mišice, kako se ji trebuh, pod pisanimi kvadratki, preliva preko zategnjenih hlačk. Potem sem se posvetil svojim stvarim. Jemal sem jih v roke drugo za drugo in jih potežkal, najprej na desni in nato še na levi dlani. Vse sem tehtal, njihov pomen, njihov smisel, njihovo mesto v mojem življenju, in njihov položaj v splošnem sosledju stvari, kar je samo drugo ime za kozmos. Kup na desni strani se je manjšal, kup na levi rasel, in ko sem končal in otpial prostor med svojimi nogami, sem našel iglo, za katero sem mislil, da jo bom morda še potreboval, pod pogojem, seveda, da bom imel nit, ki je nisem imel. Levemu kupu sem dodal še iglo, se dvignil, otresele hlače, popravil bluzo in se nato vprašal, kaj bom s klobukom, na katero dlan naj si ga dam. Prijel sem ga v desno in nato v levo, in na glavo. Pogledal sem ga v ogledalu, spustil na mizo in se odmaknil, zamižal na eno oko. Nisem se mogel odločiti. Dolgo sem imel ta klobuk, to je bilo res, vendar, ali to klobuku kaj pomeni? Vedo stvari o nas toliko kot mi o njih? Gledal sem klobuk, vendar ni odgovarjal. Ona se je medtem vrnila, spela si je lase za ušesi in jih pritrdila s plastičnimi glavnički, dobil sem občutek, da se je umila. Vprašal sem jo o klobuku. Ne, je rekla, nič ne vem o klobukih. Je to moj klobuk? sem vprašal. Če gre samo za klobuk, je dejala, zakaj ne bi zadeve pospešila, zakaj ne vzameš tega klobuka, kot da je tvoj. Kaj pa, sem vprašal, če ni moj? Naj bo tvoj, je rekla ona, kajti, če boš nadaljeval s tem klobukom, boš postal podoben Thomasu Bernhardu, ali še komu, vsekakor pa Thomasu. Dobro, sem rekel, poveznil klobuk na glavo in odšel. Krenil sem navzgor. Kmalu sem sprevidel, da sem storil napako, da klobuk, po vsem tem, ni bil moj, kajti drsel mi je na čelo, ušesa, po vratu. Nisem prišel daleč, deset metrov, morda več, morda manj, pa sem bil že popolnoma moker. Kdo še poleti nosi klobuk na glavi? Če bi imel roke zaposlene, bi jim lahko dodal še klobuk, tako pa, sedaj, ko so proste, čemu jih obremenjevati? Vrnil sem se. Stala je pod nadstreškom, naslonjena, prameni las so ji padali čez oči. Zakaj si se vrnil? je vprašala. Da mi snameš klobuk z glave, sem povedal. In potem boš odšel? je vprašala. Kar dvigni ga, sem dejal. Prijela je za obod, z levo roko desno stran, z desno levo, in potegnila. Klobuk je zdrsnil, lasje so se dvignili za njim in takoj sem začutil vrtnčenje zraka. To je bil poletni zrak, masten in lepljiv, vendar se je vrtnčil. Ob-

drži ga, sem ji rekel. Držala je klobuk s konicami prstov, daleč od sebe, kot da so to posrane plenice. Spet sem se podal navzgor, le da sem hodil precej bolj živahno, potil sem se, toda enakomerno, po celem telesu; ko bi človek vedel, kaj ga utesnjuje, bi se laže osvobajal, tako balasta, kakor tudi sebe. Ozrl sem se nazaj. Še naprej je stala pod nadstreškom. Klobuka ni bilo videti, kar je lahko pomenilo samo nekaj: da ga je odvrгла, ali pa brcnila, kar je nekaj drugega, in kako rad bi videl, vse bi dal, da bi videl, kako brca klobuk, in da bi videl sam klobuk, ki, tako težak od potu, lahko vzleti in se nato prevrača v globino. Jaz pa sem se medtem vzpenjal v višino. Z obeh strani poti so se širili pašniki, travniki, cvetoče livade. Čebele so brenčale, muhe brundale, občasno se je oglasila kakšna ptica. Vrh ni bil več daleč, le da je meni potrebno več časa, ne glede na to, ali se vzpenjam ali spuščam, še posebej pa, če grem naravnost. Na vrhu mi je bilo žal za klobukom. Veter se je okrepil ali pa sem se mu preveč približal, v vsakem primeru: žvižgal mi je okoli ušes, mokra srajca se mi je lepila na telo, hlače ravno tako, kot biči zlepljene bilke so me udarjale. Kdaj se boš naučil, sem si rekel, da je stvarnem potrebno verjeti prav tako kot ljudem. Sedaj je bilo prepozno. Lahko bi se seveda vrnil, toda tistih vrat ne bi več odprl. Tudi ona se ne bi odprla zame, nobena se ne bodo odprla zame, še najmanj tista, od katerih največ pričakujem. Ko se predmeti enkrat razočarajo nad nekom, si je zelo težko povrniti njihovo zaupanje. Stresel sem se, pogledal svoje čevlje, že dolgo premorem tele čevlje, in nikoli nisem posumil v to, da sem njihov lastnik. Morda ne edini, a vseeno lastnik. Nato sem pogledal okoli sebe, na levo in desno, in spet na levo in spet na desno, in kdo ve, kako dolgo bi se tako oziral, če ne bi zaslišal šojinega klica. Odkod tukaj šoja? Če so šoje, so morda tudi krsti. Znova mi je postalo žal za klobukom: Tako velik bi bil dober za lov, na šoje in krte, morda tudi na zajce. Znova sem pograjal svoje ravnanje. Sedaj mi ni preostalo drugega, moral sem navzdol, in medtem ko se mi je kamenje kotalilo pod nogami, sem poskušal umiriti drhtenje kolen. Leta naredijo svoje, še posebej zadnja. Veter je nekoliko popustil in znova sem se pričel potiti. Pobočje je postalo valovito, trava gostejša in udori so skrivali nešteto presenečenj. Nekje na polovici poti, kar je samo rezultat mojih ugibanj, proračun na osnovi negotovih obutkov, sem v enem teh udorov uzrl kolibo. Nič ni kazalo, da bi kdo živel v njej. Okna so bila zabita, so pa vrata bila zato odprta, dimnik nezakajen, veranda razbita. Ko sem se približal, sem videl, da vrata niso odprta, ampak jih enostavno ni. Tečaji so še vedno bili na podboju, vrat pa ni bilo ne za hišo, ne pred njo. Pogledal sem po pobočju, po katerem sem se spustil. Kako je po tej poti lahko človek nesel vrata? Samo na glavi, kot jaz svoj sklobuk. Kaj pa, če je bila ženska? Usedel sem se na prag, da premislim. Predstavljal sem si to žensko, močno, lepo, z razvitim občutkom za humor, zamislil sem si jo, kako se napenja, oblizuje ustnice, in dviga hrastova vrata na teme, in odhaja, medtem ko ji široko krilo pri vsakem koraku poskakuje in razkriva silna meča in debela stegna. Nato sem pomislil: kaj, če me kdo, medtem ko sedim tukaj, opazuje iz mraka? Nagli gibi vzbujajo sum, počasni ravno tako, vendar se v takšni situaciji ne da eksperimentirati. Obrnil sem se z umerjeno hitrostjo, ki nikomur ni ponujala priložnosti, da bi me napak razumel, ki pa mi ni odvzela možnosti, da se dostojno predstavim. Vse to je bilo odveč, kajti v kolibi ni bilo nikogar, nobenega bleska krvoločnih oči, renčanja zalezene zveri, smradu gnijočega trupla. Nekolikanj pozneje, ko sem se privadil na mrak, sem uzrl vrata. Stala so v kotu, z gornjim robom oprta na zid, imela so celo kljuko. Dvignil

sem jih, bolje rečeno: poskušai sem jih dvigniti, in takrat je misel o močni ženski povsem izhlapela. Podrl sem jih in skozi oblak prahu, ki se je dvignil, pričel vleči skozi odprtino. Tu sem obstal, obrisal z obraza pot in umazanijo in videl, kako zunaj prihaja somrak. To mi je povrnilo moči. Napel sem se, vzravnal vrata in jih zagozdil v okvir. Nisem mogel, nikoli jih ne bom mogel natakiniti na tečaje, vendar je tudi tako bilo dobro. Svetloba ni mogla vstopiti, mrak ni mogel oditi. Z besedo, imel sem svoj dom.

Izbral in prevedel: Bojan Žmauc

Bojan Žmauc

Skozi molk k Beckettu?

Oče, mati, sestra . . . David Albahari: Družinski čas (Porodično vreme, 1973 Novi Sad). Albahari je v svoji prvi zbirki tako prepričljivo uvedel družino, njena notranja razmerja kot edini prostor dogajanja, v krajšo srbsko prozo, da je postala „družinska kratka zgodba“ kar nekakšen poseben (in za nekatere nekritične posnemovalce obvezen) model. Posebnost te družine je v kolektivnem in senzitivnem dojetju ostalega sveta, s katerim pa spet ne kontaktira direktno, preko njegovih posameznikov, temveč skozi posledice ritma njegovega obstoja in lastne prisotnosti v njem. Seveda pa se ostali pisci niso mogli pri svojem ustvarjanju opirati na specifično, ki je bila že skozi poreklo na voljo Alabahariju: atributi židovske družinske tradicije. S tem seveda ne gre trditi, da je od te (takšne) družine ostalo bogve kaj. Kajti skozi ustvarjalni postopek je v maniri palimpsesta njeno etnično-religiozno izročilo postrgano iz besedila in nadomeščeno s sliko družine, ki pred kolesjem urbanega beži v neki intimen notranji svet, ali vsaj v spomin nanj. In kakor pri tehniki pimenta, tu in tam le še uzremo, sicer že po meri preoblikovane, elemente židovstva, ki glasu pripovedovalca dajo poseben, če je treba; eksotičen naglas. Zdi se, da je takšen prostor preozek za kakšen daljši pripovedni niz. Vendar je ta zožitev prizorišča utemeljena na poseben način: znotraj družinskega kroga niso vedno potrebne besede, da bi se njegova notranja razmerja približala harmoniji; besede, ki lahko tudi popačijo pomen želja in napačno variirajo hotenje, ki ga želijo posredovati. Večja (urbanizirana) množica niti nima časa prislunhiti tej šibki besedi sogovornika in njena govorica je kaos nerazumljivih glasov. Znotraj družine (kakaršno si, skoraj kot ideal, slika Albahari) pa bo dovolj dotik, drhtenje občutij, in sporočilo bo na poti realizacije. Naša ne-vednost se vedno znova skuša izkazati skozi besedo, katere sposobnost je vprašljiva. Razen takrat, ko našo napako le še potencira. In tako so pred tekst njegovega prvenca kot vodilo zapisane besede iz Talmuda: „Pouči svoj jezik, da bo govoril: Ne vem.“

Zdi se, da se je Albahari skoraj nekoliko prestrašil radikalne konsekvence, ki bi nujno morala slediti gornjim besedam; molka. K tej misli nas navajata tudi dve njegovi naslednji knjigi, obe objavljeni 1978: Sodnik Dimitrijevič in Navadne zgodbe. Prvo delo sicer nekateri kritiki obravnavajo kot roman — ker je pač junak vedno isti (iz naslova) —, vendar pa je takšno oznako potrebno upoštevati pogojno, če je sploh opravičljiva. Proti njej govori odsotnost enotne romaneskne strukture. Prej bi lahko trdili, da gre za sosledje kratkih zgodb in v prid tej tezi govori dejstvo, da lahko „poglavja“ iz Sodnika Dimitrijeviča beremo samostojno, in da njihovo reflektiranje v nas premore med seboj diferenciran, drugače pa enak, podoben učinek kot zgodbe iz prve knjige in kasnejše zbirke Opis smrti. Skupaj z Navadnimi zgodbami pa Sodnik Dimitrijevič predstavlja dovolj velik odklon znotraj opusa, da to vzbuja radovednost.

Družina in dvom v moč besede sta odrinjena ali bolje: začasno popolnoma umaknjena. Beseda je prav pogosto uporabljena v funkciji pripovedovalca o resnici. In tudi, ko le zastavlja vprašanja o njej in dvomi v njeno opisljivost in prepoznavanje, ne dvomi v lastno prepričljivost in pravilnost svoje zastavitve. Oboje (družina, nejevera) je nadomestil z nekolikanj mistično avreolo samo-izpraševanja. Iskanje najpravilnejšega (ali vsaj začasno uporabnega) izraza, ki ga (če) zmore beseda, da bi prišli vsaj do minimalnega spoznanja, je popolnoma opuščeno, saj je (bo) odgovor le domena posvečenih, ki pa, seveda, zarotniško molče. Neposvečenim le smrt odgrne tančico resnice. Verjetno je vzrok temu ekskurzu Albaharaijevo ukvarjanje z orientalskimi filozofijami in okultizmom, ki je dalo njegovemu leposlovju tudi vzporeden, prevajalski produkt; Knjigo spremembe (Ji Džin, Beograd 1980).

Presenetljive količine molka.

Kot da bi samo molk zmožeg obvladati obzorja, ki jim beseda sicer določi dosegljivi konec . . . tam nekje . . . , vendar stori to z obotavljanjem, neverujoča v sebe: Opis smrti. Zbirko (Beograd, 1982) je avtor podnaslovlil kot: pripovedke. Ki to seveda niso, saj se izogibajo odvisnosti od neke res sporočilno-pripovedne fabule in oblike, ki bi bila zavezana predvidljivemu poteku. Sam naslov je zbirka dobila iz motta k Nedokončani zgodbi: „Nikoli več nikogar ne videti; to je edini pravi opis smrti.“ Tako smo dobili prav kontradiktorno dvojico; zavest o potrebi človeka po človeku in zavest o krhkosti komunikacijske brvi po kateri hodita drug proti drugemu: besedi. Večino zbirke in njen udarnejši del, naslovljen Prva oseba, tvorijo zgodbe, ki so nastale že 1974. Opaziti je več posameznih elementov, ki na zunaj družijo Opis smrti s prvo avtorjevo zbirko. Spet je tukaj družina, pozabljena v Sodniku in Zgodbah in spet ima svojo prvotno funkcijo iz Družinskega časa. In spet je prisoten dvom v moč in pravilnost besednega izraza, kar pa še ne pomeni, da stoji Albahari na istih pozicijah pisanja kot v Času. Prvo, kar sedaj zbode v oči je vtakanost razmišljanja o nemoči besede naravnost v besedilo, z eksplicitnim zapisom. Npr. v Poskusu opisa smrti Rubena Rubenoviča, bivšega trgovca z metriskim blagom: „Besede, ki jih bom uporabljal, stavki, ki jih bom sestavljal, vprašanja, dejstva: vse je negotovo. . . Med vašim branjem in mojimi nameni ležijo neskončna brezna nerazumevanja in izoliranosti posameznika. Edina gotovost, nit za katero se bomo, vi in jaz, oprijemali s silo utapljajočega, bo interpunkcija. . . Nemočen sem: ker so nemočne besede.“ Ob tako strašljivi dilemi in nezaupanju se seveda poraja vprašanje, kje so protirazlogi, ki samo pisanje (in to je prisotno: tukaj, pred nami) vendarle omogočajo, opravičujejo? Eden je gotovo ta, da se sedaj tisti molk, ki se tolikokrat ustopi med besede — in jim prepreči, da bi ne preglasile druga druge — sedaj pojavlja kot „govoreči“ molk. Vendar to ni tradicionalni govoreči molk, ki je obdajajoč besedo glorificiral njen pomen kot edino veljavno vedenje (pravo) o tistem trenutku. Sedaj se trenutek molka spreminja v čas nejevere, znotraj katerega pisec in bralec razpoznavata nemoč in neveljavnost izrekanja. Kje je že tisti čas enotnosti govora in resnice, predstave in stvari, ko je Descartes lahko zapisal „Mislim, torej sem.“ in je dvom nemo zrl svojo pogubo? Molk je nadomestil nujnost zveze med besedo in pomenom, spremenil se je v polje variiranja znotraj katerega bralec in pisec (vsak zase!) lahko najdeta poljubne miselne odtenke, ki jih toga neizbrisnost zapisa na papirju le nakaže. Toda njuno iskanje je najverjetneje le drobec v našem neskončnem tavanju, kajti prostor pravega pomena (in pravilne izreke) je nekje v bližini Utopije.

Očitno je, da, po Albahariju, množica individumov skozi ta mrak zvesto hodi drug mimo drugega. Kajti: „ . . . moj um vam ostaja nedoumljiv, moja domišljija prav tako.“ Literatura je zaznamovana skupaj z nami: „Besede, enkrat že izrečene, odmro. Tako vi in jaz delimo isto usodo: kot mrhovinarji brskamo po pokopališču papirja.“

Zbirka Opis smrti seveda ni posvečena takšni dejavnosti, ampak svari pred njo in jo skuša omiliti. Skozi vsak zapis, zgodbo, se pisec trudi, da bi bralcu predočil razsežnosti razkoraka med literarno fikcijo in neopisljivo stvarnostjo zunaj knjige. In Albahari premore dovolj široko paleto prijemov, da iskanje vedno istega (nedosegljivega) cilja ne postane dolgočasno. Zelo zanimiv in svojski postopek (ki sicer premore svojega predhodnika že v prvi knjigi, v zgodbi: Kavboj Jenkins odhaja na morje) je ostal za njim v triptihu KINO. Tri zgodbe, ki so združene v njem — Človek, ki je ubil Liberty Valancea; Antonio, ki prinaša smrt; Godzila, morska pošast (slednja je bila prevedena in objavljena v Naših razgledih, št. 4, 1984) — so na ulice pripeljale tri temačne figure iz trivialne filmografije. Da bi nas opozoril, kako neka fikcija (v tem primeru filmska, v službi literarne) kljub vsej svoji razsežnosti in prepričljivosti ne zmore razložiti (nadomestiti) tistega, sedaj že kar mističnega dotika, ki je (kot kaže) edini relevanten komunikator, nam Albahari prikaže njeno neobstoynost tako, da jo postavi v naše križišče, ulico, krajevno skupnost, mesto. Njihov svet je svet filmske utvare, ki pa premore nekaj svojih trdnih in venomer(!) veljavnih določil. V brezpotju urbanega vrveža pa, vase prej tako gotovi, filmski junaki izgubljajo svojo sled in identiteto. Naša karikatura so: verjamejo neki prejšnji resnici, ki pa to že zdavnaj ni več. Edina, ki bi jim omogočila prestopiti ris med fikcijo in resnico našega tavanja (ali pa vsaj ponudila azil v njej), bi bila resnična, nesebična ljubezen. In zato Albahari dopusti, da se Godzila, morska pošast in njegov oče zaljubita. Toda besede so že dolgo tega zameglile naš vpogled v tovrstna občutja. Ne prepoznavamo jih več in naš spomin je šibek kakor smo sami; ne pomni več mitske skušnje, njegova s-pozabljenost je brezmejna: v trenutku, ko Godzila, morska pošast (katere „ . . . smisel je v odhajanju, zapuščanju.“) odhaja naproti svojemu smislu (in nazaj v filmski svet), se Albaharijev oče ozre in Godzila, morska pošast se spremeni „ . . . najprej v Evridiko. Potem v kamen. In v Evridiko. In v kamen. In v Evridiko . . .“ Nesposobni smo obdržati pri življenju celo lastne miselne produkte. Nikoli ne bomo doumeli skrivnostnih mehanizmov bivanja in življenja okoli nas. Skorajda edini odgovor na ta obup nedoumljivosti bi lahko bilo zatekanje v mysticizem. Njegov vpliv je precej opazen v že omenjeni zbirki Navadne zgodbe. Vendar pa se kakšen obrat v mysticizem izkaže le za prehodno fazo in v Opisu smrti — npr. v zgodbi Tiger z globusom na plečih — je mistično le še zunanji element, okvir za „ljubezensko zgodbo“ in razmišljanje o animalični zapuščini v človeški zasnovi.

V svojem uredniškem predgovoru k izboru sodobne kratke proze (Savremena svet-ska priča, Beograd 1982 je David Albahari citiral besede Fritza Martinnija iz njegove Zgodovine nemške književnosti (Beograd 1971): „Razpad in pomanjkanje koherentne celote sta prisilila pisca, da se posveti fragmentu, detajlu, podrobnosti, v kateri se je, sicer še prikrit, samo kot prikazen in slutnja napovedoval smisel.“ Pisec se več ne trudi, da bi slikal družbo kot pristrani ali nepristrani opazovalec, temveč ogleduje vase, obseden je s samim seboj, s svojo nemočjo, da izgovori, opiše,

umolkne. Sledeč tem mislim, je Albahari radikalno skrajševal obseg svojih zapisov. Molk je vedno bolj grozil, da bo popolnoma obvladal njegovo govorico. Že v Navadnih zgodbah je njegova „Avtobiografija“ en sam stavek: „V razpolovljenih ogle-
dalah vidite samo spodnji del svojega telesa.“ Toda tukaj je poudarek dan prisotnosti ogle-
dala, katerega polovična refleksija naj dočara mistično atmosfero in sama kratkost nima lastne povedne moči. Takšno pa ima v njegovi zadnji zbirki (Fras u šupi, Beograd 1984), v zapisu „Drobec zgodbe“: „Če dvignem roko, je rekel, kam bo odšla moja roka?“ Iskanje novih oblik zapisovanja, cepljeno z odporom do gostobesednosti, ki zavaja, je Albaharijevo pisanje skozi fragmentarizacijo prišlo do samega roba eksistence literarnega zapisa. Na belem listu papirja, ki sedaj v vizualističnem načinu predstavlja molk, se izgublja stavek, ki svojo nedorečenost in neumeščenost preli-
va čez obzorja in tako ukinja možnost, da bi, čeprav samo z besedo, zarisali lažni horizont, ki bi bralcu (in piscu) ponujal oporo, ki je ni.

Albahari premore velik vpliv na mlajše srbske pripovednike, ki ne spoštujejo izročila realistične pripovedi in njenih oblik. Tako je prišlo do prave poplave fragmentarnih zapisov in seveda do nasprotovanj in kritičnih pomislov v stilu: demon minimalizma straši po Srbiji. Očitek prav gotovo ni pravilno naslovljen. Nesmisel tišine, beline papirja kot eksistenčnega modusa literature je Albahariju prav tako jasen kot kritikom. Njegovi stavki kot zgodbe, vsaj znotraj zbirk vedno znova le opozarjajo na pretečo možnost ukinitve zapisa. Nikakor pa je ne predlagajo ali zahtevajo. Obenem pa se vedno znova preko njih vrača k vodilu iz prve zbirke in ga občasno, preoblikovanega, tudi zapiše: „Tišina je umetnost, molčanje je večina, ki se jo je potrebno naučiti.“ Te besede nas dočakajo takoj na začetku (v prvi zgodbi) njegove zadnje zbirke. V njej se je Albahari spet odrekel družinskega miljea: priča smo „dialogu“ zgodb, sicer zapisanih v monološki obliki, v katerih Albahari premenjuje spol pripovedujočega subjekta. Od družine nam je torej ostal le še njen nastavek, par: moški in ženska. Ob „normalnem“ zapisu bi torej bili priča pogovoru: inflatornemu plazu že tako nemočne besede. Albahari se je takšnim izčrpanim modelom vedno skušal izogniti. Ko pa se mu že takšen zapis pojavi znotraj teksta, je njegova vsebina, namen, vedno pripeljana do neuspeha ali vsaj poraznega rezultata. Tudi sedaj je avtor skrbno odmerjal (krčil) prostor besedi in povečičeval dotik, vendar. . . literatura ne more preko sebe, svojega zapisa; drhtenje občutij je kljub svoji vzvišeni neopisljivosti primorano podvreči se plebejstvu črkovanja, izpisovanja in posledice so tukaj: sporočilo je ob svojo pristnost in zveza, ki se skozi knjigo ves čas vzdržuje le skozi pretrgan dih, gib roke, nedefiniran premik, se ob uvajanjih direktnega dialoga prične krhati, dokler ne propade. Ni zmogla dvojne more: besede, ki ne pove-
tistega, kar bi morala in njenega tiska, ki za vedno prepreči novo iskanje.

Zaradi oblike posebno pozornost zasluži fragment (kakor ga je podnaslovlil avtor): Interview Svetislava Basare s Samuelom Beckettom za Tretji program Radio Beograda. Sama fragmentarnost (zapis se prične nekaj misli pred „konce traku“!) je ravno tako kot pri Drobcu zgodbe usmerjena navzven,— ne na tisto, kar je bilo povedano znotraj izpisanega dela razgovora — v tisto kar se je „dogajalo“ prej in na posledice, ki jih napovedujejo zadnje Beckettove smiselne besede (preden prične jokati): „Uspelo mi je samo zmotiti tišino. Nič več.“ Seveda je tukaj Albahari postavil pod vprašaj relevantnost zapisa in njegovega razbiranja: začetne črke obeh sodelujočih v pogovoru (s katerimi je označena menjava glasov) so enake: Kdo je kdo?

Fragmentarnost, oblika prepisa magnetofonskega trakuk pa je v tesnem stiku z Albaharijevo mislijo o „književni mimikriji“; o potrebi sodobne proze, da v svojem iskanju inovativnega izraza privzema obliko: eseja, pesmi, prikazov knjig, basni . . . mrmranja, . . . tišine. Krčenje forme je pravzaprav samo posledica zgoščevanja jezika, ki se izogiba in s tem zanikuje realistični model pisanja, njegov mimetični izraz. Kajti njegova mimetičnost ne more biti nikoli zares popolna: odvisna je od besede, ki je skozi svoj spomin o lastnem nastanku akumulirala nikoli zares preverjeno: nestabilno mešanico naših racionalnih spoznanj. Ta kaos lahko prevlada samo nova, s predsodki neobremenjena proza. Nič ji ni več sveto. Ukinja magični proces ustvarjanja, avtorja osebno vlačí po besedilu in ta ji mora ob „originalnem“ besedilu pisati še „dnevnik“ o svojem delovnem procesu. Literarna mimikrija in parodija. Vedno znova prisotna v Albaharijevem opusu, pripravljena „prevzeti tudi obliko realistične proze, če je treba.“ In ko je enkrat že znotraj nje, je njeno edino pravilo, ki ga pripoznava: izigrati pravila oblike, ki si jo je privzela. Vendar gola opozicionalnost v resnici še ne pomeni nekaj novega, avtonomnega.

Omenjanje Becketta seveda ni naključno, z Albaharijem ga druží skepsa do besede. Že Aleksander Jerkov je v reviji Republika, št. 9, 1984 (tematska številka o mladi srbski prozi) povezal Albaharijevo „nagnjenost k tišini“ (kakor to imenuje sam) z Beckettovimi „gledališkimi molčanji“. Vendar je navezava na Becketta verjetnejša (že zaradi prozne oblike) preko njegovih romanov; Trilogije: Molloy, Malone umira, Neimenljivi. Beckettova skepsa do besede, do njene izraznosti je pri Albahariju preoblikovana ali bolje: sicer še vedno prisotna, toda le v transparentni obliki. Tam, kjer Malone umira pišoč zgodbe samemu sebi (s katerimi seveda ni zadovoljen), kjer Neimenljivi vedno teže izgovarja „jaz“ in poizkuša svojo govorico (ki mu ob njegovi marginalni ne-telesnosti še edina omogoča eksistenco) prevesti v nerazločno brbljanje, kjer je Beckett onkraj Besede uzrl Veliki Nič in praktično prenehal pisati, tam je Albahari vprašljivo gnoseološko vrednost besede nadomestil s poetično strukturo svojega pripovednega jezika: „Jezik takšne proze je artističen; govori nam še po končanem branju; ob tem, ko piscu nove proze pomaga ustvariti in utemeljiti njegovo stvarnost, jezik sam postane stvarnost.“

Oborožen s takšnim spoznanjem se Albahari seveda skozi parodijo lahko tako približa Beckettu, kakor to počne v Plastičnih glavnikih. Njegov protagonist sedaj premore enako telesno krhkost kot Molloy; s težavo, počasi se premika, nekateri njegovi postopki (tehtanje predmetov) so presenetljivo podobni Molloyevim. Vendar Beckettov Neimenljivi ne zmore niti besede o svojem koncu, niti poslednjega grgranja, medtem ko Albahari svojemu junaku le pusti zrno upanja. Pripelje ga na kraj tišine in miru, kjer „ . . . svetloba ne bo mogla vstopiti, mrak ne oditi.“, kjer bo lahko poskusil pozabiti na besede, v molku dojeti vsaj samega sebe in se tako morda obdržati pri življenju. Kajti: „Če človek ne ve, kako bi se ubil, so besede vedno zanesljivo sredstvo.“

Elias Canetti

Eseji

O NESMRTNOSTI

Kadar govorimo o tej vrsti osebne ali literarne nesmrtnosti, je dobro opreti se na človeka, kakršen je Stendhal. Težko bi našli moža, ki bi bil bolj nenaklonjen verskim pogledom svojega časa. Popolnoma rešen je vseh vezi in obljub katerekoli religije. Njegovi občutki in misli so obrnjeni samo k temu življenju. Sam ga je popolnoma izkusil in užil, globoko, kolikor je le šlo. Obširno je pisal o vsem, kar mu je bilo v veselje, ni pa zašel v plehkost, saj je puščal **posamezno** pri miru. Nikoli ni ničesar povzegal v vprašljive celote. Njegovo nezaupanje je veljalo vsemu, česar ni mogel **občutiti**. Mnogo je premišljeval, vendar pri njem ne najdemo nobene hladne misli. Vse, kar je zapisal, vse, kar je upodobil, ostaja žarečemu trenutku v bližini njegovega izvira. Marsikaj je ljubil in v marsikaj verjel, a vse to je ostalo na čudežen način dojemljivo. Karkoli je bilo, vse je znal najti v sebi, ne da bi uporabljal kakršnekoli zvijače.

Ta človek, ki ničesar ni predpostavljal, ki je hotel do vsega priti sam, ki je bil kolikor je to občutek in duh, življenje samo, ki je bil v srcu vsake danosti in jo je zato lahko opazoval tudi od zunaj, ta človek, pri katerem se beseda in njena vsebina prekrivata na najnaravnejši način, ki kot bi se bil namenil na lastno pest očistiti jezik, ta dragoceni in resnično svobodni človek pa je vendarle imel neko **vero**, o kateri je govoril s tako lahkoto in samoumevnostjo kot o kakšni ljubici.

Brez preobčutljivosti se je zadovoljil s tem, da piše za malo ljudi, toda povsem gotov je bil, da ga bodo čez sto let brali mnogi. V modernih časih ni nihče jasneje, bolj določno in brez vsake domišljavosti izrazil vere v literarno nesmrtnost. Kaj pomeni ta vera? Kaj je njena vsebina? Pomeni, da boš obstajal, medtem ko drugih, ki so živel v istem času, ne bo več. To ne pomeni, da si živečim kot takim nenaklonjen. Ne spraviš jih s poti, prav nič jim ne storiš v škodo, ne zapletaš se v boj z njimi. Zaničuješ tiste, ki so se povzpeli do ničeve slave, in možnost, da bi se proti njim bojeval z njihovim orožjem. Tudi se ne jeziš nanje, saj veš, kako zelo so se zmotili. Izbereš si družbo tistih, katerim boš nekoč sam pripadal: vse tiste iz preteklih časov, katerih dela žive še danes, ki nam govorijo, s katerimi se hranimo. Hvaležnost, ki jo čutimo do njih, je hvaležnost do življenja samega.

Tako mišljenje ne pomeni, naj ubijamo, da bi živel, kajti ne gre za to, da bi preživeli **zdaj**. Na knjižne police prideš šele čez sto let, ko sam ne živiš več in torej ne moreš ubijati. Tedaj se dela merijo z deli drugih in ničesar več ne moreš spremeniti. Pravo rivalstvo, za katero gre tu, se začne, ko tekmecev ni več. Niti opazovati ne morejo bojov, ki jih bojujejo njihova dela. Vendar pa takšno delo mora preživeti in mora zatorej vsebovati najvišjo in najčistejšo mero življenja. Ne samo, da se ognemo ubijanju; vse, kar je bilo z nami, vzamemo s seboj v nesmrtnost, v kateri ostajajo dejavne tako največje kot najmanjše reči.

To je prav nasprotno kot pri tistih oblastnikih, ki ob svoji smrti potegnejo v smrt tudi svojo okolico, da lahko v onstranski prisotnosti najdejo vse, česar so bili vajeni dotlej. To je najstrašnejši zgled za to, kako očitno je njihovo nezavedanje. Morijo v življenju, morijo v smrti, spremstvo umorjenih gre z njimi v onstranstvo. Kdor pa prebira Stendhala, ta spet najde njega in vse, kar ga je obdajalo v tem svetu. Tako se mrtvi ponujajo živim kot najbolj zlahтна jed. Njihova nesmrtnost pride prav živim: s tem preobratom smrtne žrtve so vsi zadovoljni. Preživetje je izgubilo svojo ost in kraljestvo sovraštva je pri koncu.

BRZDANJE MNOŽIC V SVETOVNIH RELIGIJAH

Kadar postanejo religije, ki težijo k univerzalnosti, priznane, kaj kmalu spremenijo poudarek v svojem snubljenju. Najprej jim gre za to, da bi segle k vsem, ki so v dosegu, in jih pridobile zase. Množica, po kateri težijo, je univerzalna; pomembna je vsaka posamezna duša in vse naj bi postale njihove. Toda boj, skozi katerega se morajo prebiti, sčasoma pripelje k neki vrsti prikritega spoštovanja do nasprotnic, katerih ustanove so že tu. Sprevidijo namreč, kako težko se je obdržati. Ustanove, ki so z njimi solidarne in jim dopuščajo obstanek, postajajo zanje vedno pomembnejše. Ker jih k temu ženejo nasprotnice, naredijo vse, da bi jih vpeljale tudi same; in če se jim to posreči, jim ustanove postanejo najbolj pomembne. Lastna teža institucij, ki potem žive samostojno življenje, počasi duši moč prvotnega sporočila. Cerkve so ustvarjene tako, da sprejmejo že obstoječe vernike. Povečujejo se postopoma in po preudarku, šele ko je to resnično potrebno. Prisotna je močna težnja, da bi se obstoječi verniki razdelili po ločenih skupinah. Ravno tedaj ko postanejo številni, se namreč okrepi in postane nevarna težnja po razcepu, proti kateri se je potrebno neprenehno bojevati.

Zgodovinske religije imajo v krvi zavest o muhavosti množic. Njihova izročila, katerim so zavezane, jim kažejo, kako nenadoma in nepričakovano so vzcetele. Njihove zgodbe o množičnih spreobrnjenjih se jim zdijo čudežne in tudi so čudežne. Pri heretičnih gibanjih, ki se jih Cerkve bojijo in jih preganjajo, se ta čudež obrača proti njim, in poškodbe, ki jih pri tem dobijo, so na njih telesu boleče in nezaceljene rane. Hitra rast na začetku pozneje pa nič manj hiter odpad vedno znova oživljata njihovo nezaupanje do množice.

Religije si ne želijo množice, temveč poslušno čredo, ki je njeno nasprotje. Navadno govorijo o vernikih kot o ovcah in hvalijo njihovo poslušnost. Odrekajo se bistveni težnji mase, težnji po hitri rasti. Zadovoljijo se z občasno fikcijo o enakosti med verujočimi, ki pa ni nikoli zares dosežena; zadovoljijo se z določeno gostoto, ki je v okviru določenih meja, in s čvrsto usmerjenostjo. Cilj rade postavljajo v veliko oddaljenost, v onostranstvo, do katerega človek ne more kar takoj priti, saj še živi, in ki si ga mora zaslužiti s svojim trdim delom in poslušnostjo. Postopoma postane najpomembnejša smer. Čim dlje je cilj, tem večje so možnosti obstanka. Na mesto onega drugega, domnevno neogibnega načela rasti je postavljeno nekaj povsem različnega: ponavljanje.

Verniki se zberejo ob določenem času v določenih prostorih in s ponavljanjem enakih opravil prizivajo občutje množične blaženosti, ki jim daje pečat, ta pa ni prehud; tako da se ga navadijo. Občutje enotnosti se jim vceplja **po dozah**. Obstoj Cer-

kve je odvisen od pravilnosti tega doziranja.

Kjerkoli so se ljudje v svojih cerkvah ali svetiščih navadili na to natančno ponavljanje in natančno omejeno doživetje, se mu ne morejo več odreči. Nanj se navežejo kot na hrano in vse drugo, kar sicer oblikuje njihovo življenje. Nenadna prepoved njihovega kulta ali kak državni edikt, s katerim njihova vera izgubi položaj, ne moreta ostati brez posledic. Uničenje njihove skrbno sezidane stavbe pozneje zagotovo pripelje do izbruha **odprte** množice. Tedaj dobi vse prvinske lastnosti, ki jih poznajo. Hitro se širi. Namesto fiktivne enakosti vpeljuje dejansko. Dosega novo in bolj intenzivno gostoto. Za trenutek opusti vsak oddaljeni in težko dosegljivi cilj, za katerega je bila vzgojena, in si ga postavlja **tu**, v resničnosti otipljivega življenja.

Vse nenadoma prepovedane religije se maščujejo s **preobratom v posvetnost**: ob izbruhu velikega in nepričakovanega divjaštva se popolnoma spremeni pomen verovanja, ne da bi ljudje razumeli naravo te spremembe. Zdi se jim, da to njihova stara vera in da se trdno oklepajo svojih najglobljih prepričanj. Toda v resnici so nenadoma postali nekaj povsem drugega, zdaj je v njih nenadni in posebni občutek odprte množice, ki jo sestavljajo in iz katere za nič na svetu nočejo biti izločeni.

UDOMAČITEV ZAPOVEDI

S smrtjo grozeče naganjanje v beg predpostavlja veliko razliko v moči udeleženih. Kdor drugega nažene v beg, bi ga lahko tudi ubil. Izvirno razmerje v naravi se kaže v dejstvu, da se mnoge živalske vrste hranijo z živalmi. Živijo pa se z **drugimi** vrstami. Tako se počuti večina živali ogroženo in sprejema zapoved bega od te tuje in sovražne vrste.

To, čemur v vsakdanjem življenju pravimo zapoved, se dogaja **med ljudmi**: gospodar zapoveduje sužnju, mati zapoveduje sinu. Zapoved, kot jo poznamo, se je razvila daleč stran od svojega biološkega izvira, iz naganjanja v beg. Udomačila se je. Uporabljamo jo za splošno družbene, pa tudi za intimne odnose človeškega skupnega življenja; v državi nima nič manjše vloge kot v družini. Ta je videti čisto drugačna kot tista, ki smo jo opisali kot naganjanje v beg. Gospodar pokliče svojega sužnja: ta pride, čeprav ve, da mu bo nekaj zapovedano. Mati pokliče svojega otroka: ta ne pobegne vselej stran. Čeprav ga mati obklada z zapovedmi vseh vrst, otrok ohrani vso svojo zaupljivost. Ostaja v njeni bližini in ji teče nasproti. To velja tudi za **psa**; ostaja pri svojem gospodarju, urno priteče na njegov žvižg.

Kako je prišlo do te udomačitve zapovedi. Kaj je grožnja s smrtjo spremenilo v nevarno? Razlaga tega razvoja se skriva v dejstvu, da gre v vseh teh primerih za neko vrsto podkupovanja. Gospodar daje svojemu sužnju ali psu jesti, mati hrani svojega otroka. Bitje, ki ima v tem odnosu podrejeno vlogo, je vajeno sprejemati hrano iz ene same roke. Suženj ali pes sprejemata hrano samo od svojega gospodarja, nihče drug ni pooblaščen za to, pravzaprav jima nihče drug **ne sme** dati hrane. Oblastniški odnos se kaže v tem, da sprejemata hrano samo iz gospodarjevih rok. Otrok pa se sploh ne more sam hraniti. Od samega začetka je odvisen od materinih prsi. Med dajanjem hrane in zapovedjo se je spletla tesna vez. Ta povezanost se v praksi lepo pokaže pri dresuri. Če je žival naredila to, kar ji je bilo zapovedano, dobi iz dreserjevih rok pripravljeno dobroto. Udomačenje zapovedi spreminja zapoved v obljubo hrano. Namesto groženj s smrtjo in naganjanja v beg je tu ponujeno,

kar si vsako bitje najprej želi, in ta obljuba je tudi dosledno izpolnjena. Bitje dobi jesti, namesto da bi bilo svojemu gospodarju za hrano, da bi bilo požrto. To nenaravno spreminjanje biološkega zapovedi bega vzgaja ljudi in živali v nekakšno prostovoljno ujetništvo, v katerem obstajajo vse mogoče stopnje in vsi mogoči odtenki. Vendar pa se bistvo zapovedi ne spremeni popolnoma. Še vedno je v vsaki zapovedi groznja. Je sicer prikrita, obstajajo pa določene kazni, ki sledijo neizvedenim zapovedim: lahko so zelo stroge; najstrožja je tista izvirna, smrt.

ZAPOVED IN ODGOVORNOST

Znano je, da so ljudje, ki se ravnaajo po zapovedih, zmožni najstrašnejših dejanj. Če razkrijemo izvir zapovedi in te ljudi prisilimo, da se ozrejo nazaj na svoja dejanja, se ne prepoznajo. Rečejo: tega nisem storil jaz, in sploh jim ni jasno, da lažejo. Ko pa so dejstva le preveč očitna in izgubijo tla pod nogami, še rečejo: jaz že nisem takšen, česa takega ne bi bil mogel storiti. V sebi iščejo sled dejanja, pa je ne morejo najti. Prav neverjetno je, kako neobremenjeni so ostali po vsem tem. Življenje, ki ga živijo zatem, je resnično drugačno in prav nič obarvano z njihovim dejanjem. Nimate občutka krivde, ničesar ne obžalujete. Dejanja ne nosijo s seboj.

To so ljudje, ki znajo sicer prav dobro oceniti svoja dejanja. Kar delajo po lastni presoji, pušča v njih sledi, kot je to pri vseh. Sramovali bi se ubiti neznano in nemočno bitje, ki jim ni ničesar storilo. Gnus bi občutili, če bi morali nekoga mučiti. Nič boljši niso pa tudi nič slabši kot ljudje, s katerimi živijo. Marsikdo, ki jih intimno pozna iz vsakodnevnega življenja, bi bil pripravljen priseči, da jih obsojamo neupravičeno.

Ko potem prikoraka dolga vrsta prič, žrtev, ki prav dobro vedo, o čem govorijo, ko drug za drugim prepoznavajo storilca in mu kličejo nazaj v spomin vsako podrobnost njegovega ravnanja, potem postane vsak dvom absurden in obstanemo pred nerešljivo uganko.

To za nas ni več uganka, saj že poznamo naravo zapovedi. Po vsakem dejanju, ki ga je storilec izvršil, je ostalo v njem želo. Toda to mu je tako tuje, kot mu je bila ob podelitvi tuja zapoved. Želo se ne bo nikoli, naj še tako dolgo tiči v človeku, vraslo, ostaja tujek. Možno je sicer, kot smo pokazali na drugem mestu, da se žela združijo v pošastno tvorbo, vendar je tudi ta ostro ločena od svoje okolice. Želo je vsiljivo, nikoli se ne udomači. Je nezaželeno, radi bi se ga znebili. Želo je, kar smo zagrešili, in ima, kot vemo, enako obliko kot zapoved. Kot tuja instanca živi naprej v človeku in mu odvzame vsak občutek krivde. Storilec nikoli ne obtoži sebe, temveč želo, tujo instanco, tako rekoč pravega storilca, ki ga vedno nosi s seboj. Čim bolj je bila komu zapoved tuja, tem manj krivde občuti zaradi nje in toliko bolj razločno obstaja zapoved v obliki žela naprej. Želo je stalno navzoča priča, da ni bil človek ta, ki je naredil to ali ono. Človek se ima za njegovo žrtev in izgubi ves čut za resnično in dejansko žrtev.

Torej je res, da se imajo ljudje, ki so delovali po zapovedi, za popolnoma nedolžne. Če se jim posreči uvideti svoj položaj, potem so začudeni nad dejstvom, da so bili nekoč tako močno pod oblastjo zapovedi. Vendar je ta uvid zaman, saj pride mnogo prepozno, potem ko je vse že daleč proč. Kar se je zgodilo, se lahko ponovi, saj v njih ne raste nič takega, kar bi preprečilo nove situacije, podobne starim do zadnje-

ga vlakna. Ostajajo nebogljeno izpostavljeni zapovedi, meglenu zavedajoč se njene nevarnosti. V najboljšem primeru, na srečo pa je to redko, naredijo iz nje usojenost in so ponosni, ker so lahko slepo pokorni tem silam, kot bi bilo to predajanje slepim silam odlika posebne možatosti.

Zapoved je, kakorkoli jo obrnemo, postala v svoji trdni, dokončni obliki, kakršno ima po svoji dolgi zgodovini dandanes, najnevarnejši element v človekovem družbenem življenju. Potrebujemo pogum, da se ji lahko upremo in pretresemo njeno go-spostvo. Morali bi odkriti poti, po katerih bi se pred njo osvobodila večina ljudi. Lahko bi ji dopustili le, da nam obdrsne kožo. Iz njenega žela bi morali nastati cvet-ni koški repinca, ki odpadejo ob najrahljšem gibu.

PREOBRAZBA

Imetnik moči, ki se zaveda svojih skritih sovražnih namenov, s svojim prenarejanjem ne more slepiti vseh. Obstajajo tudi drugi, ki si kot on želijo moči, in ti ga ne priznavajo in mu hočejo biti tekmeči. Pred njimi je vedno na preži, lahko mu postanejo nevarni. Čaka na pravi trenutek, da jim bo „strgal masko z obraza“. Tedaj se bo tam zadaj pokazalo njihovo pravo mišljenje, ki ga prav dobro pozna iz lastne podobe. Če jih razkrinka, jih lahko naredi neškodljive. Prvikrat jih, če se to ujema z njegovimi nameni, rad pusti pri življenju. Vendar bo pazil, da se jim ne bo posrečilo nobeno prenarejanje več, in jih bo gledal v njihovi pravi podobi.

Spremembe, ki jih pri drugih ni povzročil sam, so mu neprijetne. Ljudi, ki mu koristijo, rad postavlja na višje položaje. Toda družbena sprememba, na katero tako vpliva, mora biti zamejena, nespremenljiva in vsa v njegovih rokah. S povišanjem in ponižanjem **določa** in tu potem ne sme nihče sam od sebe tvegati preskoka.

Imetnik moči se neprenehno bojuje proti spontanim in nekontroliranim spremembam. Sredstvo, ki ga uporablja v tem boju, razkrinkavanje, je ravno nasprotno postopku prenarejanja in lahko ga imenujemo vzvratna preobrazba. Postopek bralcu ni tuj. Menelaj se je lotil takega razkrinkavanja morskega starca Proteja, ko se nî ustrašil nobene njegove izmikave podobe in ga ni izpustil, dokler se ni pojavil pred njim spet kot Protej.

Bistvo takšnega razkrinkavanja je, da vedno natančno vemo, kaj bomo po njem našli. To, kar pričakujemo, že poznamo; z grozljivo natančnostjo gremo proti temu cilju, vse spremembe, mimo katerih moramo iti, pa preziramo kot jalov in goljufiv videz. V posameznem primeru lahko storimo kot Menelaj, ki mu je šlo za modrost Proteja. To lahko počnemo tako pogosto, da na koncu postane strast.

Pogosto razkrinkavanje pelje v redukcijo sveta. Bogastvo njegovih pojavnih oblik se razblini v nič, vsaka raznovrstnost postane sumljiva. Vsi listi so enako suhi in prah, vsi žarki ugasnejo v noči sovraštva.

Pri duševni bolezni, ki je v tako tesnem sorodstvu z močjo, da bi jo lahko imenovali njen dvojček, je razkrinkavanje dobilo lastnosti neke vrste tiranije. **Paranojo** določata predvsem dve lastnosti. Prvo imenujejo psihiatri disimilacija. To ni nič drugega kot razkrinkavanje, s pomenom, ki smo ga že nakazali. Paranoiki se znajo tako dobro prenarejati, da večinoma o njih sploh ne vemo, kako zelo so paranoiki. Druga lastnost je neprenehno razkrinkavanje sovražnikov. Ti so povsod, v najbolj miroljubnih in nenevarnih preblekah, toda paranoik, ki ima dar, da vidi skozi ljudi, na-

tančno ve, kaj tiči za njimi. Trga jim maske z obraza in pokaže se, da je spodaj v bistvu vedno isti sovražnik. Paranoika je razkrinkavanje prevzelo do kraja, močnejše kot kogarkoli drugega, in tako se uveljavlja kot neke vrste **zagrizen imetnik moči**. Položaj, ki mu po njegovem gre, in pomen, ki si ga pripisuje, sta v očeh drugih gotovo fiktivna; on ju bo vsemu navkljub branil z neprenehno uporabo dvojnega in povezanega procesa prenavljanja in razkrinkavanja.

Natačno in zanesljivo opazovanje preobrazbe je uspešno samo pri obravnavi konkretnega, posameznega primera paranoje. Našli ga boste v zadnjem poglavju te knjige, ob „primeru Schreber“.

SODITI IN OBSOJATI

Dobro je, da si priključimo v spomin fenomen, ki nam je vsem znan, **veselje do obsojanja**. „Slaba knjiga,“ reče kdo, „slaba slika,“ in si nadene videz, kot da bi bil izrekel kaj konkretnega. Vendar njegov obraz razodeva, da pogosto govori tako. Kajti oblika izjave se pretopi in kmalu preide v nekaj osebnega. „Slab pesnik“ ali „slab slikar“ pomeni tedaj isto in zveni, kot bi rekli „slab človek“. Pri tem procesu obsojanja lahko vsepovsod zalotimo poznane, nepoznane, sebe. Veselje nad negativnimi sodbami hitro udari v oči.

To je trdosrčno in neusmiljeno veselje, ki ga ne more nič pripraviti do molka. Sodba je sodba samo, če je izrečena z grozljivo nedvoumnostjo. Nobene miline ne pozna in nobene previdnosti. Hitro jo najdemo; njenemu bistvu se najbolj poda, če je izgovorjena brez premisleka. Strast, ki jo izdaja, je njena naglica. Brezpogojna in hitra sodba je to, kar se kot veselje zarisuje v poteze tistega, ki sodi.

Po čem spoznamo to veselje? Nekaj odrivamo stran od sebe, v skupino manjvrednih, in predpostavljamo, da sami pripadamo skupini boljših. Povišamo se s tem, da druge ponižamo. Obstoj dveh polov, ki zastopata nasprotujoče si vrednote, sprejemamo kot nekaj naravnega in nujnega. Karkoli že imamo za dobro, je tu zato, da to razlikujemo od tega, kar je slabo. Sami pa določamo, kaj pripada temu in kaj onemu.

Tako si prisvajamo moč **sodnika**. Kajti sodnik le na videz stoji **med** obema taboroma, na meji, ki ločuje dobro od slabega. Vsekakor ga prištevamo k dobrim; legitimnost njegovega poklica je oprta predvsem na to, da brezpogojno pripada kraljestvu dobrih, kot da bi bil tam rojen. Tako rekoč brez nehanja sodi. Soditi mu je dolžnost. Obstajajo čisto določene stvari, o katerih mora soditi; njegovo obširno znanje o dobrem in slabem je posledica njegove velike izkušnosti. Vendar si tudi ljudje, ki niso sodniki, ki jih nihče ni imenoval sodnike, ki jih nihče pri zdravi pameti ne bi postavil za sodnike, drznejšo neprenehno soditi, in sicer na vseh področjih. Za to ne potrebujejo nikakršne izvedenosti: tiste, ki se vzdržijo sodbe, ker jim je pod častjo, da bi sodili, lahko preštejemo na prste.

Bolezen sojenja je ena izmed najbolj razširjenih človeških bolezní in skoraj vsak se je nalez. Poskusimo razkriti njene korenine.

V človeku obstaja močna potreba, da vedno znova razvršča v skupine vse ljudi, kar si jih lahko predstavlja. Ko razdeli poljubno, nedoločeno število navzočih v dve skupini in ju kot taki postavi drugo proti drugi, jima podeljuje nekakšno **gostoto**. Naganja ju skupaj, kot da bi se morali spopasti; osami ju in napolni s sovraštvom.

Skupini, kakršni si predstavlja, kakršni hoče, lahko stojita le druga proti drugi. Sodba o „dobrem“ in „slabem“ je prastaro sredstvo dualistične opredelitve, ki pa nikoli ni ne povsem pojmovna ne miroljubna. Med poloma prihaja do napetosti, ta, ki obsoja, pa to napetost ustvarja in obnavlja.

V srcu tega procesa se skriva nagnjenje do formiranja sovražnih tolp. Te se nazadnje lahko razvijejo v vojaška krdela. Ker pa se to nagnjenje povezuje z vsemi mogočimi življenjskimi področji in dejavnostmi, se **redči**. In tudi če se razvija miroljubno, če se zadovolji z eno ali dvema sodbama, v jedru še vedno najdemo težnjo po napredovanju k aktivnemu in krvavemu sovraštvu dveh krdel.

Vsak, ki stoji v svojem življenju med številnimi odnosi, pripada brezštevilnim skupinam „dobrih“, ki jim stoji nasproti enako število „slabih“ skupin. Le od ustreznega povoda je odvisno, ali se bo ta ali ona taka skupina vznemirila in spremenila v krdelo ter napadla sovražno skupino, preden jo ta prehití.

Iz domnevno miroljubnih sodb se potem razvijejo smrtne obsodbe nad sovražnikom. Meje dobrega so potem natanko določene in gorje slabemu, ki bi jih prestopil. Njegovo mesto ni med dobrimi in treba ga je ubiti.

O POKOPALIŠKEM OBČUTKU

Pokopališča premorejo močno privlačnost; iščemo jih, pa čeprav nimamo tam nikogar, ki bi ga poznali. V tujih mestih romamo nanje; vzamemo si čas zanje; po njih se sprehodimo, kot bi bila ustvarjena za nas. Tudi v tujini ni vedno grob kake slavne osebnosti, kar nas pritegne. Toda celo če je obisk prvotno namenjen temu, se vedno pokaže še kaj več. Na pokopališču zelo kmalu najdemo občutje prav posebne vrste. Da se motimo glede narave tega razpoloženja, je le pobožna navada. Kajti resnoba, ki jo čutimo in si jo, še bolj kot jo čutimo, nadevamo, je zaslon za neko skrivno zadoščenje.

Kaj pravzaprav počne obiskovalec, kadar je na kakem pokopališču? Kako se giblje in s čim se ukvarja? Počasi hodi sem ter tja med grobovi, ogleda si ta ali oni nagrobnik, prebira imena in čuti, da ga marsikatero izmed njih privlači. Potem ga začne zanimati, kar je zapisano pod imeni. Tukaj je par, ki je dolgo živel skupaj in sedaj počiva skupaj, kot se spodobi. Tukaj je otrok, ki je umrl čisto majhen. Tukaj je mlado dekle, ki je ravno še doživelo svoj osemnajsti rojstni dan. Bolj in bolj se odmikajo od ganljivih posebnosti in ostajajo zgolj časovna obdobja.

Tukaj je nekdo dočakal dvaintrideset let, tam čez pa nekdo drug petinštirideset. Obiskovalec je že sedaj starejši in taki so tako rekoč izločeni iz dirke. Mnoge najde, ki niso prišli tako daleč kot on sam, in če niso umrli prav posebno mladi, njihova usoda ne zbujajo sploh nobenega pomilovanja. Je pa tudi mnogo takih, ki so ga presegli. Tu se najdejo sedemdesetletni možje in tu in tam je tudi kdo, ki jih je dočakal več kot osemdeset. Takšne bi še lahko dosegel. Izzivajo ga, naj jih dohiti. Zanj je še vse odprto. Nedoločnost lastnega, še pričakovanega življenja je velika prednost, ki jo ima pred njimi, in če bi napel moči, bi jih lahko celo presegel. V tem, da se kosa z njimi, je polno upanja, kajti neko prednost ima pred njimi že sedaj: oni so že na cilju, ne živijo več. S katerikoli izmed njih bi hotel tekmovati, vedno je vsa moč na njegovi strani. Kajti pri njih ni nobene moči, je le označen cilj. Številni so padli. Že zdaj ti ne morejo pogledati kot mož možu v oči in navdajajo te z močjo, da bi za

vedno postal več kot oni. Devetinosemdesetletni, ki tam leži, je kot največja spodbuda. Kaj te zadržuje, da bi jih ne dosegel devetdeset?

Toda to ni edina vrsta štetja, ki ji podležemo ob takem izobilju grobov. Pozorni postanemo tudi na to, kako dolgo nekateri že ležijo tu. Čas, ki nas loči od njihove smrti, ima v sebi nekaj pomirjujočega: toliko dlje smo že na svetu. Pokopališč, ki imajo še prav stare nagrobnike, ki segajo nazaj v 18. ali celo 17. stoletje, se drži nekaj vzvišenega. Potrpežljivo stojimo pred zabrisanimi napisi in se ne premaknemo, dokler jih ne razberemo. Štetje časa, ki ga sicer ponavadi uporabljamo le v praktične namene, dobi naenkrat močan, globlji pomen. Nenadoma nam pripadajo vsa ta stoletja, za katera vemo. Ta, ki leži tu spodaj, nič ne sluti, da stoječi opazuje razpon njegovega življenja. Njegovo štetje časa je zanj končano z letnico njegove smrti; za opazovalca pa se nadaljuje prav do njega samega. Kaj vse bi dal stari mrtvec, da bi lahko stal poleg opazovalca! Že dvesto let je minilo od njegove smrti; dočakali smo tako rekoč dvesto let več kot on. Kajti o času po njegovi smrti nam je veliko znaneга iz raznih izročil. O tem se je bralo, pripovedovalo in tudi izkusilo skozi lastno življenje. Težko da bi tu ne čutili premoči: naiven človek jo v tem položaju občuti. Toda občuti še več, da hodi tu samo na sprehode. Pri njegovih nogah ležijo mnogi nepoznani, tesno skupaj. Njihovo število je nedoločeno, vendar veliko, in vedno večje bo. Ne morejo stran drug od drugega, ostajajo kot na kupu. On edini pride in gre, kot se mu zljubi. On edini stoji med ležečimi pokonci.

Prevedel Jani Virk

O AVTORJU

Elias Canetti, pisatelj, dramatik in esejist špansko-židovskega rodu, se je rodil 25. 7. 1905 v Rusčuku (Bolgarija). Jezika, v katerem je pisal, nemščine, se je naučil z osmimi leti. V njem je, brezdomec, našel svoj dom in po asketskem vztrajanju v njem in po dolgih letih čakanja na odmev literarne javnosti prišel v vrh nemško piščih avtorjev dvajsetega stoletja.

Po selitvah z družino v mladih letih (Manchester, Dunaj, Zürich, Frankfurt) se leta 1924 ustali na Dunaju, kjer študira naravoslovne vede. Leta 1929 diplomira iz kemije, vedno bolj intenzivno se ukvarja z literaturo, iz angleščine prevaja Uptono Sinclaira. Kulturni prostor, v katerem raste, je srednja Evropa, umetniki, ki ga soustvarjajo — Kafka, Musil, Broch, Kraus — so šola, v kateri išče nasvetov za oblikovanje in utrjevanje lastne umetniške poti. V začetku tridesetih let začne pisati roman *Slepitev*, ki prvič izide leta 1936. Ta roman, ki je leta 1949 nagrajen v Franciji z nagrado *Prix International* kot najboljša tuja knjiga tega leta, doživi širok odmev v nemško govorečih deželah šele ob svoji tretji izdaji leta 1963. Canettijeva beseda se potem vedno glasneje prebija iz molka, leta 1972 dobi nagrado Georg Büchner, leta 1975 nagrado Nelly Sach, leta 1977 nagrado Gottfried Keller in leta 1981 Nobelovo nagrado.

Njegovo najpomembnejše delo je ob romanu *Slepitev* delo *Množica in moč*. Ta antropološki, zgodovinski, sociološki esej, prepleten z mitologijo in prečiščen z osebnim umetniškim jezikom, nastaja predvsem po umiku pred fašizmom v London leta 1938, pa do leta 1960, ko delo izide. V njem pod Damoklovim mečem smrti, ki visi (ali pa že pada) nad vsemi deli Canettija, avtor podaja svoj pogled na množico in

moč. Pomaga si s prijemi strukturalizma, psihoanalize in marksizma, vendar pa povsod pušča dovolj prostora za poetično, ki se spretno izmika znanosti in iz ambiciozno zastavljenega dela ustvarja umetniško besedilo. Sugestiven stil, lepota (pa čeprav izpisana na nagrobnem spomeniku) in zgoščena jasnost še utrjujejo *Množico in moč* pri vrhu lestvice knjig, ki jih bo treba prebrati zaradi njihove kvalitete, pa čeprav nam ne pihajo ravno na dušo.

NEKATERA DELA

Proza:

- Slepitev (Die Blendung) 1936
- Glasovi iz Marakeša (Die Stimmen von Marrakesch) 1968
- Rešeni jezik (Die gerettete Zunge) 1977
- Plamenica v ušesu (Fackel im Ohr) 1980

Drame:

- Svatba (Hochzeit) 1932
- Komedija nečimrnosti (Komödie der Eitelkeit) 1950
- Odpisani (Die Befristeten) 1950

Eseji:

- Množica in moč (Masse und Macht) 1960
- Moč in preživetje (Macht und Überleben) 1972

Jani Virk

Boris Vian

Mravljinci

I

Prišli smo dopoldne in niso nas lepo sprejeli, zakaj bilo ni nikogar na plaži razen kupi mrtvih tipov oziroma kupi kosov tipov, tankov in razbitih tovornjakov. Žvižgale so krogle pomalem od povsod, in ne maram tega nereda za štos. Skočili smo v vodo, ampak bila je globlja, kot je bila videti, in spodrsnilo mi je na konzervni škatli. Fantu tik za mano je krogla, ki je prifrčala, odnesla tri četrt obraza, in obdržal sem konzervno škatlo v spomin. Vrgel sem kosce njegovega obraza v svojo čelado in mu jih vrnil, odšel je okrevat, ampak kaže, da po napačni poti, ker je zavil v vodo, dokler mu ni zmanjkalo tal pod nogami, in po mojem se na dnu ne bo dovolj orientiral, da se ne bi izgubil.

Nato šem stekel v pravo smer in se mi je posrečilo dobiti nogo naravnost v obraz. Poskušal sem ozmerjati tipa, pa ga je mina pustila samo v par kosih, nepripravnih za rokovanje, nisem se torej zmenil za njegovo kretnjo in sem šel naprej.

Deset metrov naprej sem se priključil trem drugim, ki so čepeli za betonsko gmoto in streljali v kos zidu bolj zgoraj. Kopali so se v znoju, premočeni od vode, in moral se biti kot oni, pokleknil sem torej in tudi streljal. Vrnil se je poročnik, držal je glavo z obema rokama in rdeče se mu je cedilo iz us. Ni bil videti zadovoljen in hitro se je šel stegnit po pesku, odprtih ust in z rokami naprej. Kar precej je moral zamazati pesek. Bil je to eden redkih kotičkov, ki so ostali čisti.

Odtod je bila naša nasedla barka najprej videti popolnoma idiotska, potlej pa tudi barki ni bila več videti podobna, ko st padli granati nanjo. To mi ni bilo všeč, ker sta v njej ostala prijatelja s krogli, ki sta jih dobila, ko sta vstala, da bi skočila.

Potrepljal sem po rami te tri, ki so streljali z mano, in jim rekel: „Hajd, gremo!“ Seveda sem jih spustil predse in imel sem dober nos, ker sta prvega in drugega pokosila tipa, ki sta regljala na nas, in ostal je samo še eden pred mano, ubogi stari, ni imel sreče, samo da se je otrešel najhujšega, pa ga je tip ravno še utegnil ubiti, preden sem se sam pobrigal zanj.

Falota za zidom sta imela mitraljez in na kupe nabojev. Zasukal sem ga v drugo smer in pritisnil, pa sem hitro nehal, ker je šlo tako v ušesa in ker je tudi kar na lepem odpovedal. Jih že imajo tako naravnane, da ne streljajo v napačno smer.

Tukaj sem bil približno miren. Z vrha plaže si je človek lahko privoščil razgled. Na morju je divjalo na vse strani in voda je bruhala kvišku. Videl si tudi bliske salv z velikih oklopnih, in njihove granate so ti čudno zamolklo frčale prek glave, kot da bi vsakokrat izvrtalo valj globokega glasu v zrak.

Prišel je kapetan. Ostalo nas je ravno enajst. Rekel je, da to ni velik š, ampak da bomo že kako. Pozneje so nas dopolnili. Zaenkrat smo mu morali kopati luknje: da bomo spali, sem si mislil, ampak kje pa, morali smo se spraviti vanje in spet streljati.

Na srečo se je jasnilo. Izkrevali so se zdaj trumoma z ladij, ampak ribe so jim uha-jale med nogami, da bi se jim maščevale za nered, ki jih je večina popadala v vodo, in so vstajali, hropeč kot obsedeni. Nekateri niso vstali in so odplavali z valovi, in nam je rekel kapetan, naj brž nevtraliziramo strojnično gnezdo, ki se je spet oglasilo in prodiralo za tankom.

Spravili smo se za tank. Jaz zadnji, ker se ne zanesem kaj prida na zavore teh vozov. Je pa vendarle lažje korakati za tankom, ker se ti ni treba več zapletati v bodečo žico, količki pa padajo sami od sebe. Ampak ni mi bilo všeč, kako tre trupla, slišiš zvok, ki si ga je težko zapomniti — je pa v tistem trenutku dokaj značilen. Po treh minu-tah je naletel na mino in se vnel. Dva od tipov nista mogla ven, tretji pa je, je pa ostala ena od nog v tanku, in nimam pojma, če je to opazil, preden je umrl. No, dve od njegovih granat sta že padli na strojnično gnezdo in zatrli kal in klince. Tisti, ki so se izkrevali, so našli izboljšanje, je pa v tistem začela bruhati protitankovska ba-terija, in jih je najmanj dvajset padlo v vodo. Legal sem na trebuh. S svojega mesta sem jih videl streljati, če sem se malo nagnil. Ogrodje tanka, ki je gorel, me je malo ščitilo, in sem skrbno meril. Zadel sem topničarja, in se je hudo zvijal, udaril sem najbrž malo prenizko, ampak nisem ga mogel pokončati, moral sem še prej pokositi ostale tri. Ni bilo lahko; zaradi prasketanja tanka, ki je gorel, jih na srečo nisem slišal, kako tulijo — tudi tretjega sem slabo ubil. Sicer pa je še kar naprej pokalo in se kadilo z vseh strani. Pomel sem si pošteno oči, da bi bolje videl, ker mi je znoj zakri-val pogled, in vrnil se je kapetan. Pomagal si je samo z levo roko. „Mi lahko prive-žete desnico zelo tesno okrog telesa?“ Rekel sem ja in ga začel ovijati z obvezami, potlej pa se je odlepil od tal z obema nogama naenkrat in padel name, ker ga je od zadaj zadela granata. Na mestu je postal trd, kaže, da se tako dogaja, kadar umiraš zelo utrujen, v vsakem primeru ga je bilo tako lažje spraviti z mene. Potlej sem mor-al zaspati, in ko sem se zbudil, je prihajal hrup od bolj daleč in eden teh tipov z rde-čimi križci okrog čelade mi je nalival kavo.

II

Potlej smo odšli proti notranjosti in poskušali v praksi uresničiti navodila inštruk-torjev in stvari, ki smo se jih naučili na manevrih. Ravnokar se je vrnil Mikov džip. Vozil je Fred, Mike pa je šel na dvojce; naletela sta na žico. Zdaj ostalim vozovom odspređ montirajo jekleno klino, ker je prevroče, da bi vozili z dvignjenimi vetro-brani. Še vedno z vseh koncev prasketa in hodimo s patrolje na patroljo. Po mojem smo malo prehitro napredovali in zdaj težko vzdržujemo stik s preskrbo. Najmanj devet tankov so nam razbili dopoldne, in zgodilo se je nekaj smešnega, nekemu tipu je odneslo bazuko z raketo vred, on sam pa z njo, zataknen za naramnice. Počakal je, da je bil štirideset metrov visoko, potlej se je pa spustil s padalom. Po mojem bo-mo prisiljeni zahtevati okrepitve, ker kakor da sem slišal ogromne vrtnarske škarje, morali so nas odrezati od zvez z zaledjem...

III

... To me spominja tistega pred šestimi meseci, ko so nas odrezali od zvez z zale-djem. Zdaj smo najbrž popolnoma obkoljeni, ampak ni več poletje. Na srečo ima-mo kaj jesti in imamo streliva. Vsaki dve uri se zamenjavamo na straži, postaja na-

porno. Oni drugi jemljejo uniformo naših, ki jih ujamejo, in se oblačijo po naše, treba je biti previden. Vrh tega nimamo več električne luči in granate dobivamo po buči z vseh štirih strani hkrati. Zaenkrat poskušamo znova navezati stik z zaledjem; naj nam pošljejo letala, cigaret nam zmanjkuje. Zunaj je hrup, mora se nekaj pripravljati, ne utegneš niti čelade sneti z glave.

IV.

Pa se je nekaj pripravljalo. Skoraj do sem so prišli štirje tanki. Zagledal sem prvega, ko sem stopil ven, in se je takoj ustavil. Granata mu je uničila eno od gosenic, na mah se je odvila s stražanskim rožljanjem, ni pa tankovski top za tako figo odpovedal. Vzeli smo metalec ognja; je pa nekaj zoprno pri tem sistemu, treba je preklati tankovsko kupolo, preden uporabiš metalec ognja, če ne, se (kot kostanj) razpoči in tipi odznotraj slabo pogorijo. Trije smo se spravili nad kupolo s kovinsko žago, sta pa že prihajala dva druga tanka, in ga je bilo treba vreči v zrak, ne da bi ga prej preklali. Tudi drugi je eksplodiral in tretji se je obrnil, je bila pa to finta, zakaj vrnil se je v ritenski vožnji; nas je pa malo le začudilo, ko smo videli, da strelja na tipe za sabo. Kot v jubilejni dar nam je poslal dvanajst granat osemnosemdeset; treba bo bajto nanovo postaviti, če jo bo še kdo hotel rabiti, bo šlo pa kajpak hitreje, če se boš kar v novo vselil. Znebili smo se nazadnje tega tretjega tanka, ko smo nasuli kihalnega praška v bazuko, in so tipi v tanku tako tolkli z glavo ob oklep, da smo samo še trupla ven privlekli. Samo šofer je še malo dihal, ampak zataknil je glavo v volan in je ni mogel ven potegniti, namesto da bi torej poškodovali tank, ki mu ni bilo nič, smo raje tipu glavo odsekali. Za tankom so jo primahali motociklisti s puškomitraljezi in s hudičevim kravalom, se nam je pa posrečilo opraviti z njimi s pomočjo stare kosilnice snopoveznice. V tem smo dobili tudi nekaj bomb na glavo in celo avion, ki ga je sklestila naša protiletalska, a ne zanalašč, ker je načeloma streljala na tanke. V četi smo zgubili Simona, Mortona, Bucka in P.C.-ja, ostanejo nam pa drugi in ena Slimova roka.

V

Še zmeraj smo obkoljeni. Zdaj že dva dni nepretrgoma dežuje. Streha ima samo še vsako drugo opeko, ampak kaplje padajo točno, kamor je treba, in pravzaprav sploh nismo mokri. Nimamo pa prav nobenega pojma, koliko časa bo to še trajalo. Patrulje pa kar naprej, in precej težko je brez vaje gledati v periskop in naporno več kot četrt ure ostajati z blatom nad glavo. Včeraj smo srečali drugo patroljo. Nismo vedeli, če so naši ali ne, ampak pod blatom nič ne tvegaš, če streljaš, ker se je nemogoče poškodovati, puško pri priči raznese. Vse smo poskušali, da bi se znebili tega blata. Zlivali smo bencin čezenj; ko zgori, je suho, si pa potlej noge opečeš, ko ho-diš. Prava rešitev bi bila kopati do kamna, je pa še teže patroljirati po kamnu kot po blatu. Nazadnje bi se tako ali drugače privadili. Zoprno je, da je toliko vode, da že kar plimuje. Zaenkrat gre, je za zapornico, žal pa bo zdaj spet narasla do prvega nadstropja, in to je neprijetno.

VI

Nekaj svinjskega se mi je zgodilo dopoldne. Bil sem pod hangarjem za barako in se pripravljaj, da jo je po zagodem tipoma, ki ju imenitno vidiš z daljnogledom, ko nas poskušata odkriti. Hotel sem hávbico kalibra 81 montirati na otroški voziček, Johnny pa naj bi se preoblekel v kmetico in ga porival, ampak najprej mi je padla havbica na noge; to in nič drugega se mi zdaj že ves čas dogaja; medtem ko sem se stegoval po tleh in se za nogo prijemal, je vrh tega udarilo, in kaj drugega kot razgnalo eno teh rebrastih reči v drugem nadstropju, naravnost v klavir našega kapetana, ko je ta ravno igral Jado. Peklensko je zaropotalo, klavir je uničen, najbolj nerodno pri vsem tem pa je, da kapetanu ni bilo nič, v vsakem primeru pa nič takega, da bi se lahko pošteno udaril. Na srečo je takoj zatem v isto sobo priletele osemindesetka. Ni se mi posvetilo, da so se orientirali po dimu prvega strela, pa se mi je zahvalil, češ da sem mu življenje rešil, ko sem ga spravil dol. Mene vse skupaj ni več zanimalo, ker sem imel dva zoba zlomljena, pa tudi vse njegove steklenice so bile pod klavirjem.

Vse bolj in bolj smo obkoljeni, brez prestanka jih dobivamo po glavi. Na srečo se začenja jasnit, dežuje samo še po devet ur od dvanajstih, čez mesec dni lahko računamo na letalske okrepitve. Ostalo nam je še za tri dni živeža.

VII

Letala nam začenjajo metati padala z zadevami. Doživel sem pravo razočaranje, ko sem odprl pravo, našel sem v njej maso zdravil. Zamenjal sem jih z dohtarjem za dvojce reber lešnikove čokolade, prave, ne tistih svinjskih obrokov, in za pol steklenice konjaka, je pa prišel na svoje, ko mi je poravnal zmečkano nogo. Moral sem mu vrniti konjak, sicer bi imel zdajci ta hip eno samo nogo. Zgoraj že spet brenenje, bežna razjasnitev, spet padala, ampak tokrat, bi rekel, pa s tipi vred.

VIII

S tipi vred. In z dvema prav posrečenima med njima. Kaže, da sta se ves čas med letom dajala z judo prijemi, se s pestjo po gobcu in se valjala pod vsemi sedeži. Skočila sta oba naenkrat in si z nožem za šalo rezala vrvi na padlu. Žal ju je veter potegnil vsaksebi, pa sta bila tedaj prisiljena nadaljevati streljaje s puško. Redko sem videl taka strelca. Prihajamo s pogreba, z malo visokega sta padla.

IX

Obkoljeni smo. Naši tanki so se vrnili, oni drugi niso zdržali. Zaradi noge se nisem mogel resno boriti, sem pa bodril tovarišijo. Bilo je zelo vznemirljivo. Z okna sem dobro videl, in padalci, ki so prišli včeraj, so opletali ko hudiči. Prišel sem do rute iz rumeno kostanjeve zelene padalske svile, lepo se poda z barvo moje brade, ampak jutri se bom obril za bolniški dopust. Tako sem bil vznemirjen, da sem Johnnyju, ki se je ravno enemu izognil, zagnal opeko v glavo, in trenutno sem ob dva nova zoba. Ta vojna je figo vredna, kar se zob tiče.

Navada ti skrha vtise. Povedal sem to Hogue — taka imena imajo — ko sva plesala v Centru Rdečega križa, in mi je odvrnila: „Junak ste,“ pa nisem utegnil najti pametnega odgovora, ker me je Mac potrepljal po rami in sem mu jo moral prepustiti. Ostali so bolj slabo govorili in ta orkester je igral prehitro. Noga mi še malo nagaja, ampak čez štirinajst dni bo konec, gremo nazaj. Spravil sem se na eno naših punc, ampak blago od uniform je tako debelo, da ti tudi skrha vtise. Dosti punc je tukaj, kljub vsemu razumejo, kar jim govoriš, in sem zato kar zardeval, veliko pa nimaš početi z njimi. Odšel sem, takoj sem našel dosti drugih, ne iste sorte, bolj dovtetne, je pa takoj petsto frankov, pa naj sem bil še tak ranjenec. Čudno, pa po nemško zavijajo.

Potlej sem zgubil Maca in sem spil veliko konjaka. Strašno me boli glava na mestu, kjer je udaril vojaški policaj. Denarja nimam več, ker sem na koncu od nekega angleškega oficirja kupil francoske cigarete, to sem se stegnil. Pač sem jih vrgel, to je nekaj ostudnega, je že vedel, zakaj mi jih je odstopil.

XI

Ko prideš iz trgovine Rdečega križa s škrcnicelnom cigaret, mila, sladkarij in časopisov, ti sledijo z očmi po ulici, in ne razumem zakaj, kajti gotovo prodajajo svoj konjak dovolj drago, da si ga lahko tudi sami kupijo, in njihove žene tudi niso podarjene. Noga je že skoraj popolnoma zdrava. Po mojem ne bom več dolgo tukaj. Prodajal sem cigarete, da sm šel lahko malo ven, in nato pocukal Maca, pa jih zlepa ne spusti. Začenjam se že dolgočastiti. Zvečer grem v kino z Jacqueline, to sem srečal včeraj zvečer v klubu, ampak kaj posebno dovtetna pa po mojem ni, ker mi kar naprej dviga roko in sploh ne miga med plesom. Tukajšnji vojaki so ena sama pokora, preveč so prostaški in ne nosita dva enakih uniform. Navsezadnje mi ne preostane drugega, kot da čakam na zvečer.

XII

Spet tukaj. Smo se pa še vedno manj dolgočasil v mestu. Po polževo napredujemo. Zmeraj ko so končane topniške priprave, mora patrolja na pot, in vsakokrat se s patrolje kdo vrne zadet od samotnega strelca. Potlej pa spet nove priprave, pošljejo letala, vse uničijo, dve minuti zatem pa že spet streli samotnih strelcev. Tale hip se vračajo letala, dvainsedemdeset jih naštejem. Niso kdove kako velika letala, je pa vas majhna. Odtod vidiš, kako padajo bombe v spiralah, in slišati je zamolkel tresk s krasnimi stebri prahu. Spet gremo v napad, ampak pred tem je treba poslati patroljo. Čisto moja sreča, ne gre brez mene! To pomeni približno kilometer pa pol peš hoje, in ne maram tako dolgo hoditi, ampak v tej vojni te nikoli vprašajo, kaj bi rajši. Bašemo se za gruščem prvih hiš od enega konca vasi do drugega ni menda ostala ena sama pokonci. Kaže, da tudi prebivalcev ni kaj veliko ostalo, in tisti, ki jih vidimo, se bolj čudno držijo za glavo, ko jo pa še imajo, morali bi pa razumeti, da ne moremo tvegati in zgubljeni mož, da bi jih reševali s hišami vred; večinoma so to same zelo stare, nezanimive hiše. Je pa to tudi zanje edina možnost, da se drugih znebijo. To sicer na splošno razumejo, čeprav nekateri mislijo, da ni edina mo-

žnost. Navsezadnje je to njihova stvar, in že mogoče, da jim je bilo do teh njihovih hiš, ampak vsekakor pa manj v stanju, v kakršnem so zdaj.

Nadaljujem to svojo patroljo. Še vedno sem zadnji, tako je bolj pametno, prvi je ravnokar padel v bombni lijak, poln vode. S polno čelado pijavk prileze ven. Prinesel je tudi veliko ribo, ki je bila čisto iz sebe. Nazaj grede ga je Mac naučil postavljati se na zadnje tace, in ne mara žvečilnega.

XIII

Dobil sem pismo od Jacqueline, zaupala ga je najbrž kakšnemu tipu, da ga je oddal na pošto, zakaj prišlo je v eni naših kuvert. Res čudna punca, ampak verjetno imajo kar vse punce kakšne take nore ideje. Od včeraj smo se malo umaknili, ampak jutri gremo spet naprej. Zmeraj ene in iste, popolnoma razdejane vasi, da se ti stoži. Našli smo čisto nov radio. Preizkušaj ga, ne vem, če se da res zamenjati žarnico s kosom sveče. Kaže, da se da: slišim, da igra **Chatanoogo**, na to sva plesala z Jacqueline, malo preden sem odšel od tam. Mislim, da ji bom odpisal, če bom utegnil. Zdajle pa Spiko Jones; tudi to glasbo imam rad, in kaj bi dal, da bi bilo že vsega konec, pa da bi si šel kupit civilno kravato z modro rumenimi progami.

XIV

Vsak hip gremo spet naprej. Spet smo tik ob fronti in spet padajo granate. Dežuje, ni posebno hladno, džip je v redu. Izstopili bomo in šli peš naprej.

Kaže, da že diši po koncu. Nimam pojma, po čem to sklepajo, ampak sam bi se rad kar po najlažji poti izmazal. Še zmeraj so kotički, kjer zna biti vroče. Ni mogoče predvidevati, kako bo.

Čez štirinajst dni imam nov dopust in pisal sem Jacqueline, naj me počaka. Mogoče nisem prav storil, ne smeš se pustiti ujeti.

Še vedno stojim na mini. Dopoldne smo šli na patroljo in hodil sem zadnji kot ponavadi, vsi so šli mimo, jaz sem pa začutil, ko se mi je sprožilo pod nogo, in sem se gladko ustavil. Eksplodirajo takoj, ko dvigneš nogo. Zmetal sem ostalim, kar sem imel v žepih, in jim rekel, naj grejo. Čisto sam sem. Moral bi počakati, da se vrnejo, pa sem jim rekel, naj se ne vračajo, in lahko bi se poskušal vreči na trebuh, ampak groza bi me bila živeti brez nog. Obdržal sem samo notes in svinčnik. Odvrغل ju bom, preden se prestopim z ene noge na nogo, in to moram nujno napraviti, ker sem že sit vojne in ker mi grejo mravljinici.

Prevedel Branko Madžarevič

PIANOKTEJL PARALELNIH ŽIVLJENJ IN BESED BORISA VIANA

V Orwellovem letu bi bil Boris Vian star štiriinšestdeset let, in triinšestdeseto leto je za 'patafizike, katerih somišljenik in sodelavec je bil Vian, najlepša starost v življenju. Pri tej starosti se je namreč leta 1898 rodil botru 'patofizike, Alfredu Jarryju, doktor Faustroll, „in to starost tudi vse življenje ohranil“.

„Bistveno je v življenju o vsem izrekat i apriorne sodbe. Izkaže se namreč, da se motijo množice in da imajo posamezniki vedno prav. Paziti se je treba, da ne bi iz tega izvajali pravil obnašanja: naj bi jim ne bilo treba biti formulirana, da bi se ravnali po njih. Samo dvojje stvari je: ljubezen na vsak način z lepimi puncami in glasba New Orleansa ali Duka Ellingtona. Ostalo bi moralo izginiti, zakaj ostalo je grdo, teh nekaj naslednjih strani za ilustracijo pa črpa vso svojo moč iz dejstva, da je zgodba popolnoma resnična, saj sem si jo od enega konca do drugega izmislil...“ Že sam ta kredo iz uvoda v **Peno dni** izpričuje specifično vianovski svet, ki mu niso tuji Jarryevi elementi 'patafizike, „znanosti tistega, kar se pridodaja metafiziki, bodisi v njej sami, bodisi zunaj nje“, znanosti o posameznem, „ki preučuje zakone, ki vladajo izjemam“, oziroma znanosti o „imaginarnih rešitvah“.

Življenje iz njegove življenjske plati, hic et nunc, z baročno žlico, ne da bi ga hranil za starostno pokojnino, tako je tudi v naivnem, sramežljivo strastnem svetu literature jemal besede dobesedno: utripanje tega njegovega sveta sugerirajo odnosi, porojeni iz naključnih situacij besed, v nekem smislu pa tudi tako, kot na Colinovem čudežnem **pianokteju** vsaka tipka priključuje svoj odtenek napoja. V konfliktu dobesednih in prenesenih pomenov je Vian vedel, katera stran je prava — tako kot v „ilegitimnem in absurdnem svetu bomb in policajev, norcev in morilcev“. Odtod paradoks, provokacija, posmeh, pa sredi pasusa, kjer je skrajno resen. „In se smeh razpoči, koder bomba poč i, in od smeha bomba poč i, pa še rešpekt, ki ga imamo do katastrof, se razpoči kot kak milni mehurček.“ (Jean Cocteau)

Ob Borisu Vianu (10.3.1920-1959), avtorju in človeku, ki si samo svojega rojstnega imena in priimka ni izmislil, je malone nemogoče ločevati legendo od „paralelnih življenj“, ki jih je živel in izživel v smrt. Četr t stoletja po smrti doživljajo tudi romani, objavljeni pod njegovim pravim imenom, a povsem nezapaženi v svojem času, čudežno postumno kariero. Kje so vzroki te aktualizacije in nezmanjšanega interesa za vianovstvo, pa za Viana, tega „inženirja, strastnega matematika“, mojstra improvizacije, glasbenika, pevca, komponista, igralca publicista, prevajalca, kritika, izumitelja, mehanika, slikarja, pesnika ter pisatelja? Majsko leto 1968 se je rado sklicevalo nanj: na čisto svoj način in nič dvoumno je poseb iljal konec ideologij. In ko je uveljavil svojo varianto življenjskega vodila „carpe diem“, opredeljenost izživeti trenutek, se je zavzemal tudi za nekaj, česar naš čas v polnem pomenu tega vodila pravzaprav ne pozna več: praznovanje mladosti, sreče, intenzivnosti, celovitosti... Nostalg ično sugerira vse tisto, kar nam manjka?

Boris Vian, tako usodno zaznamovan za življenje že s samim imenom, je imel kaj drugega ko srečno mladost v kultiviranem, svobodomiselnem okolju, ki so ga poleg kriz (1929 idr.) pretresale tudi nepozabne plesne zabave, modne **superpriseparties** v očetovi hiši in s tudi po štiristo gosti na večer. Sam je počel kaj različne stvari v vse smeri, igral trobento v jazzovskem orkestru (stil New Orleans), diplomiral metalurgijo, sodeloval pri revijah, prevajal kriminalke. Spoprijateljil se je z Raymondom Queneaujem, s katerim sta si ostala najbližja, s Sartrom in Simone de Beauvoir. 1946 je v deveti številki Sartrove revije Les Temps Modernes objavil novelo Mravljin ci, po kateri je naslovljena zbirka iz leta 1949. Potem sledi prvi in najbolj znani roman Borisa Viana **Pena dni** (L'Écume des Jours, 1946), isto leto pa izide roman **Pljunil bom na vaše grobove** (J'irai cracher sur vos tombes) domnevnega ameriškega avtorja Vernona Sullivana („sali-Viana“?, psevdonimnega, o. nadeževanega alter

ega) „v prevodu Borisa Viana“, nenavadna literarna mistifikacija v tonu ameriških črnih romanov, ki mu prinese lep knjigotrški uspeh in še sodni proces. Izidejo še ostali Sullivani: 1948 **Mrtveci imajo vsi enako kožo** (Les morts ont tous la même peau), **In ubili bomo vse grde** (Et on tuera tous les affreux), 1950 **One se ne zavedajo** (Elles se rendent pas compte). V pariškem Klubu Saint-Germain-des-Près, katerega soustanovitelj je, sprejme mojstre ameriškega jazza, Duka Ellingtona, Charlieja Parkerja in Milesa Davisa. Sam piše in sklada šansone, skomponira glasbeno komedijo, vozi BMW in Brazier 1911, živi hitro in vsestransko, od tega štiri leta širokogrudno razkošno. Odkrije novo literarno zvrst v Franciji, znanstveno fantastiko, 1951 ponudi roman **Srcoder** (L'Arrache-Coeur) Gallimardu, a ga ta odkloni. 8. junija 1952 stopi v Kolegij metafizike s činom „konjederca prvega reda“ in je naslednje leto pripuščen slavnemu zboru satrapov, kjer mu stojita ob strani Raymond Queneau in Jacques Prevert. V francoščino prevede Strindbergovo **Gospodično Julijo** in **Fanta z zlato roko** Nelsona Algrena. 1954 napiše pesem Dezerter, nastopa kot pevec in avtor šansonov (okoli 400 skladb), komponira prve francoske rock and rolle, je umetniški direktor pri tvrdki gramofonskih plošč Philips in Barclay, napiše dramo **Graditelji cesarstva** (Les Bâtisseurs d'empire). Ob prvih posnetkih filmske adaptacije romana **Pljunil bom na vaše grobove**, ki je ni odobral, 23. junija 1959 med privatno projekcijo umre. Smrt nastopi od „sistematičnega iskanja“ intenzivnosti, od „paralelnih življenj“ in tudi zaradi srčne bolezni, ki ga je spremljala že iz mladosti. Njegovim štirim velikim romanom — **Peni dni, Jeseni v Pekingu** (L'Automne à Pékin, 1947), **Rdeči travi** (L'Herbe rouge, 1950), **Srcoderu** (L'Arrache-Coeur, 1953) — se tako po posebni borgesovski logiki pridružuje še peti roman, njegovo življenje. „Bil je mlad. Njegova misel je bila mlada. Umrli je mlad. Njegova mladost je bila nesramna in nežna. Bil je krut do hinavcev in bedakov vseh starosti.“ (N. Arnaud)

Branko Madžarevič

Eseji

Spomenka Hribar Sociologija in kultura

Kakšen je odnos sociologije in kulture v najširšem pomenu besede? Kakšno je njeno mesto znotraj kulture, kaj sociologija tej kulturi prinaša in kakšno je glede na njen prispevek kulturi v najširšem pomenu besede njeno mesto znotraj te kulture?

Želela bi odpreti *d i s k u s i j o* o teh vprašanih, *s h i p o t e z a m i*, do katerih sem prišla pri svojem dolgoletnem sociološkem raziskovanju religije.

Če hočemo razpravljati o vzajemnem odnosu sociologije in kulture v najširšem pomenu besede, potem se moramo nekako omejiti. Kaj spada v kulturo v najširšem pomenu besede? Ena meja je nedvomno tisto področje vprašanj, ki zadevajo človeka kot človeka: vprašanj o smislu življenja, smrti, o odnosu do sveta in sočloveka, do zgodovine in do svetega. Se pravi, vprašanja, ki zadevajo predvsem človeka kot posameznika, kot osebo. Druga meja je nedvomno politika; tudi politika, ki je in kolikor je je in kakršna je v neki družbi, spada v kulturo te družbe. Politika ureja naše družbene, politične zadeve, se pravi, splošne zadeve, nemalokrat pa sega tudi v človekovo intimno, „privatno“ sfero.

Kje in kako je tu vmes umeščena sociologija kot znanost in kot del kulture same? Na vprašanja o smislu življenja, o smrti, o ljubezni do bližnjika, se pravi, do sočloveka, odgovarja na svoj način **tudi** religija. V raziskave, ki jih je z anketami med slovensko srednješolsko mladino izvedel Center za proučevanje religije in cerkve na fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, sem vnašala tudi vprašanja, ki so anketirane spraševala prav o stvareh, ki zadevajo človeka kot človeka: vprašanja o njihovem osebni odnosu do smrti, do smisla življenja, skratka, eksistencialna vprašanja. Z odgovori na ta vprašanja sem namreč želela odkriti tiste eksistencialne dimenzije, iz katerih se poraja potreba po **odgovorih** na ta vprašanja: bodisi z iskanjem svojega lastnega, osebnega odgovora, bodisi s pristankom na že znane odgovore, npr. religiozne.

Natančnejših rezultatov teh anket ne bom navajala, ker za namen tega razmišljanja niso pomembni, pa tudi pisala sem že o tem, navedla bom le nekaj glavnih, zame frapantnih ugotovitev. Prvo, kar mi je že pred leti zbudilo pozornost, je dejstvo, da obstaja med mladimi večja skupina tako imenovanih „nezainteresiranih“, to je tistih, ki na postavljena vprašanja sploh niso odgovorili ali pa so odgovarjali z „ne vem“, „me ne zanima“, „o tem še nisem razmišljala“. Vse bolj jasno je tudi postajalo, da se odstotek tako imenovanih „ravnodušnih“ iz leta v leto povečuje. Takšen „rezultat“ pa je tudi sociološko zanimiv; poraja namreč vprašanja: kdo so ti ljudje,

ki jih nič ne zanima? In ali je res, da jih nič ne zanima? Da bi si odgovorila na ti vprašanji, sem natančneje analizirala opisne odgovore anketirancev; to so tisti odgovori, ki so jih anketiranci formulirali sami in torej niso uporabili „ponujenih“ odgovorov pod samimi vprašanji.

Analiza teh odgovorov je pokazala katastrofalno sposobnost artikularnosti a lastnega odnosa do stvari, o katerih smo jih spraševali. Nezmožnost artikulacije odnosa do samega sebe, do sveta, do smrti, do tega, kaj božje in sveto pomeni, je bila še posebej razvidna pri nereligioznih anketirancih; tudi več t. im. „ravnodušnih“ je bilo med njimi. Toda v nečem so si bili religiozni in nereligiozni na istem: eni in drugi so v svojih **lastnih artikulacijah** odgovora na ta vprašanja odgovarjali i d e o l o š k o : religiozni v okviru katoliškega svetovnega nazora in njenega učenja, nereligiozni pa v okviru ateističnega svetovnega nazora. Razmišljanja z u n a j ideoloških obrazcev, enega ali drugega, skorajda ni bilo.

Da bi natančneje pojasnila, za kaj gre in kaj se mi zdi tu problem, bom navedla le enega od opisnih odgovorov na vprašanje „Kaj vam pomeni bog, kako si ga predstavljate?“ Odgovor: „Bog je kultura primitivnih ljudi, ki se je obdržala do danes. Niso si znali drugače pojasniti naravnih pojavov, pa so rekli, da to dela Bog ali neka višja sila.“ Pripominjam, da je vprašanje spraševalo po **osebnem** videnju oziroma predstavi božjega in svetega, odgovor pa pravzaprav **ponavlja** tisto, kar se je dijak **naučil** v šoli. Ta odgovor — in podobni, ki smo jih dobili v tej zvezi — izraža neko znanstveno h i p o t e z o , dijak pa jo ponavlja kot gotovo, o s e b n o Resnico. Seveda ne zavračam znanstvene h i p o t e z e , ki slej ko prej ostaja zgolj hipoteza, se pravi, znanstvena „stvar“, ki jo je treba vedno nanovo verificirati, vsaka verifikacija pa daje spet zgolj — hipotezo; tako se razvija znanost. Nelagodje nam v našem primeru zbuja dejstvo, da se znanstvene **hipoteze** izkazujejo dijakom kot nedvomne resnice, kot Resnice, ki se jih je treba kratko malo naučiti na pamet; to je snov za spraševanje, ocene, itn. Znanstvene hipoteze se tako **podaljšujejo** v svetovni nazor, v „znanstveni svetovni nazor“, ki se pod oznako pristnega marksističnega svetovnega nazora p o d a l j š u j e v ideologijo.

Problema pa ne vidim le v tem, da „šolska znanost“ temelji na nerefektiranem znanstvenem optimizmu, češ da so že vse stvari znanstveno rešene, temveč v tem, da mladega človeka takšni odgovori odvezujejo od vsakega o s e b n e g a , angažiranega samospraševanja in iskanja odgovorov na tista bistvena vprašanja človekova, iz katerih sploh izhaja in se tematizira „resnica“ sama. Ko pravim, da mlade odvezujemo od bistvenega samospraševanja, menim s tem, da je narobe, ker dijaki ne razmišljajo o **bistvu** religije, ne pa ker ne razmišljajo o religioznih vprašanjih kot takih. Religiozna vprašanja so pač religiozna in kot taka n e spadajo v šolsko znanost niti ne v naše šole v okviru vero-nauka. Toda, kaj je **bistvo** religije? Kaj je bistvo religije kot enega od načinov človekovega odnosa do svetega? Nedvomno izhaja potreba po religiji iz človekove eksistence same, ki je epohalno določena, se pravi, iz eksistencialnih vprašanj in odgovorov nanje. Naša „šolska znanost“ pa eksistencialnih vprašanj kot vprašanj ne pozna in ne prizna; iz nje izhajajo le odgovori na način Odgovorov. Tako je iz naših šol vržena vsa eksistencialna problematika, oziroma ji sploh ni bilo dopuščeno vanje: vprašanje smisla življenja, vprašanje smrti, svetosti sveta, dostojanstva človeka kot smrtnika, vprašanje ljubezni, pietete do mrtvih, itn. Vsa ta vprašanja so iz naših šol odstranjena, da ne rečem izvržena kot nam tuja, kot

„njihova“, religiozna! To da so zgolj vprašanja religije in Cerkve! Kakor da ta vprašanja ne bi bila prav vprašanja človeka kot človeka, ki pa jih religija — na svoj način pač — „rešuje“ oziroma nanje „odgovarja“.

Kakšne so posledice takšnega „znanstvenega“ odnosa do človekovih eksistencialnih vprašanj? Ker „šolska znanost“ z ene strani **zavrača** vsa eksistencialna vprašanja kot religiozna, z druge strani pa daje z znanstvenimi hipotezami „odgovore“; je posledica obojega ta, da pre-oblikuje angažirano in samospraševalsko zavest mladega človeka v povsem določeni ideološki smeri. Mladi so tako ne le odvezani d o l ž n o s t i, ki jo ima vsak človek, da bi o sebi in o svojem odnosu do sveta, v katerem živi, razmišljal, temveč je takšna ideološka indoktrinacija, utemeljena na znanstvenih hipotezah, podaljšanih v nedvomno Resnico, obenem tudi temelj in porok ideološke zamejenosti mladih generacij.

Posledica tega so, menim, katastrofalne: del mladine, ki ga vprašanja človeka kot človeka „ne zanimajo“, kratko malo pristaja na takšno ideološko indoktrinacijo, drugi, ki jih ta vprašanja globlje zanimajo, pa se „branijo“ z ravnodušnostjo ali pa se obrnejo tja, kjer se o teh vprašanjih vendarle več govori: h katoliškemu svetovnemu nazoru in v cerkev — pa četudi boga kot Boga sploh niso iskali. Najbrž tudi od tod dobiva Cerkev vse večji vpliv med mladimi, zakaj **izganjanje** VSEH eksistencialnih vprašanj, češ da so že vsa „rešena s pomočjo znanosti“, n a g a n j a tiste ljudi, ki iz svoje osebne biti čutijo, da to ne drži, prek oboda takšnega „izobraževanja“ v tisto „naročje“, v katerem se o takih vprašanjih sploh kaj sliši: v Cerkev. V Cerkvi vendarle je nekaj govora o ljubezni, o sočloveku, o smrti, o usmiljenju, o pieteti do mrtvih, o upanju kot človekovem bistvenem odnosu do sveta, itn.

V čem je torej problem? Problem je v tem, da mladim pri t e h vprašanjih ne nudimo drugega kakor zdogmatizirano znanost in njene „odgovore“, namesto da bi jih tudi in predvsem „zorili“ za lastno razmišljanje, se pravi, za razmišljanje, ki bi bilo z u n a j slepih ideoloških obrazcev. Da jih ne opremljamo z „orodjem“, ki ga nudi za razmišljanje o teh stvareh filozofija, logika, pa tudi umetnost kot umetnost, če je seveda ne razlagamo zgolj historično in esteticistično. Takšno stanje v naših šolah je opaziti še posebno sedaj, v času usmerjenega izobraževanja, v katerem je prav izrazito poudarjeno z ene strani „usposabljanje“ za stroko, z druge strani pa prav ideološko izobraževanje in uni-formiranje. Glavna namera takšnega izobraževanja je vzgojiti dobre delavce in dobre vojake, ki naj dobro delajo in ne mislijo „preveč“. Vulgarno materialistično izobraževanje, ki se utemeljuje in zasnavlja na zdogmatizirani znanosti, je dobesedno zavrglo tisti fundament, iz katerega se „napaja“ religija, to pa je človekov odnos do **svetega** kot takega, se pravi, eksistencialni, bit-ni odnos do skrivnosti bit-ja, do smrti. Ta fundament pa je za človeka večen; ne razreši ga nobena religija ali (katoliški) svetovni nazor in nobena ideologija, tudi tista ne, ki se „utemeljuje“ na znanstvenih hipotezah, hipostaziranih v Resnice. Ne gre le za to, da taka „šolska znanost“ hipostazira hipoteze v Resnice, temveč (to je bolj bistveno) za to, da za znanost kot znanost ta vprašanja kot v p r a š a n j a sploh niso njen predmet; znanost vprašanja o smislu življenja, problema smrti kot človekovega bit-nega problema ne razrešuje, ker to nistá n j e n i vprašnji! Ideologija pa ta vprašanja razrešuje zgolj tako, da človeškemu bitju **določi** njegov smisel prebivanja in smiselnost smrti.

Za ideologijo smrt nikoli ni zgolj smrt, temveč je „smiselna smrt“, smrt-za-nekaj. Problem torej ni v tem, da v naši šoli „ni religije in religiozne vzgoje“ in da bi zato sedaj propagirali nekakšno idejno nevtralno šolo ali celo uvedbo verouka v šole! Ne! Prizadevati pa bi si morali, da se bistvena vprašanja človeka šele zares zastavijo kot v p r a š a n j a ! Noben svetovni nazor tem vprašanjem ne priznava značaja in dostojanstva človeških v p r a š a n j , temveč nanje že vnaprej ponuja odgovore in z njimi pritiska na mlade.

Vse trkanje na prsi, da je pri nas šola z n a n s t v e n a, laična, se v smislu zgor-
njih **hipotez** izkaže kot sprenevedanje; naše šole niso niti idejno nevtralne niti znanstvene, temveč so ideološke, se pravi, ateistične, ateizem pa se utemeljuje na znanstvenih hipotezah, hipostaziranih v Resnice. Na ta način uvajamo v naše šole svojevrsten dogmatizem, utemeljen na „znanosti“, dogmatizem, ki mlade ne le da ne usposablja za lastno, samo-svoje razmišljanje, temveč jih pri tem — ovira.

Vse to pa se ne kaže le v tem, da sta iz naših šol izgnani logika in filozofija (ki bi dajali „orodje“ za mišljenje in posredovali tudi sodobne rezultate teh razmišljanj v evropski in drugih filozofijah), temveč tudi to, da so na enak način predstavljene tudi druge znanosti; vsaka znanost se znotraj „šolske znanosti“ m o r a podaljševati v ideologijo. Če vzamemo za zgled samo zgodovino: zgodovina je dijakom predstavljena kot zaporedje Zmag (Dobrega) in Porazov (Zlega), s čimer se v dijakovo mišljenje **indoktrinira** manihejsko razlaganje zgodovine in tradicije narodov sploh. To manihejstvo se seveda „končuje“ v najboljšem vseh svetov, ki da je nastal nujno in logično, tako rekoč po višji volji, izkazuje pa se kot današnji družbeni sistem. Manihejstvo se vedno opira na prikrivanje tragičnosti človeškega bitja in zgodovine kot take. Odsotnost zavezujočega odnosa do tradicije (narodov) gre z roko v roki z ideološko indoktrinacijo, še več, je njen rezultat. In z druge strani: samo tam, kjer je odsotna zavest o tragičnosti zgodovine in tragičnosti človeka kot človeka (se pravi, njegovi nepresegljivi končnosti), manihejstvo more in logično mora cveteti in nadomestovati vsakršno odgovorno, zavezujoče obravnavanje človeka kot človeka in zgodovine kot zgodovine. In še več, prav odsotnost tragičnosti kot tragičnosti je tista, ki nujno poraja potrebo po manihejstvu.

To pa ne pomeni le tega, da zgodovinski spomin ugaša, da vzgajamo našo mladino v amneziji narodovega (narodov!) spomina, temveč tudi to, da pripravljamo te generacije tudi za bodoče manihejske akcije, ki bodo v imenu **svoje** (manihejske) Resnice **zahtevali** za dosego (manihejskega) Cilja žrtvovanje novih in novih generacij (in jih tudi dobile „godne“, se pravi, ideološko indoktrinirane). Brisanje zgodovinskega spomina je za ideologijo bistvenega pomena, zakaj le narod (narodi!) brez zgodovinskega spomina je „primeren material“ za manipuliranje manihejske Resnice. Samo družbena skupnost, ki je brez zgodovinskega spomina, se brez odpora in brez pomisleka pre-daja žrtvovanju za Cilj. Nič za to, če se ta Cilj vse bolj oddaljuje! Ker ni zgodovinskega spomina, ki bi to manihejstvo omejeval z opozarjanjem na „napake“, ki smo jih kot narodi že zagrešili „nad sabo“, se brez pomisleka in z zavestnim samo-žrtvovanjem dajemo na žrtveni oltar takega manihejskega Cilja.

Bistvo manihejstva je v BOJU Dobrega in Zlega, z obljubo, da lahko Dobro zmaga. Pa četudi v daljnji, neuzrljivi Prihodnosti. Torej: Dobro vedno zmaguje, vsak hip, z vsakim, tudi najmanjšim „ukrepom“. Se pravi, da je potolčenje konkretno „sla-

bega“ ne le nujno in logično, temveč je povsem utemeljeno v absolutni Resnici, v o b l j u b i končne Zmage. To pomeni, da vsi tisti, ki jih trenutno spoznamo za slabe, so slabi, so **sovražniki**, katerih uničenje — ker je Nujno — tudi ni nobena **tragika**, niti osebna, kaj šele tragika določene družbene skupnosti! Ljudi, ki jih volja spozna za „slabe“, ni „škoda“ in njihovo uničenje tudi nič ne „šteje“. Da se ljudje ravnamo po principu ločevanja odstranjevanja Slabega od Dobrega, je jasno. Da pa tak manihejski princip u v a j a med ljudmi določene družbene skupnosti s e k t a š t v o , je tudi jasno. To je sektaštvo, ki **seka** s telesa družbene skupnosti „suhveje“, se pravi, onemogoča ljudi kot ljudi, da ne rečem, da jih (vsaj intelektualno) ubija. Takšno sektaštvo, če ga družba prakticira, tej družbi ne daje človeškega, humanega obraza. Predvsem pa takšen odnos do ljudi kot ljudi ne daje upanja, da bi sploh kdaj v bodočnosti prišlo do s p r e m e m b e v naših medsebojnih odnosih, v odnosih med nami kot ljudmi, se pravi, do s p r e m e m b e značaja družbene biti tako, da le-ta ne bi iz-ločevala Slabega, „slabih ljudi“, temveč da bi ljudi s v o j e družbene skupnosti i n t e g r i r a l a in jih omogočala v njihovem človeškem dostojanstvu. To dostojanstvo človeka se v družbenem pogledu izkazuje med drugim kot spoštovanje državljskih pravic. Zakaj s e k t a š t v o , utemeljeno na manihejskem boju za Dobro, logično in nujno implicira metodo ravnanja med (z) ljudmi: Kdor ni z nami, je proti nam! Oklicevanje „sovražnika“ in eksorcizem „sovražnika“ spadata v ritual manihejske logike, ki se tako utemeljuje in opravičuje kot Nujna in Dobra.

Eksorcizem „sovražnika“ se začne že zelo zgodaj, včasih že v osnovni šoli, še bolj pa seveda v srednji in na univerzi. Za „sovražnika“ je l a h k o oklican **vsakdo**, ki na ideološke sheme ne more pristajati, in **vsakdo**, ki skuša globlje in samostojno iskati odgovore na svoja vprašanja, bodisi na vprašanja, ki ga zadevajo kot o s e b o , kot eksistenco, bodisi na vprašanja, ki zadevajo preteklost. Tabuiziran je preteklosti je bit in bistvo manihejske razlage zgodovine, na kateri se kot tako utemeljuje tudi vnaprej. Dijaki, ki postavljajo „neprijetna vprašanja“, so že sumljivi. To ne pomeni le tega, da spravljajo v zadrego učno osebje, ki na vprašanja ne more ali ne zna ali se boji odgovarjati, temveč to, da so ti ljudje „nevarni“, saj sprašujejo stvari, ki so že davno rešene! In kdo ve, kam jih bo njihovo spraševanje pripeljalo, morda celo do spoznanja bista manihejske logike. Takšne ljudi je treba **označiti**, pa najsi njihovo spraševanje še tako izhaja iz iskrene potrebe po tem, da se odgovorno in svobodno najdejo in znajdejo znotraj zgodovine svoje skupnosti. Kakšna odkritost in resnicoljubnost!? se sprašujejo manihejci in odgovarjajo: Kdor brska po preteklosti, po zgodovini, ne more biti niti iskren niti resnicoljuben, kajti Resnica o preteklosti je že znana! Da na tak način z a m e t u j e m o tisti del mladih generacij, ki se po svojih intelektualnih in osebnih sposobnostih skuša iztrgati tabuiziranju zgodovine in skuša svoj lastni odnos do s v e t a in do svoje družbene skupnosti t e m a t i z i r a t i , se pravi, misliti odgovorno in svobodno, je jasno. Jasno pa je tudi, da s takšnim z a m e t o v a n j e m krnimo našo lastno ustvarjalnost in sposobnost trasirati drugačno in sproščeno pot v prihodnost. Preučevati preteklost zunaj manihejskega obrazca in — bog ne daj — kot našo lastno tragiko, je temeljni, smrtni greh zoper manihejsko Resnico. Tragika? Kakšna tragika — saj : mo do našega današnjega sveta, ki je najboljši od vseh, prišli ravno skozi vse, kar se je zgodilo. Kdor govori o tragiki, zmanjšuje pomen absolutne Resnice, ki vedno zmaguje, seveda z

veliko človeških žrtev, ampak Resnica mora Zmagati. Da se ta „Resnica“ izkazuje kot kaj pragmatična vsakodnevna zadeva, ki se enako brezprizivno, z močjo in upravičenostjo Absolutne Resnice postavlja pred nas vsak dan, manihejcev ne moti; to so le „slučajne napake“, ki da Resnice kot Resnice ne prizadevajo in je ne zavezujejo v samo-premislek in samo-očiščenje.

Na ta način tudi „priznanje napak“ ne pelje h kakšni bistveni spremembi. Kajti govorjenje o „napakah“, ki da bistva samega ne prizadevajo, pušča nedotaknjeno/netematizirano b i s t v o , h kateremu po logični nujnosti spadajo tudi te „napake“. V strukturalnem smislu pa se v družbeni skupnosti „slučajno“ nikoli ne zgodi, ne da bi zadevalo (in izhajalo, po lastni logični nujnosti, iz) bistva samih družbenih odnosov v tej družbeni skupnosti. To velja seveda ne le za tako imenovane „ekscese“, temveč tudi za tako „normalno zadevo“, kakršna je služenje vojaškega roka takoj po končani srednji šoli, zakaj „drevo se upogiba, dokler je mlado“: tako se takšna „skrb“ družbe izkaže za neposredno in logično nadaljevanje tistega, kar je srednja šola nemara opravila premalo zadovoljivo.

(Usmerjeno) izobraževanje je zgolj podsistem našega družbenopolitičnega sistema, kar ne pomeni le, da je pač sistem znotraj te družbe, temveč to, da je podsistem, ki skrbi za reproduciranje prav takšnega sistema in ideologije, ki daje identiteto tej družbi. Vladajoča ideologija je v ta izobraževalni podsistem umeščena bistveno in na „znanstveni podlagi“. Videli smo, kako to poteka: znanstvene **hipoteze** so hipostazirane in podaljšane v ideologijo, v ideološke resnice, s čimer se ideo-loško preoblikuje celotni osebni svet ljudi. Tako je to na enem „prostoru“ človekovega življenja.

Kako pa je na ravni politike kot drugega „prostora“ človekovega (družbenega) življenja? Če velja, da se „šolska znanost“ podaljšuje v ideologijo, pa velja za politiko, da je Znanost sama. Ne znanost, ki bi priznavala, da so njene resnice zgolj h i p o t e z e , ki jih mora neprestano preverjati ali pa dajati v preverjanje drugim znanostim, temveč Znanost z veliko začetnico, se pravi ideologija. Med tako „Znanostjo“ in „politiko“ ni več nikakršne diference in različnosti sploh, temveč velja neposredna enačba politika = Znanost/Ideologija. Takšna „znanost“ potem vsem drugim znanostim določa ne le predmet njihovega preučevanja, temveč še prej (to je bolj bistveno) — **rezultat** raziskovanja. To seveda še posebej velja za družboslovne znanosti. Kjer pa je neka „znanost“ postavljena/samo-oklicana za Znanost, so vse druge znanosti nujno in logično postavljene v službo te Znanosti, se pravi, Ideologije. Odtod so povsem logične in razumljive habilitacije velikih politikov za redne univerzitetne profesorje in z druge strani napadi politike na politološko ali sociološko znanost, če hoče kaj delati svoji profesiji primerno, kajti kako bi moglo biti, da bi kak sociolog ali politolog vedel o politiki kaj več ali kaj drugače kakor tisti, ki so v **neposredni praksi** — znotraj politike!?! Kakršnakoli z n a n o s t o politiki je tako principiелно onemogoče(va)na.

Pa ne le znanost o politiki ali družbi sploh! Vse duhovno življenje neke družbe je pod stalnim skrbnim „opazovanjem“/kontrolno vsevedne Resnice. Še posebej umetnost, kajti umetnost je tista, ki je po svoji lastni naravi usmerjena k razmišljanju o človeku kot človeku, se pravi, o njegovi tragiki, o njegovi človeški **enakosti pred smrtjo**, skratka, o njegovi usodi v konkretnem zgodovinskem obdobju. Zato je povsem logično, da so bili v Šušarjevji „knjigi zlega“ najprej „obdelani“ prav umet-

niki in ne sociologi, filozofi, torej družboslovci. Zakaj umetnost je tista, ki neprenehno prinaša na dan skrito in odpravljano resnico, da je človek zgolj človek, da je tudi ideolog zgolj človek, ne pa Nadčlovek, ki bi **mogel in smel** nastopati v odnosu do drugih ljudi kot Absolutna, brezprizivna Resnica, pooblaščen v svojem imenu žrtvovati cele generacije in ne le posameznika — za dosego (manihejskega) Cilja. Umetnost je tista, ki vidi in uvidi tudi ljudi prejšnjih dob v njihovi veličini pa tudi v njihovi tragiki, v veličini njihovih naporov in žrtvovanj — pa tudi v tragiki njihove človeške zmote. Umetnost je torej tista, ki gleda in razmišlja in ljubi človeka kot smrtnika, se pravi, z u n a j katerekoli ideološke opredelitve.

Naslednja velika skrb ideologije (da se ne bi zavilo s „prave poti“) velja zgodovinospisju oziroma boljje varovanju povsem določenega „zgodovinskega spomina“: „ohranjanju tradicij“. To je logično: ker je prihodnost odprta za kakršnekoli projekte, ker o prihodnosti lahko poljubno sanjaš in delaš projekte in ker moreš tudi v sedanjosti delati „račune brez krčmarja“, je tisto, kar je treba skrbno paziti, kako bo „prihajalo na dan“, prav — preteklost. Preteklost je seveda v bistvu nepoljubna, nespremenljiva — zato pa jo je mogoče interpretirati „prav“ ali pa „narobe“. Imeti v „zakupu“ preteklost, pomeni imeti v rokah svoj lastni temelj, kajti ideologija sama nima Temelja, to je večne (Božje) Resnice, temveč je bistveno **zgodovinska** kakor vse, kar človek počne in do-misli; zato je se ideologija lahko in tudi se utemeljuje zgolj na — preteklosti. Dokazovati, da imaš d a n e s **prav** in da boš zato imel tudi j u t r i **prav**, je mogoče le, če si imel tudi v e r a j **prav**. Tabuiziranje preteklosti zato spada v sam imperativ vsake ideologije, ki hoče biti Ideologija. Ker pa nobena ideologija kot Ideologija, se pravi, kot ena in ena sama Resnica, nikoli ne more zajeti totalitete življenja, je takšno tabuiziranje permanentna potreba, ki se kaže v tem in tako, da se rituali samo-postavljanja ideologije za Ideologijo morajo dogajati vedno znova. In vedno bolj nasilno, kolikor namreč bolj se izkazuje d i f f e r e n c a med realnim življenjem in Ideologijo. Da v **takšen** ritual spada eksorcizem „sovražnika“, se pravi, izganjanje tistega, ki zaradi svojih spoznanj in zaradi svoje vesti zakliče: „Cesar je nag!“ je razumljivo. Še več; rituala samo-postavljanja ideologije za Ideologijo si brez eksorcizma „sovražnika“ sploh ni mogoče zamišljati. Samo na ta način je „sovražniku“ tudi „priznano“, da je sestavni del take družbe, saj bi se brez njega t a k š n o ritualiziranje družbe ne moglo dogajati. Seveda pa „sovražnik“ ni priznan kot č l o v e k v svojem dostojanstvu niti ne kot družbeno bitje v polnem smislu te besede, se pravi, kot družbeno bitje t e , s v o j e družbe in domovine. Njegova človeškost je reducirana zgolj na to „družbeno koristnost“, da se namreč na njegovem hrbtu in z njegovim imenom more vzpostavljati Ideologija.

In kdo so „sovražniki“? P r i n c i p i e l n o VSAKDO, ki m i s l i , da ideologija ni Ideologija, se pravi, tisti, ki m i s l i , da je ideologija „od človeka“, končna in zmotna, nastala iz določenih vzrokov v določenem času, z določenimi značilnostmi in trajanjem in s svojim prostorom Ideologije. F a k t i č n o pa seveda tisti, ki to svoje spoznanje tudi i z r e č e j o , bodisi s kritiko kateregakoli konkretnega „ukrepa“ ali — bog ne daj! — s tematiziranjem zgodovine! Kajti ideologija, ki h o č e biti Ideologija, je in mora biti v posesti vse resnice, se pravi, Resnice, in zato — da bi se kot taka „utemeljila“ — razširja svoje področje in se „utemeljuje“ tja do prakomunizma in prvotnih krščanskih komun.

Ideologija kot Ideologija v bistvu ni in ne more biti pripravljena na **spravo s seboj**, se pravi, na p r i s t a n e k , da je nekaj končnega, zgodovinskega in torej minljivega. Postavije se kot Nadčloveška, s tem pa seveda tudi nad konkretnega človeka konkretnega časa, družbe. Priznanje ljudi kot **ljudi**, s tem pa tudi priznanje v s e m ljudem „njene“ družbene skupnosti, da so **člani** te skupnosti, pa naj si že mislijo, kar si hočejo in morejo, je zanjo bistveno nemogoče. Priznanje smrti kot bistvenega in nepresegljivega določila človeka kot človeka, se pravi, v s a k e g a človeka, je Ideologiji nemogoče. Ne le zato, ker Ideologija vsakemu človeku že vnaprej določi, katera smrt je „vredna“ in katera ni, in kaj naj dela, da bo Cilj dosežen, temveč zato, ker jo opominjanje na njeno lastno končnost/zgodovinskost ogroža v samem temelju kot Ideologijo.

Seveda pa oklicani „sovražnik“ ni kakšen abstrakten sovražnik, temveč je — reci in piši — sovražnik ljudstva in naroda, narodni sovražnik. Kako je to mogoče?

Ideološki ekskluzivizem (in vsaka ideologija kot Ideologija je ekskluzivistična) je utemeljen na samoumevni (historično nastali, boljševiški) i d e n t i f i k a c i j i naroda z razredom. Se pravi narod(i) = razred. Ker pa je jasno ne le to, da kak narod (oziroma kaka družbena skupnost) NI zgolj en in en sam razred (pa četudi bi bil, so znotraj tega razreda tudi različni interesi), se takšna identifikacija dogaja na način r e d u k c i j e družbenih interesov na en sam Interes. Ali drugače: takšna identifikacija se stopničasto **oži** navzgor in sicer tako: avantgarda naroda (družbene skupnosti) je proletarijat, avantgarda proletariata je avantgarda, avantgarda avantgarde je Avantgarda, to je Partija. „Končni rezultat“ takšne redukcije je: narod = Partija. In to velja seveda b r e z vmesne d i s t a n c e , se pravi, brez kakršnekoli vmesne razlike ali celo nasprotja, protislovja. To pomeni: partijski interesi so **neposredno** in v celoti družbeni interesi kot taki in drugih ni in jih **ne sme biti**.

Tisti torej, ki kakorkoli opozarja na to, da je Ideologija zgolj ideologija, ali ki opozarja na to, da je med partijinimi (partijskimi) interesi in partijnimi interesi drugih delov družbene skupnosti diferenca, je **sovražnik** — ne le delavskega razreda oziroma njegove Avantgarde — temveč sovražnik naroda in družbene skupnosti kot take. Zato se demokracija, ki ne bi bila zgolj „lakiranje“ ali sprenevedanje, ne more uresničiti, dokler vlada med nami in nad nami Ideologija kot brezprizivno utelešenje interesov družbene skupnosti na način Interesa. Interes kot Interes je in more biti vedno le r e d u k c i j a interesov, ne pa i n t e g r a c i j a realnih interesov družbe.

Iz ideološke identifikacije narod = razred oziroma družbena skupnost = Partija izhaja seveda tudi njeno nasilno insistiranje prav na tej identifikaciji — saj jo le-ta edina „utemeljuje“. Njena nasilnost je prav v redukcionizmu, ki je nujen in logičen tej identifikaciji sami. Da takšna Ideologija potem ni zmožna **koeksistence** različnega mišljenja niso so-žitja z različno mislečimi ljudmi, je logično: kakor je treba različno mišljenje „poenotiti“, se pravi, uni-formirati, tako je treba tudi ljudi, ki „nepravilno“ mislijo, i z k l j u č i t i . Eksorcizem mišljenja in eksorcizem ljudi (na)stopata z roko v roki: eksorcizem mišljenja ima za posledico eksorcizem ljudi, eksorcizem ljudi pa ima za posledico eksorcizem (nezaželenega) mišljenja. Sektaštvo med ljudmi je potemtakem bistvena posledica ideologizacije družbenega življenja.

Morda je šele v luči zgornjih h i p o t e z bolj razumljivo, kaj pravzaprav pomeni to, če rečemo, da je (usmerjeno) izobraževanje podsistem družbenega (ideološkega)

sistema. Usmerjeno in to „pravilno usmerjeno“ izobraževanje je ne le logično, temveč je življenjska nuja Ideologije in njene samo-reprodukcije. V luči zgornjih **hipotez** je mogoče postaviti tudi naslednjo **hipotezo**, da je namreč „podaljševanje“ znanosti v svetovni nazor oziroma v ideologijo nujna posledica insistiranja na samoreprodukciji Ideologije. To pomeni: niso t. i. „šolske znanosti“ predvsem same „krive“, tj., odgovorne za to, da se njihove hipoteze hipostazirajo v Resnice, temveč prihaja ta „iniciativa“ od Ideologije same. Da je **izobraževanje** kot prenašanje znanja in zgodovinskega spomina na mlade generacije nujno za vsako družbo, je jasno. Da pa je **usmerjeno** izobraževanje nujno za samoreprodukcijo Ideologije, je tudi jasno. Da se nam takšen položaj znanosti v odnosu do ideologije zdi nekako normalen in samoumeven, izhaja od tod, da je skoraj ves naš duhovni prostor ideološko strukturiran in naravnčan. Ker Ideologija s svojimi absolutno veljavnimi Odgovori ne le ne omogoča ustvarjalnega mišljenja mladih, temveč ga onemogoča, pomeni ideološka indoktrinacija ne le duhovno nasilje nad mladimi, temveč obenem krnitev tudi njihove bistvene človeškosti = ustvarjalnosti. Ker so tako rekoč vse znanosti, še posebej družboslovne in humanistične, v istem „otročkem položaju“, pomeni to, da so narodne kulture ogrožene v samem svojem bistvu: v moči obnavljanja in ustvarjalnega nadaljevanja.

Iz zgoraj postavljenih **hipotez** bo morda kdo sklepal, da popolnoma odklanjam ideologijo. Ne! Tudi ideologija spada v kulturo nekega naroda oziroma družbene skupnosti! Toda ne kot Ideologija. Ideologija kot Ideologija je tista, ki ne pristaja na „spravo s seboj“, se pravi, ki ne pristaja na to, da je **zgodovina**, da je „delo“ in „um“ človeka, in ki hoče biti prav Ideologija, se pravi, brezprizivna Resnica. Prav ideologija kot Ideologija je tista, ki se ne more „spraviti“ z ljudmi in ki zavrača vse ustvarjalne sile, katerih ne more uporabiti kot **sovražne**.

Kje je prostor sociologije v takem položaju?

Njeno delovno področje, da tako rečem, je v raziskovanju družbe **zunanja** ideološkega zrcaljenja. Se pravi, v kazanju tistega, kar dejansko je — ne pa v „merjenju“ tega, kar je zgolj projekcija tega, da **NAJ BI** bilo (pa ni). Sociologija mora torej razpirati znotrajidentitetno **diferenco** med „najstvom“ in „kajstvom“; torej mora prikazovati tudi na razpor znotraj ideološke identitete narod = razred oziroma: interes družbene skupnosti = ideološko artikuliran Interes. Se pravi, kazati mora na znotraj-identitetno razliko med interesi družbene skupnosti in njeno ideološko artikulacijo. To svoje delo sociologija pri nas že ves čas opravlja; prav sociologija je bila tista, ki je prva kazala na razpor znotraj idilično ideološko artikulirane brezkonfliktne družbe (recimo z raziskovanjem stavk pri nas itd.). Toda to svojo nalogo — kazati družbi njeno podobo zunaj ideološkega olupševanja — opravlja z veliko težavo in ne brez osebnega tveganja posameznikov. Pravzaprav je morda upravičeno celo reči, da je bil le manjši del sociologov, ki je to nalogo zares opravljal — in običajno so prav ti sociologi (kakor seveda tudi drugi družboslovci) tudi tisti, ki so zapisani v raznih „knjigah zlega“. (Ko bomo dobili zgodovino razvoja povojne sociologije kot znanstvene discipline pri nas, bo šele razvidno, s koliko težavami si je sociologija priborila svojo današnjo relativno samostojnost in avtonomnost kot znanost.) Najbrž pa je precej več tistih sociologov, ki so se „vdali v usodo“, da tako rečem, in ki raziskujejo tisto, kar je „družbeno koristno“. Ne mo-

rem se znebiti vtisa, da je pri nas vse preveč socioloških raziskav, ki z vso vnemo raziskujejo neke marginalnejše probleme (noben problem seveda sam po sebi ni marginalen, če ga le raziskujemo glede na širšo družbeno povezanost in vzročnost), medtem ko so globalnejši problemi nekakšne nenapisane „tabu-teme“. Vzrok je seveda tudi v tem, da je denar za takšne raziskave praviloma težko dobiti.

Razen „eksczesnih primerov“ je torej tudi sociologija pri nas „v službi“ Ideologije in tako s svoje strani potiska ta voz naprej, ne da bi nudila družbi, katero raziskuje, njeno podobo, samorefleksijo.

V takšnem položaju se seveda ne „počuti“ dobro niti sociologija niti (posamezni) sociolog. Prav tu tudi temelji njena (pogostna) nepripravljenost na njeno samorefleksijo sebe kot znanosti in za razmišljanje o njenem lastnem položaju v družbi. Menim, da je prav to še posebej nujno: da sociologija — če hoče ustvarjalno sodelovati v tej družbi kot znanost — tematizira samo sebe kot znanost IN pa tudi svoj lastni družbeni položaj. Šele iz tega tematiziranja bi morda izšla njena lastna samozavest sociologije kot z n a n o s t i , ki mora biti a v t o n o m n a , če hoče biti u s t v a r j a l n a . Pa seveda tudi ustvarjalna, če hoče biti avtonomna.

prof. Janko Glavar

Načelo Tao zia

Poročilo z razstave „Starodavna kitajska kultura“ v Zagrebu

Nekateri izmed mojih bralcev se bodo nemara še spominjali eseja z naslovom **Falstaff ali falsifikat** v moji knjigi z naslovom **Mistifikacije**.¹ V njem je med drugim obravnavam tudi Williama Henryja Irelanda (1777—1835), ki je ponarejal dela in podpise, ki se nanašajo na Shakespeara ali pa naj bi bili celo njegovi (1794), z lažno pisavo ponaredil prepis **Falstaffa** in **Leara** ter odlomke iz **Hamleta**, tako da je preslepil celo takšna strokovnjaka, kakršna sta bila Joseph Warton in George Chalmers, in ki je sfabriciral pseudo-shakespearske igre **Vortigern**, **Rowena** in **Henrik II.**, ter o Johnu Payneu Collieru (1789—1883)², ki je ponaredil marginalne popravke v egertonskem foliju Shakespeara pred letom 1841 in Perkinsovem foliju izpred leta 1852 ter začel zalagati izdaje Shakespeareovih del, ki so temeljile na teh ponaredkih. Potem ko obdelam razmerje med originalom in ponaredkom v luči Platonovega sveta idej, si sposodim nekaj zgledov še v lepi umetnosti, kjer naštevam ponaredke, ki imajo resnično vrednost, na primer renesančne skulpture Giovannija Bastianija in pa znamenito zlato steklenico Rouchomovskega, in pri tem omenjam, najbrž res iz nečimrnosti, ki izvira iz mladostne negotovosti, svojo diplomu iz zgodovine umetnosti, dobljeno na Jagelonskem vseučilišču v poljskem Krakovu.³ Zdaj jo potemtakem omenjam znova: naj bo navidezni vzrok, ki je pred nekaj tedni, natanko povedano pa v nedeljo, dne 1. oktobra 1984, usmeril moje korake v tako imenovani Muzejski prostor na Jezuitskem trgu v Zagrebu; naj bo to tudi opravičilo za tole pisanje. Seveda pa moram vsaj orisati svoje nagibe in pa okoliščine, ki so me pripravile do tega, da sem stopil v ta muzej kljub komaj nekaj mesecev stari zaobljubi, da njegova tla ne bodo nikdar več čutila mojih stopal: tu sem bil namreč že letos spomladi, radovednost, ki me je privabila k ogledu zbirke Anteja Topića Miramare, se je spričo izjemno nekvalitetnih falsifikacij v njej sprevrgla v ogorčenje in skladno s slednjim v zaobljubo. Njeno kršitev lahko opravičim s tem, da so „merodajni“ galerijo v svoji zadregi spričo kritik, ki jih ne bom ponavljal, preimenovali v Muzejski prostor, tako da sploh nisem vedel, da gre za isto razstavišče. Priznati moram seveda, da na razstavo kitajske starodavne umetnosti nisem šel kot umetnostni zgodovinar (drugi, vabljujejši svetovi so kdaj že preusmerili mojo po-

¹ Založba Novi tisk, Celje 1939. Skromna naklada je razprodana in nič ne kaže, da bi se v doledni prihodnosti obetal ponatis. Revidirani rokopis tako čaka v predalu *salva approbatione*.

² Ne gre ga zamenjavati s Petrom Fenelonom Collierom (1846—1909), pionirskim ameriškim časopisnim založnikom, spočetnikom znamenite revije *Collier's* in knjižne zbirke *The Harvard Classics*; prav tako ne z Jeremijo Collierom (1650—1726), angleškim piscem in duhovnikom, ki je napisal med drugim *Ekleziastično zgodovino Velike Britanije* in pa *Kratek pregled izprijenosti in bogokletja na angleškem odru* (1698).

³ Številka diplome GK-32. 477.

zornost); vendar pa prav tako drži, da nisem zgolj zvedav nedeljski izletnik. S Kitajsko in njeno kulturo me namreč že dolga leta veže nekaj več in globljega: petnajst let svojega življenja sem posvetil prevajanju znamenitega Wu Zheng-enovega (1505—1580) romana *Xi Yu Ji*.⁴ Prevajati sem ga začel že davno, pred petintridesetimi leti. Prek Sinološkega društva, Društva prijateljev Ljudske republike Kitajske (brez Taiwana) in pa kitajskega poslaništva sem navezal kulturološke stike z nekaterimi kitajskimi strokovnjaki za književno zvrst **pien wen** in **hua wen**, katerih imena sem z leti večinoma pozabil (leta 1963 mi je v požaru zgorela knjižnica in žal tudi dragocena, kartotečno urejena korespondenca z arhivom). Med slednje pa ne morem in nočem šteti dopisnega prijatelja Xuan Zanga iz kitajskega mesta Xi'an, ki je po naključju ali namenoma prav tisto starodavno mesto Changan, od koder se junak romana, budistični menih Tripitaka, odpravi po svete spise na zahod, in ki je bilo prestolnica Tanga.⁵ Le njegovi potrpežljivosti in ustrezljivi učenosti se imam zahvaliti, da sem se po letih tihega truda pretolkel do konca **Popotovanja na zahod**. Kitajska književnost je ideografična: kdor je strokovnjak za književnost, je po naravi stvari strokovnjak za slikarstvo. (Tako utegne biti največja vrednost kakega rokopisa skrita v oblikovanju potez s čopičem.) Seveda sem se v prizadevanju, da bi v svojem prevodu ekvivalentno in ustrezno prenesel tudi to komponento kitajske umetnosti, zatekel po svet k učenemu Xuan Zangu, ki me je, vedoč, da je moja formalna izobrazba magistra artium liberalium ustrezna njegovi, prav rad poučeval v skrivnostnih kitajskih pismenk-znamenik. Od tod je bil je majhen korak do figuralnega slikarstva, ki me je ne nazadnje zanimalo tudi spričo neogibne, čeravno nelahke potrebe, da se prevod opremi s primerno likovno spremljavo.

Leta 1965 sem prevod končal; tedaj so se začele tudi moje nevšččnosti z iskanjem založnika. Temu se je zdela tematika iz kitajske mitološke zgodovine preveč odmaknjena, onega je motilo, da je glavni junak duhoven, temu se je zdelo, da je roman preobsežen, oni mi je zatrdil, da je glede na odnose med državama za zdaj nemogoče dobiti subvencijo za tako obsežen projekt: res se je običajnim pomislekom kaj kmalu pridružilo tudi divjanje velike proletarske kulturne revolucije v letu 1966, ki mi je povrh vzel tudi ljubega dopisovalca Xuan Zanga. Izginil je v vrtincu političnega prevratništva in oglasil se mi je šele julija letos. Seveda zgolj z razglednico, na kateri je bil zvest posnetek San Marcovega trga v Benetkah. Sporočal mi je, da je eden izmed kustosov velike kitajske razstave v tem lepem mestu na vodi. Svoj dolgoletni molk je komentiral z znanim kitajskim izrekom: „Videl sem luno nad oblačnimi meglicami in slišal peti črička v dupli trohneče vrbe žalujke.“ Na koncu je z nekaj v naglici prislikanimi pismenkami namigoval, da utegne priti tudi v Jugoslavijo. Zaradi tako imenovanega depozita si nisem mogel privoščiti potovanja čez mejo. Lahko si mislite, kako nemirno sem prebiral oglase potovalnih agencij, ki so ponujale ogled razstave, in pa pričakoval vsakodnevni pismonošev mimohod. Res sem čez nekaj tednov prejel novo sporočilo Xuan Zanga: tokrat mi je poslal daljše pi-

⁴ V prevodu: *popotovanje na Zahod*. Z veseljem lahko napovem skorajšnji izid romana; z žalostjo pripominjam, da izide zgolj drobec (trideset avtorskih pol) sicer res obsežnega dela. Roman bo predvidoma v naslednjem letu izdala Pomurska založba.

⁵ Kitajci so v bistvu platonisti: Tang je obenem ime dinastije, cesarja, dežele in naroda. Z začetnikom nove dinastije prevzamejo vse te ideje novo ime.

smo, v katerem je zatrdno napovedoval svoj prihod, me obveščal o tem, da se bo beneška razstava kmalu preselila v Zagreb, spraševal po usodi mojega prevoda in mi sporočal veselo novico, da so pred nedavnim odkrili stenske slikarije Wu Tao zia, slikarja, o čigar delih dva pred leti tolikokrat razpravljala in ki da jih bom kmalu imel priložnost videti.⁶ Žal pa se je Xuan Zang spet pozabil adresirati. Zaman sem poslal pozvednico na direkcijo beneškega Festivala in zatem celo v njihov **Maggior Consiglio**: odgovora ni bilo. Novica o Tao ziovih slikarijah me je silno in nenavadno vznemirila: seveda sem takoj pomisli, da bi bile imenitna likovna spremljava mojemu prevodu. Razstave v Benetkah je bilo že konec, prišel in odšel je tudi dan odprtja še imenitnejše razstave v Zagrebu, od Xuan Zanga pa ni bilo nobenega glasu več. Zato sem se toliko bolj mrzlično razveselil uradnega vabila nanjo, prispelega v moj nabiralnik zjutraj 27. septembra. Na ovojnici je bil odtisnjen grafični znak: zmaj s peterimi kremplji. Nevesten manipulant je bil pozabil pošiljko frankirati in tako sem plačal frankaturo. Podpisan je bil sicer neznani Yang Quaitong in ne Xuan Zang, pa vendar sem se vzradostil: bilo je očitno, da se, kakor bi rekli Kitajci, „nefritni prestol zaveda moje neznatnosti“. Ne sicer v tolikšni meri, da bi bili poslali vabilo na slovesno odprtje, pa vendar vsaj toliko, kot se me, na primer, zavedajo nekatere naše založniške hiše, ki so sicer odklonile moj prevod, a mi vsak teden pošiljajo prospekte in naročilnice za svoje utrudljive slikanice in priročnike.

Takšni so bili torej mnogovrstni in sprepleteni razlogi, zaradi katerih sem se torej dne 1. oktobra ob desetih dopoldne skupaj z veliko množico neučakanih in zlakotnjenih izletnikov, sindikalistov, vojakov, ločenih očetov in podeželanov rinil skozi vhod v muzej. O ceni vstopnice ne bom govoril. Tako je, izkazalo se je, da je vabilo za kitajsko stran povsem nazavezujoče, pač nekakšen propagandni prospekt, tako mi je vsaj zatrdila bledolična, hočem reči nekitajska hostesa pri vhodu, potem ko me je biljeter zavrnil, in nič ni zaleglo, ko sem ji prevedel vsebino vabila, ki me je pozivalo, naj „izkažem razstavljenim predmetom čast s tem, da jih pomnožim“:⁷ moral sem oditi v vrsto in zapraviti še eno uro, preden sem ves izmučen prišel pred blagajniško okence. Prav tako ne bom opisoval svojih občutkov sredi zbite (v obeh pomenih: utrujene in natlačene) publike: navsezadnje je šlo za kitajsko razstavo in zakaj se potem obiskovalci vsaj za kako minuto ne bi počutili kot Šanghajci? Vse te

⁶ Morebiti bi bila tukaj dobrodošla opombica za laike: Wu Tao zi velja za največjega kitajskega slikarja. Živel je v osmem stoletju. Bil je menda edini, ki je v slikarstvu dosegel popolnosti in ugodil zahtevam tako imenovanega prvega načela (tega je oblikoval kritik Xieh Ho štiri stoletja pozrej), češ da mora slikar svojim naslikanim oblikam vdihniti življenje in duševno ubranost, ki bosta usklajena z gibanjem, ritmom in bivanjem vsega, kar obsega narava. Preostalih pet načel je v bistvu podrejenih temu končnemu cilju in se nanaša na ustrezno rabo čopiča, črnila, kompozicije, barve in pa klasičnih prototipov za prerisovanje. Donedavna smo se o nečloveški energiji Wu Tao ziovega čopiča lahko prepričevali le iz bledega posnetka: kamna z vrezano kopijo Wu ujeve slike letečega demona, naslikanega v konturni tehniki **pai hua** (samo s črnim tušem).

⁷ Seveda ne kot še en eksponat, ampak prek svojih oči. Ob tem bi bilo morda treba omeniti Spillerja in njegovo argumentacijo (**Človekov duh**, 1902, VIII. poglavje), češ da sta očesna mrežnica in pa koža povrhnjica, ki naj bi „opredeljevala“ vizualni in tipni svet, spet le dva vidna in tipna sistema, tako da prostor, ki ga vidimo („objektivni“), ni nič večji od tistega, ki si ga predstavljamo (od „cerebalnega“) in slednjega ne vsebuje, ker sta to dva neodvisna vizualna sistema.

togobe se namreč izkažejo za ničeve, brž ko se človek prebije mimo vseh ovir v notranjost muzeja, kjer je razstavljenih sto šestdeset eksponatov iz kitajske zgodovine od neolitika do konca dinastije Tang (leta 906), in si začne prizadevati, da bi kje odkril kakega kitajskega ali vsaj domačega kustosa. Ampak vse to sodi bolj v kako rubriko Pisem bralcev kot pa v temeljito in zavzeto poročilo o razstavljenih predmetih. Navsezadnje gre za razstavo samo in ne za okoliščine, ki jo spremljajo, pa najsi so te še tako žalostne.

Nekaj časa sem se, kot že rečeno, oziral, da bi kje uzrl kak kitajski obraz, ker pa ni bilo nobenih sadov, sem se skoraj proti svoji volji posvetil razstavi sami.

Razstavljenih predmetov hvala bogu ni veliko (s kakšnim občutkom prikrajšanosti je sicer človek primoran hiteti skozi bogate muzeje in galerije sveta!), ker pa naj bi predstavili kar osem tisočletij kitajske zgodovine, so izbrani dovolj pretehtano in skrbno. Iz mlajše kamene dobe izvirajo igle, loki in strelice ter konice kopij iz obrušeni prodnjakov. Bronasta doba je doživela svoj razcvet pred 3500 leti, v času dinastije Shang, in iz tega obdobja izvira večina bronastih uporabnih izdelkov, ki se odlikujejo po dobri metalurški obdelavi in pa po živalsko-floralni motiviki, ki se šele trga iz „horror vacui“. Posoda, ki je imela sprva predvsem obredno funkcijo, je ornamentirana z vodoravnim pasovjem, gosto prekritim z vibami in pa s figuraliko kač, košut in zmajev: bitij z magično močjo, ki varujejo pred duhovi. Te posode so različnih oblik: od elegantnih, podolgovatih pokalov **ku** za daritveno vino pa do bolj masivnih tripodov **ting**. Dekoracija je v času Shanga postala izrazito naturalistična.

Na bolj „hladnih“ primerkih iz naslednje dinastije Zhou (1122—206 pr. n. š.) je ornament tako zelo stiliziran, da se že izgublja v povsem mehaničnih ponovitvah brez prvotnega naturalistično-magičnega pomena. V manjših okrasnih predmetih iz tega časa pa lahko vidimo vpliv nomadskih plemen, ki so v tem času množično vdirala s severa: predmeti so slikoviti, polni živalske razgibanosti in sploh prizorov iz narave. Tu se mi je vtisnila v spomin predvsem naturalistično oblikovana bronasta posoda za vino v obliki nosoroga (iz 4. stoletja pr. n. š.).

Nadaljnja obdelava bron pa kljub vse večji bogatiji (intarzije, dragi kamni) ni obogatila kitajske uporabne umetnosti s kako inovativno značilnostjo. Toliko večji razcvet je doživela keramika, ki je brončenini sicer konkurirala že v obdobju Shang. Tako v obdobju Han (206 pr. n. š. do 220) že najdemo prve primerke glazirane lončenine, premazane s temno zelenim lakom. Takrat nekako se je začela tudi izdelava porcelana. Sivo zeleni lak, s katerim so premazovali kaolinsko maso „gresa“, je pri nas poznan kot „kaledon“. Glaziranje je doseglo svoj vrhunec v času dinastije Tang (618—906). Predvsem so ohranjeni tovrstni predmeti, ki sodijo k pogrebni opravi. Figurici jahalk iz tega časa kažeta vso prefinjenost takratnega sloga in tehnike. S tem pa sem pravzaprav prišel že v oddelek skulpture.

Marmorne skulpture sicer izvirajo že iz 12. stoletja pred našim štetjem, tako da sem na zagrebški razstavi povsem upravičeno pogrešal kak primerek teh arhaičnih grobnih kipcev. Zato pa sem se toliko bolj razveselil znamenitih antropoloških (človekoljkih) lesenih figur iz časa poznega Zhoua, se pravi, sončnim kultom, kakor pričajo značilni „rogovi“. Njihova magijska funkcija je nedvomna, vendar še ne povsem raz-

jasnjena.⁸

Realizem obdobja Han zastopa tu kot najbolj reprezentativen primerek figura iz peščenjaka oziroma žgane gline, ki v naravni velikosti predstavlja enega izmed 10000 vojakov, pokopanih skupaj s cesarjem Qin Shihuangom. (Pokopane so seveda figure vojakov, ker pa ti predstavljajo prave, žive vojake, gre samo za materialno razliko.)

Ravno ko sem si ogledoval njegovo pest, ki se je zaman skušala skleniti okrog že zdavnaj sprhnelega kopjišča, mi je pozornost zbudilo gibanje modre uniforme v levem kotičku mojega vidnega polja, in ko sem se ozrl, sem zagledal Kitajca, nedvomnega Kitajca, ki je s ponižno sklonjenim hrbtom, nagnjen naprej kakor uslužben natak, ravno nameraval spet izginiti za vrati, nad katerimi je gorela rdeča luč z napisom NO ADMITTANCE. Poprej se tega izhoda, pa čeprav sem tako rekoč stal pred njim, nisem zavedel, saj ga je deloma zakrivala steklena kletka z glinastim vojščakom, na drugi strani pa je pogled z njih odtegovalo velikansko glasbilo **bianzhong**: trinajst zvonov na lesenem prečniku (pozni vzhodni Zhou).

S svojo držo je kazal, kako rad bi se naredil nevidnega: pač kitajska značilnost.

Ozrl sem se naokrog: kopica razoglatih vojakov, ki so imeli glave pobrite kot budistični menihi, si je molče ogledovala barometer in higrometer na steni; malo naprej je postaran dolgolasec meditiral pred kipom Guanyin z levom. Naredil sem polovičen obrat in korak z levo nogo naprej, tako da sem Kitajcu zastavil pot, potem sem se očedil, se po predpisih priklonil s čelom in zaklical spoštljiv kitajski pozdrav, ki pa ga bom tu zaradi umljivosti zapisal kar v prevodu (kot tudi ves nadaljnji pogovor):

„Kot vidim, se je častiti mojster blagovolil ponižati k temu, da me odreši moje samote?“

Kitajec je obstal, kakor da bi ga strela, potem mi je vrnil poklon z besedami: „Ali si že jedel riž?“

„Ali si že jedel riž?“ sem odzdravil in potem povprašal po učenem Xuan Zangu.

„Moj učeni kolega Xuan Zang je bil žal zaradi neodložljivega opravljanja poklican na Kitajsko, jaz, Sun Wenhe, pa se trudim, da bi ga po svojih skromnih močeh vsaj malo nadomestil.“

Predstavil sem se in potem dostavil: „Dovoli, da si ti drznem predložiti pismo, s katerim me je povabil na razstavo neki Yang Quaitong, in mi pojasni ozadje te časti.“

Ko ga je prebral, se mi je ves v zadregi opravičil: „Wang Quaitong je odsoten. Vabilu pa so tukajšnji uslužbenci, ki ne znajo jezika, očitno storili krivico neupoštevanja. Poskrbel bom, da ti vrnejo denar.“

Priklonil sem se in rekel: „Oba dobro veva, da denar dobi vrednost šele, ko se ga človek odreče.“⁹

⁸ Glej *Flight of the Dragon* Laurencea Binyona, Dutton 1911.

⁹ Še pred nekaj rodovi je na Kitajskem veljalo, da se (papirnati) denar, ki ga človek zažge kot žrtveni dar, nabira na njegovem „kontu“ v onostranstvu. Denar je tam prišel še kako prav za podkupovanje skorumpiranih uslužbencev in uradnikov na sodišču Jame (Smrti).

Molče je nagnil glavo v pričakovanju.

„Zatorej ne posegajva v naravni red reči,“ sem nadaljeval. „Tako ali tako je nenasi-ten moj duh in ne moj mošnjiček. Rad bi odgovor na eno samo vprašanje.“

Sun si je pogladil uniformo in prikimal, da posluša.

Previdno sem začel, vedoč, kako neznanska obzirnost je potrebna pri občevanju s Kitajci. Odločil sem se bil za filozofičen „pristop“:

„Učeni Sun, kakor ti je znano, je slika prav zavoljo svoje ploskosti veliko bliže ideji, po kateri je upodobljena, kakor pa skulptura in plastika. Ideja je namreč brez **primarnih lastnosti**, se pravi, brez trdnosti in prostora, zato je toliko bolj resnična, kolikor manj je utelešena. Nedvomno mi slediš?“

„Trudim se sicer, da bi ti sledil,“ je rekel, „vendar sem se že izgubil v labirintu tvojih podmen. Praviš namreč, da je slika upodobljena po ideji, obenem pa zatrjuješ, da ideja nima lastnosti: kako naj slika potemtaka idejo sploh upodobi?“

Priznavalno sem se mu nasmehnil: „Seveda imaš v tem prav. Upodabljanje je obenem že oddaljevanje od ideje. Ampak prav v tem ima ploskev prednost pred volumnom.“

„Če prav razumem, je ideja po tvojem prabitna. Deniva za zdaj, da je to res. Še vedno pa ne sprevidim, na kateri votek napeljuješ nit svojega dokazovanja.“

Iz njegovih besed sem razbral dvoje: da je v resnici nenaklonjen idealizmu in obenem dobro podkovan v njem. Zato sem poskusil drugače. Rekel sem: „Če ti je misel, da je slika upodobljena po ideji, tuja, potem raje poskusiva takole: slika upodablja idejo. S tem se bo strinjal vsak materialist. Karkoli je namenjeno upodabljanju, je namenjeno temu, da vase prenaša nekaj, kar je temu precendenčno. Drži?“

„Drži, a žal le druga podmena, prva ne,“ je odvrnil Sun Wenhe. „Prvo bi držalo le, če bi bila slika res namenjena upodabljanju. Otipljivi predmeti, predmeti z volumnom in obliko, so **pristni** vsaj v tem, da upodabljaajo sami sebe. Slika pač ne.“

„Kaj pa naj bi slika potem sploh bila?“ sem zaklical.

„Ponaredek seveda,“ je rekel.

Molčala sva. Potem sem rekel: „Pa reciva takole: tale razstava prikazuje, upam, da mi priznaš vsaj to, **idejo** Kitajske. Če namreč ne bi bilo tako, potem bi prikazovala edino tisto, kar je njena snov: vsak eksponat bi predstavljal sam sebe in ideja bi se utopila v snovi. V tem primeru pa se ne bi mogla imenovati **Starodavna kitajska kultura**, ampak samo **Sto šestdeset predmetov**. K tej kulturi pa menda sodijo tudi slike.“ Za hip sem pomolčal, da bi dal naslednjim besedam večji poudarek: „Kako da potem ni tu nobene slike?“

Sun Wenhe je odkimal: „Rekel sem že, da je slika vedno ponaredek. Kot taka nima mesta v kulturi. Kar pa se tiče drugih eksponatov, ti predstavljajo natanko tisto, kar so, in nič drugega. Tistale žara, na primer, je žara. In tale Qin Shihuangov vojak je vojak iz žgane gline in nič drugega.“

„Prepovedali ste slike?“ sem ga vprašal za vsak primer, čeprav mi je moralo biti jasno.

„Nismo jih ravno prepovedali. Navsezadnje poznamo slike, ki so tudi kot ponaredek resničnosti dovolj zanimive. Ampak vsekakor nismo mogli med sto šestdeset najbolj reprezentativnih eksponatov uvrstiti imitacij.“

Teža teh besed je bila zame skoraj neznosna. Ne toliko zaradi njihove vsebine: iz zgodovine filozofije sem že poznal tovrstne materialistične argumente. Ampak pre-

sunilo me je dejstvo, da je vse to v tako ostrem navzkrižju s tistim, kar mi je sporočal Xuan Zang. In bilo mi je mučno, ko sem moral zdaj odkriti, da moje besede niso zgolj sad filozofičnega nagnjenja, ampak se opirajo na zaupno obvestilo o Wu Tao ziu.

Rekel sem: „Tvoje besede me zelo presenečajo glede na to, da ste nameravali razstaviti nanovo odkrite slike Wu Tao zia.“

Videl sem, kako je njegova polt postala skoraj žolta. Dvakrat je pogoltnil slino in potem rekel: „Odkod ti ta vednost?“

„Ne morem izdajati svojega obveščevalca,“ sem odvrnil s samovšečnostjo, ki mi je bila zoprna v svoji nezadržanosti, „vsekakor pa ti je lahko jasno, da je obvestilo prišlo iz zanesljivega vira.“

Zavzdihnil je: „Oh, saj vem. Gotovo sta kaj kvasala ta nepopoljšljiva goljufa Xuan Zang in Yang Quaitong!“

Neprijetno me je prizadelo. Zdelo se je, kakor da bi ju bil izdal. Potem pa je moje strastno nagnjenje do resnice zmagalo nad pomisleki in rekel sem: „Mar je njuna odsotnost povezana s tem?“

Sun Wenhe je spet zavzdihnil: „Tadva sta nam pošteno zagodla. Potegnili sta celo najboljše poznavalce na Kitajskem. In zdaj slišim, da sta svoje seme zasejala tudi tu.“

Bil sem tiho. Pozorno sem ga opazoval. Bilo je jasno, da se ne more odločiti.

„Bil bi ti hvaležen, če bi mi razjasnil, za kaj gre,“ sem rekel. „Seveda se ti bom od-dolžil.“ Dovolil sem si izvleči denarnico.

Zdrzil se je in za hip sem že mislil, da se bo obrnil in brez besed odšel po kakega re-darja. Rekel pa je: „Kdaj že sem se odrekel veselju, ki ga prinaša denar.“

„Potemtakem ga boš znal toliko bolj ceniti,“ sem rekel in izvlekel tisočak.

Učeni Sun Wenhe je vzel bankovec in mi hkrati pomignil, naj mu sledim. Stopil sem za njim skozi tista vrata. Znašla sva se v blede osvetljenem hodniku, na obeh straneh obloženem z vitrinami. Tu je bil depo Topičevih zakladov. Skozi steno neke omare sem, medtem ko sem hitel za Kitajcem, za hip uzrl ikono Madone z dvema kronama, o kateri je zbiralec trdil, da jo je naslikal sam sveti Luka. Neprijetno me je spreletela misel, da je tu pravo skladišče ponaredkov, potem pa sem pospešil korak, tako da sem hodil vstric Kitajca, ki je zdaj, ko se je odločil, brez zadržkov začel pripovedovati

Zgodbo o slikah Wu Tao zia

„Pred nekaj leti /je rekel Kitajec/ smo v obsežnem konservatorskem podjetju začeli zidarsko utrjevati stare budistične špilje v Madongu, kraju, ki leži komaj dvajset ki-lometrov daleč od Xi'ana, mesta, ki je bilo nekoč Shangan, prestolnica Tanga. Tam-kajšnje dragocene freske smo hoteli zavarovati pred potresi. Kot navadna zidarska delavca sta bila pri tem podjetju udeležena tudi nekdanja pekinška kustosa Xuan Zang in Yang Quaitong, ki sta med proletarsko kulturno revolucijo doživela usodo mnogih drugih in ki sta zdaj še čakala na popolno in dokončno rehabilitacijo. Ta-dva sta na steni neke špilje pod plastjo ometa našla psalimpseste in jih razglasila za izredno najdbo: šlo naj bi za deset slikarj mojstra Wu Tao zia. Slikarije so bile res

opremljene s simbolom, ki ga je po izročilu uporabljal Wu Tao zi. Tudi drugi strokovnjaki so začeli pritrjevati zidarjema, ki sta zdaj seveda postala prva izvedenca za odkrite slike.

Te so bile res nenavadne. Na nekaterih je bilo razbrati živalske in cvetlične motive, večinoma pa so jih sestavljale sive packe in lise. Nekateri strokovnjaki so to pripisovali tisočletnemu kemizmu. Naša strokovnjaka pa ne: mirne duše sta zatrjevala, da slike **predstavljajo prav tisto, kar so**. Po njuni teoriji naj bi bilo to do konca uresničeno Prvo načelo. Če naj bo slika namreč usklajena z bivanjem vsega živega v naravi, tako sta dokazovala, mora biti usklajena z vsakim posameznim živim bitjem posebej. Z bitjem pa je usklajeno le bitje samo. Odtod navidezna izmikavost v vsebini teh lis in obrisov: izmikajo se poenotenju, zato da bi lahko zaživele skladno z vsakim bitjem. Skratka, po njunem so bili to nekakšni 'avtoportreti' vsega živega.

In res so opazovalci morali priznati, da vidijo v slikah kaj različne vsebine. Zdelo se je, da smo odkrili nekaj izrednega in enkratnega: slike, ki so se odrekle pretenziji, da bi upodabljale in s tem pačile.

V največji tajnosti smo izdelali posnetke. Ni bilo še povsem jasno, kaj storiti z odkritjem — ni bilo jasno, v kakšnem medsebojnem odnosu je z ideologijo. Eni so dokazovali, da te slike ideološko niso pravilne, saj bi sicer nastajale podobne slike tudi drugod na Kitajskem. Drugi so jim celo očitali spogledovanje z zahodnim abstraktnim slikarstvom. Spet tretji pa so v njih videli umetniški dokaz za primarnost materije, ki da je v teh slikah podlaga za različnost gledalčevih predstav.

Kakorkoli že, Xuan Zang in Yang Quaitong sta odpotovala s posnetki slik v Benetke in najbrž bi bile tam tudi predstavljene, tedaj pa je kromatografska analiza izvirnih slikarij pokazala, da gre za ponaredke. Slike niso bile Wu tao ziove. Goljufa sta bila zaslišana in naposled sta priznala, da sta jih naslikala sama. Zato sta bila odposlana nazaj na Kitajsko. Mi pa smo se znašli pred novo dilemo: kaj storiti s temi ponaredki, ki v nekem smislu niso ponaredki, saj so spremenili samo avtorstvo, niso pa ga izgubili?

Razstaviti jih bi pomenilo priznati njihovo vrednost, to pa bi tudi pomenilo, da bi morali goljufa šteti za velika umetnika in ju nemara celo slaviti.

V tej zadregi so poslali pome. Kot pooblaščenec ministrstva za kulturo sem se odločil za začasno odredbo, dokler se zadeva ne razjasni. Sam sem bolj podkovan v pravo kakor pa v umetnosti, zato z veseljem izkoriščam to priložnost, da za mnenje povprašam še tebe, ki si nedvomen poznavalec in ljubitelj kitajske umetnosti, še posebno pa slikarstva.“

In s temi besedami je Sun Wenhe končal svojo pripoved, odložil skodelico iz belomodrega porcelana (dinastija Ming, verjetno začetek 16. stoletja) in vstal. (Pripovedoval je bil zlagoma, tako da sva zdaj že sedela v nekakšnem kabinetu in pila čaj.) Vstal sem tudi jaz.

„Nikar ne vstajaj,“ je rekel, „takoj se vrnem. Slike imam namreč pod ključem.“ Ko je odšel iz sobe pri drugih vratih, kakor pa sva skozi vstopila, sem vendarle vstal in si začel ogledovati podobe na stenah: bile so lepljenke iz prešane slame, kakršne izdelujejo pod vodstvom terapevtk pacienti raznih socialnih ali mentalnih ustanov. Večji in finejši okus je v tem prostoru, kjer mi je Sun Wenhe postregel s kitajskim čajem (ki pa je v bistvu ruski čaj), izpričeval pisemski nožiček iz srebra, posut z okruški turmalinov, ki sem ga videl v enem izmed nezaklenjenih predalov.

Ampak nisem se mogel posvetiti ogledovanju: po glavi so mi krožile nemirne misli v zvezi s slikami Wu Tao zia. Da, priznam: pričakoval sem jih z nestrpnostjo, kakor ljubico. Že med pogovorom se mi je bilo namreč razodelo, da se mi z njimi ponuja odgovor na prvo in zadnje vprašanje, ki sem mu namenjal toliko let razmišljanja in kontemplacije: vprašanje o primarnosti ideje. Če so namreč te slike slikane brez namena, da bi bile upodobljene po ideji ali da bi jo vsaj upodabljale, pa kljub temu upodabljajo **nekaj**, kar niso one same, potem . . .

Misli so mi začele bloditi in postale so neoprijemljive. Najprej moram videti slike, sem pomislil, potem bom pa videl. In domislil sem se Pavlovega obeta o tem, kako bomo gledali „iz obličja v obličje“...

Ko se je Sun vrnil, sem že spet sedel. Položil je na klubsko mizico mapo iz trde lepenke. Z drhtečimi prsti sem jo odprl. Notri je bilo deset pravokotnih kosov gladke lepenke. Neučakano sem jih razgrnil po mizi in potem osuplo vzdignil pogled proti Sunu, ampak ta ni hotel pogledati k meni.

Spet sem se ozrl k „slikam“. Spet se mi je najprej zazdelo, da ne vidim drugega kot oblike, packe na beli podlagi, potem sem spet razložil vse tiste brezimne podrobnosti, skrite telesne dele, kopita, rogove, tipalke, okle, spolovila, neizgovorljive kombinacije med njimi.

Spet sem se ozrl. V kotu je stala omara z rebrasto navojnico, potegnjeno prek predalčkov s spisi. Podoba na steni zraven je prikazovala jezero, breze, gosi v letu. Na naslednji sliki se je otožna opica oklepala palme. Naprej je stala pisalna miza. Na njej je bil telefon na tipke. V drugem kotu je bila električna pečica. Pred mano je stal Sun. Obračal mi je hrbet. Ta hrbet je bil oblečen v modro.

Slike so me zdaj že pričakale polne pomenov in namigov. Bile so nesramne, posmehljive, ošabne slike, ki so se zavedale svoje moči. Iz oči jim je gledala tesnoba. Bila je moja tesnoba.

„Kaj pomenijo?“ sem zašepetal.

Učenci Sun Wenhe še vedno ni hotel pogledati. „Ne vem, kaj vidi moj učeni znanec Yanguo,“ je rekel, „in tega tudi nočem sliši. Povej mi samo, ali se ti še vedno zdi, da bi slike morale biti na razstavi?“

Bil sem tiho. Končno sem rekel: „Želel bi si v miru ogledati te falsifikate. Bil bi še en tisočak prevelika žalitev za tvoje razumevanje?“

In tako mi je dovolil, da sem si še kakih deset minut ogledoval slike.

Naj jih vse opišem s približnimi besedami, ki so samo približek tistega, kar naj bi pomenile). Čeprav je šlo za reprodukcije, se je lepo videlo, da gre za tehniko stenskega slikanja **wang hui**. Ampak medtem ko slikarije te vrste prikazujejo krajine ali tihožitne prizore, je bila tu barvna materija urejena (ali pa bi moral reči „urejena“?) po načelu naključnosti: bile so samo lise, samo packe. Ničesar niso hotele predstavljati, drži. Ampak po desetih minutah sem vstal od mize popolnoma spraznjen. Bilo je, kakor da bi vse tisto, kar sem videl v teh neorganiziranih, kaotičnih obrisih, ki so se ven in ven spreminjali pred mojimi očmi, selilo vanje iz mene, tako prazen sem bil naposled.

Ko sem vstal, sem se moral z rokami nasloniti na steno. Zaprl sem oči in stresel z glavo. Z žalostjo, z začudenjem in s ponižanjem sem si moral priznati: načelo Wu Tao zia, s katerim sta se moj nekdanji in malopridni dopisni prijatelj Xuan Zang in pa njega vredni Yang Quaitong skušala spet povzpeti v kulturo, ni bilo nič bolj izvir-

no od načela, ki se ga drži kaka kofetarica, ko gleda v kavno usedlino. V resnici je bilo prastaro. Bilo je načelo žrecev in vedeževalcev, načelo, skrito v ptičjem letu, pečenih kosteh ali sesušeni iztrebkah.

Tisočletja se je človeštvo ravnalo po njem, ker je v tako naključno organizirani snovi vedno znova videlo nekaj in ker se je zdelo, da ta nekaj izvira iz nič. Videli so svoj obraz, ampak mislili so, da zrejo v božjega.

In jaz sem moral priti sem, v te malikovalske prostore Topičevega muzeja, da sem odkril to resnico!

Ko sem Sun Wenheju vračal mapo, v katero sem poprej skrbno zložil vseh deset kartonov, sem se preziral. Seveda so bile te slike ponaredek, čeprav ne takšen, kakršnega je imel v mislih Kitajec.

Nisem premogel besed, s katerimi bi mu povedal resnico. Kar stala sva in se nekaj sekund molče gledala. Še vedno molče sem iz žepa izvlekel skodelico s krožnikom in mu jo potisnil v prsto dlan. Tudi tega nisem več potreboval.

Brez začudenja je rekel: „Mogoče je svet nepošten zato, da bi bili mi pošteni.“

Prisilil sem se k nasmešku in poskusil pojasniti, da me ni vodila poštenost: „Nisem hotel odnesti snovi, ampak idejo, vrednost, ki jo ta snov predstavlja. Potemtakem sta krožniček in skodelica ponaredek, saj hočeta biti vrednost in ne ona sama. Kaj naj torej počnem z njima?“

Modro je prikimal: „Tvoje besede so sicer mogoče lažnive, krožniček in skodelica pa sta nedvomno taiwanski ponaredek. Menda me nimaš za tako norega? Strastnega ljubitelja kitajske umetnosti pač ne bom pustil samega z izvirniki.“ In odnesel je skodelico in krožniček v kredenco, k drugim kosom čajnega servisa.

Zdaj sem ostal brez besed: res bi bila vsaka nadaljnja beseda ponarejena in posiljena. Priklonil sem se in zmomljal: „Želim ti, da bi še dolgo jedel riž.“ In še preden mi je lahko vrnil pozdrav, sem se obrnil in odkorakal ven.

Molče sva se vrnila po samotnih hodnikih Topičevega depoja k vratom z rdečo lučko. Predmeti, mimo katerih sva hodila, so bili videti naključni in nepotrebni. Pri vratih se mi je Sun še zadnjič priklonil. Lahko se je priklanjal: v žepu je imel dva tisoč svojih dinarjev, pristnih vsaj v tistem smislu, ki upokojenega profesorja najbolj prizadeva.

V razstavnih prostorih se nisem zadrževal: bili so samo predmeti, samo predmeti. Zunaj se je že mračilo. Dan je bil kot vsi pred njim deževen, ovešen z nizkimi oblaki. Rahljo je pršilo in to me je za hip celo osvežilo, da sem pospešil korak. Pri prvem križišču sem se moral ustaviti in ozreti, da bi se orientiral, in takrat sem se opotekel pod navalom resničnosti: vsi ti predmeti, te temne gmote hiš, posajene pod še temnejšim nebom, in te kovinske škatle na kolesih, ki so brnele mimo, pa dvonoga bitja v hlačah in krilih... vse to je bilo prav tako ponarejeno. Da, ponarejeno, samo navidezno urejen posnetek nekakšne ideje...

In slutil sem kopita, rogove, repe, kako čakajo na priložnost, da se organizirajo iz mračnih obrisov tujega mesta, in slutil sem oči, ki so se prižigale z električnimi stikali, in ni mi bilo všeč.

Medtem ko sem kot v sanjah pritaval na avtobusno postajo, poiskal med avtobusi „pravega“ in se usedel nanj, sem skušal najti kako oporo v veliki zakladnici človeških idej, iz katere sem si vse žive dni bogatil „duha“. V spomin sem si priklical zgodbo **Božji napis** znamenitega argentinskega erudita in ljubitelja labirintov Jor-

gea Luisa Borgesa, v kateri azteški (ali inkovski, pozabil sem že) junak najde v jaguarjevih lisah sporočilo, ki so ga meni Wu Tao ziove lise **odvzele**: prebere božji napis in postane vsemogočen. V mislih sem si obnavljal lise: videl sem živalsko lobanjo, ki me je gledala v četrterih očesnih duplin, videl sem netopirja z rogovi, videl grb z rožnatima podganama.

Potem sem spet pobrskal po spominu in se domislil Bertranda Russella, ki v svoji **Analizi duha** (*London 1921*) obravnava hipotezo, da je svet ustvarjen šele nekaj trenutkov poprej, človeštvo pa se „spominja“ lažne preteklosti. Russell — osel!

Ampak celo ta podmena je skrivala v sebi prvo domeno: da smo toliko bolj resnični, kolikor manj smo samo snov. Dotaknil sem se mrzle šipe. Zunaj je bila zdaj že črna noč. Snov ali ponaredek?

Takrat sem tudi že vedel, da bo najtežje vse to zadržati zase, da pa mi ne bo preostalo nič drugega: s pisanjem bi ponaredek le še pomnožil.

In nenadoma sem se zavedel, da se vse bolj lovim v njihovo mrežo. Peljali smo se mimo noči. Z žarometi daleč spredaj smo jo rezali in za nami se je spet stekala v brazdo teme. Bil je trenutek, ko bi bilo treba zatisniti oči: meni pa je spet segla v misli prisposodba!

Domislil sem se Tripitake in njegovega potovanja na Zahod. Kaj v bistvu ne ponavljam njegove zgodbe? Popotovanje, preizkušnje, demoni v prepadnih soteskah, prividi, duhovi —

Otresal sem se te vabljive primerjave, stresal sem z glavo, tako silovito, da sem v svojo grozo zaslišal šklepet svojega (resda umetnega) zobovja, a vse je bilo zaman; vse bolj sem drsel v tuje življenje... Bil sem torej tam, na zahodu... čeprav stoji Zagreb v resnici vzhodno od Ljubljane, ampak samo če se človek odpelje vanj po bližji poti... lahko pa bi šel naokrog.. naokrog... in potemtako se zdaj že vračam... moj sveti spis pa je ta zgodba... Sam Buda ve, ali je dopolnjeno magično število, ali sem preživel vse nevarnosti, ali pa me čaka ob vrnitvi še kaka preizkušnja...

In ko sem se že skoraj pogreznil v blodnjo (ali pa je bil le dremež?), me je na srečo vrglo naprej, kar odletel sem, tako da sem z zapestjem levice, s katero sem si samogibno poskusil zavarovati obraz, udaril po plastični obrobi naslonila pred seboj. Hkrati sem zaslišal cviljenje. Bile so zavore. In hip zatem sem zaslišal top, pa vendar glasen udarec tam spredaj. Avtobus je poskočil, se potem ujel na kolesa in po nekaj zelo dolgih trenutkih nehal vijugati po cesti. Ustavili smo se, sunkovito, tako da me je zdaj vrglo nazaj. Ljudje so vpili, nisem razložil besed. Kar sedel sem, brez moči, da bi se vzdignil, medtem ko so se drugi prerivali po prehodu in pred obojimi vrati. Potnikov je bilo sicer zelo malo, mogoče petnajst ali dvajset. Slišal sem otroški jok. Slišal sem celo smeh.

Pogledal sem skoz okno. Videl sem samo svoj sivolasi obraz, ki je delno prekrival temo onstran šipe. Ampak tema je vdiralaskozenj.

Obrnil sem pogled in vstal. Opazil sem, da je moja levica mlahava, brez moči. Vendar me ni bolela. Previdno sem sestopil iz praznega avtobusa.

Zunaj je pihal precej mrzel veter. V zraku je bila vlaga. Avtobus je bil obstal nekoliko postrani, tako da je s sprednjim koncem silil proti središčni črti na cesti. Stopil sem po mokrih, travnatih in neravnih tleh, kamor se je vkopal z zadnjima kolesoma, in tipaje šel okrog zadnjega konca, izza katerega so se razlegali razburjeni glasovi.

Iz njih sem počasi razbral: nekoga smo povozili.

S svojimi starimi, nezanesljivimi, presuhimi očmi sem gledal skozi veter in temo: tam sem videl snop svetlobe, ki je pometal po bleščeči ploskvi asfalta. Za hip sem v tej luči zagledal sprevodnikovo čepečo silhueto. Sestavljal je varnostni trikotnik. Potem je snop začel spet plesati in se nazadnje ustavil na svetlejši gmoti, ki je ležala kakih deset metrov naprej od trikotnika, globlje v temi na levi strani cestišča. Nehote sem se z drugimi potniki začel bližati.

Še preden sem prišel do tja, sem iz govorjenja tistih, ki so me prehiteli, zvedel, da smo povozili košuto.

Bila je negibna, mrtva. Nisem se preveč približal. Dva potnika sta se ponudila kot prostovoljca: šoferju in sprevodniku sta jo pomagala zvleči do avtobusa. Delali so hitro, ves čas v napetosti zaradi misli, da se utegne pripeljati kako vozilo. Ampak nihče se ni pripeljal.

Ko so košuto vlekli mimo mene, sem zaman naprezal oči, da bi zagledal kri. Le rahel vonj po divji živali sem zavohal, ki pa ga je sproti odnašal veter. Košutini parklji so bili položeni, kot namočeni v nikelj.

Pri avtobusu so jo odložili na tla. Sprevodnik je našo prtljago preselil v sosednji prtljažnik. V spraznjeni oddelek so potem spravili košuto.

In tako se je potem peljala z nami, pod nami, vso dolgo pot do Ljubljane. Odganjal sem se od misli nanjo in se spet vračal k njej. Bila je trden, neodstranljiv predmet. Vrtel sem se okrog njene negibne gmote tam spodaj, tako negibne, da se mi je zdelo, kakor da se premika, kakor da ji koža drgeta, kakor da srce v njej utripa. In v obupu sem se spet zatekel k nečemu, kar je že bilo zapisano: bila je pesem Edwina Muira, ki se je poprej nisem domislil že dolga leta. Kakor v kaki turobni Poejevi zgodbi sem, medtem ko smo se vozili skozi noč, mrmral predse:

*„There is a road that turning always
Cuts off the country of Again.
Archers stand there on every side
And as it runs Time's deer is slain
And lies where it has lain.“¹⁰*

¹⁰V prostem prevodu:

„Je cesta, ki ves čas zavija
stran od dežele Spet.
Ob njej lokostrelci stojijo
in v diru podro jelena Let,
da obleži, kjer je zadet.“

Jalovo se mi zdi napenjati poapneli spomin, da bi zanesljivo vedel, ali sem govoril v somrak zagovor prav tega jelena ali katerega drugega njegovega prikazovanja: mogoče so bili to v rešnici verzi iz pesmi **La cierva blanca**, v kateri pravi Borges: „V kotičku neskončne prihodnosti te spet /nemara srečam, bela košuta mojih sanj./ Sam sem bežen sen, ki bo čez kak dan izginil / tako kot sen o trati in belini.“ Mar se ni isti jelen prikazal tudi Hamletu med predstavo **Mišnice**; jelen, ki „naj ranjen ječi, na varnem pa skaklja“, ker se „tako svet proč pelja“? Tam v avtobusu je bil jelen v vseh svojih oblikah zgolj posnetek Wu Tao ziovih psalimpsestov, o katerih se je izkazalo, da jih sploh ni. Z jelenčki je bil izvezen prt, ki je pokrival truplo.

V Ljubljano smo prispeli z majhno zamudo, vendar brez nadaljnjih zapletov. Naslednje jutro, ko sem bil že prepričan, da je doživetje dopolnjeno, me je začelo zapestje hudo boleti, pa tudi oteklo je. V ambulanti so mi ga dali v mavčni povoj. Čez dva tedna so mi ga sneli in zdaj je roka spet **kakor nova**.

Na videz živim kot poprej: zjutraj si nadrobim v belo kavo dve žemljici. Potem se spravim v svojo knjižnico oziroma v tisto, kar je ostalo od nje po požaru, in pripravljam gradivo za knjigo, ki je ne bom nikoli napisal: imenovala bi se lahko **Knjiga ponaredkov**. Potem pa se spomnim naivnosti, ki so se mi zapisale v **Mistifikacijah**. Spomnim se dejstva, da začno legende bohotati šele tedaj, ko ni nobenega opravičila več, se pravi, šele ko nas izda resničnost. Spomnim se košute in lokostrelcev. Potem malo vstanem in polistam po albumih z metulji ali s fotografijami iz davnine. Ali z znamkami. Ali pa odprem šatulje s hrošči. Že davno so mrtvi. Včasih si pod lupo pogledam kako sumljivo znamko, ampak oči mi nagajajo in niti zobcev ne morem več prešteti. Tudi moški, ki me gleda s skoraj vseh fotografij, v hribih, v čolnu, z metuljnico v roki, v beli tropski čeladi, mi je sumljiv. Nobene podobnosti ne vidim med njim in sabo. Oči me zabolijo od naprezanja.

Tudi pošte ne berem več.

Oči me bolijo. Roka me boli. **Schreibkrampf**. Toliko bolj, ker pišem brez pravega upanja: vem, da se bo to poročilo, če po naključju pride komu v roke, zdelo v najboljšem primeru blodnja deliričnega starca, v najslabšem pa zavesten in maliciozen falsifikat. Pa vendar, slepim se, da bo tole poglavje nove knjige. Slepim se, da moramo biti maščevani, da moramo dobiti zadoščenje: jaz, Xuan Zang, Wu Tao zi, Topić, košuta, tisti s fotografij. Slepim se, da je pisanje krepost, ki samo sebe poplača.

Jure Detela

Pod strašnimi očmi pontonskih mostov

(4. nadaljevanje in konec)

Med preiskavo, ki je bila narejena zaradi moje komemoracije za nemškimi anarhisti, so mi miličniki rekli, da ne smem zapuščati Ljubljane. In kot nalašč sem v naslednjih letih imel skoraj pri vsakem izletu iz Ljubljane težave z miličniki krajev, kamor sem potoval; vendar bi bilo morda nekoliko paranoično, če bi te težave videl kot posledico miličniške prepovedi. Teh dogodivščin večidel ne bom opisoval, ker problematiki tega spisa ne dodajajo ničesar bistveno novega. Priznati moram tudi, da so me enkrat miličniki odvedli v avtobus, ki je peljal v Ljubljano, bolj iz krščanskega usmiljenja kakor zaradi kakih nedemokratskih naklepov, saj so se najbrže bali za moje življenje. Eno od tovrstnih konfrontacij pa bom vendar na kratko opisal: doživel sem jo v začetku marca 1981 v Izoli, natančno sedem let po tisti konfrontaciji z izolsko policijo, ki sem jo opisal na začetku tega teksta. Občutek imam, da me je marca 1981 neka nezavedna želja pripeljala v novo konfrontacijo z izolsko policijo. Ker sem se nekoč tako slabo izkazal pri srečanju z izolskimi miličniki, sem si najbrže za sedemletnico tistega srečanja hotel pripraviti še eno srečanje, pri katerem bi se bolje odrezal.

V predpomladi leta 1981 me je pogosto spremljal maničen strah pred tem, da bi kdaj nehote tako splašil kakega novorojenega ptiča, da bi padel iz gnezda in se ubil ali kako drugače umrl. Če sem ponoči slišal s kakega bližnjega drevesa ščebetanje, ki mu je sledil kakršenkoli šum, ki ga je bilo mogoče razložiti kot padec ptiča iz gnezda — seveda je ponoči zelo veliko najraznovrstnejših šumov, ki jih je mogoče tako razložiti — je treščila vame boleča misel, da sem s svojo prisotnostjo povzročil smrt ptiča. Nekega večera v marcu 1981, ko je bilo že popolnoma temno, sem odhajal z vrta neke primorske hiše in pri tem naenkrat zaslišal vznemirjeno, preplašeno ščebetanje. Odšel sem v bližnji bife in se tam med pitjem čaja odločil, da se to noč ne bom vračal na tisti vrt in v tisto hišo, da ne bi še enkrat splašil ptičev in da ne bi plašenje ptičev povzročilo kakih destruktivnih posledic. Ker v tistem kraju nisem mogel prespati nikjer razen v hiši, od katere sem pravkar odšel, sem se odpeljal z lokalcem v Koper, da prespim pri nekem tamkajšnjem prijatelju, čigar ime zamolčim. Prijateljica ni bilo doma; ulice v Kopru so bile nenavadno prazne, tako da nisem srečal nobene znanca. Zato sem se odločil, da se vrnem v hišo, ki sem jo pred tem zapustil, pa četudi pri tem tvegam, da še enkrat splašim ptiče. Spet sem sedel v lokalca. Med vožnjo nisem hotel gledati skoz okno in zaprl sem oči. Moja podzavest namreč marsikatero nejasno zaznavo bliskovito razloži kot sporočilo o destruktiji ali nesreči; te interpretacije oblikujejo spomin na zaznave in velikokrat me obsedejo s tako zaskrbljenostjo, da se vračam na kraje zaznav in preverjam resničnost svojih interpretacij; skoraj v vseh primerih se interpretacije izkažejo za zmotne. Slutil sem, da

zaradi naglega premikanja avtobusa ne bom mogel dovolj hitro racionalizirati vizualnih zaznav, tako da bi pri gledanju marsikatero bežno zaznavo katastrofično interpretiral, ne da bi zmozel svojo interpretacijo preveriti, zaradi česar bi izstopil iz avtobusa in odšel na kraj nevrotično interpretirane zaznave, da bi jo lahko preveril. A kmalu zatem, ko je lokalec zapustil glavno izolsko postajo, sem vendarle pogledal skozi okno in videl neko temno liso, ki se je premaknila čez zunanje stopnišče enonadstropne mediteranske hiše, ki je stala kakih dvajset metrov od ceste. Ta premik temne lise sem nekaj hipov kasneje interpretiral kot človeka, ki je treščil čez stopnice; zato sem na prvi postaji izstopil in odhitel do stopnic, da preverim zaznavo. Stopnišče je bilo prazno, pač pa sem videl nekaj metrov od stopnišča moder policijski volkswagen. Ker je bilo prepozno, da bi nadaljeval pot z lokalcem, sem odšel v izolski hotel, da tam prespim. V hotelu me je obsedla misel, da zaradi strahu pred policijskim volkswagenom nisem pregledal stopnišča tako natančno, kot bi ga moral. Zato sem odšel iz hotela — bilo je že blizu polnoči, noč je bila zelo temna, mesto je bilo prazno — in se znova napotil proti stopnišču. Ko sem šel mimo glavne izolske avtobusne postaje, me je ustavil miličnik — mogoče sta bila dva miličnika, ne spominjam se natančno — in me legitimiral. Pregledal mi je žepe in pri tem postal pozoren na ključke tiste hiše, ki sem jo zapustil v začetku večera. Vprašal me je, odkod je ta šop ključev. Odgovoril sem, da je to moja privatna stvar. Miličnik je rekel: Če trdiš, da je to tvoja privatna stvar, potem pa pojdi z mano. Odvedel me je na policijsko postajo, ki ni bila več v isti hiši kot leta 1974, temveč ravno v hiši, katere stopnišče sem želel ponovno pregledati. Znova sem se prepričal, da je bilo stopnišče prazno in da na njem ni bilo nobenega poškodovanega človeka. V notranjščini policijske zgradbe, ki je bila presenetljivo podobna notranjščini postaje iz leta 1974, mi je miličnik vzel iz žepov vse stvari, ki so bile v njih, in jih pregledal: šestdeset tisočakov (starih, leta 1981), osebna izkaznica, nekaj popisanih listov papirja, suhotintnik, hotelska karta in že omenjeni šop ključev. Z zanimanjem je prebral, kar je bilo napisano na listih: spominjam se nekega grozotno slabega, neizdelanega zasnutka za popolnoma ponesrečeno pesem, in prepisov treh pesmi Salvatora Quasimoda v originalu. Še enkrat me je vprašal, odkod imam šop ključev; vprašal me je tudi, odkod imam šestdeset tisočakov; odgovoril sem, da se ne čutim dolžan odgovarjati na takšna vprašanja, in z maksimalno prijaznostjo, ki sem je bil zmožen, sem mu razložil, zakaj ne bom odgovoril. Miličnik je potem z zanimanjem prebral moje rokopise in rekel: Videti je, da si v resnici književnik. Samo malo počakaj, klicali bomo v Ljubljano, da tam preverijo podatke. Mislim, da je rekel tudi: Potem boš lahko odšel. Vendar nisem siguren, da mi je rekel ta stavek. Takrat sta bila v akciji dva miličnika. V Ljubljano sta poslala sporočilo o mojem primeru in kake pol ure kasneje sta mi rekla: Zvedeli smo, da se nam lažeš. Iz Ljubljane so nam odgovorili, da sploh nisi književnik, temveč postopač, delomrnez in politično sumljiv človek. Sporočili so nam, da si že pred tremi meseci izginil, tako da te ni bilo mogoče nikjer videti. Zdaj pa nam takoj povej, kje si bil v teh treh mesecih in kaj si počel. Povej nam, odkod imaš tiste ključke in denar. Spet sem rekel, da ne bom odgovoril, in potem sta miličnika začela zmerjati, groziti in pretepati. Takrat sem z gotovostjo spoznal, da grožnje in zmerjanje povzročajo mnogo močnejši psihični pritisk kot udarci; pripomniti pa moram, da udarci, ki sem jih dobil tisto noč, niso bili tiste vrste, ki povzročajo posebne bolečine; mislim, da so bili centrirani predvsem s pestjo v lica. Nekoliko

sem pri udarcih tudi užival: hiša, ki so jo odklepali ključi, za katere sta se miličnika zanimala, je bila prazna, ko sem jo zapustil v začetku tistega večera; toda pustil sem jo odklenjeno, in mislil sem na možnost, da sta takrat že bila v njej dva prijatelja, s katerima sem se domenil, da me bosta obiskala; misel, da miličniki ne bojo od mene zvedeli niti za hišo niti zanju, me je polnila z zanosom. En miličnik je bil posebej grob in me obdolževal neke tatvine, drugi se je delal prijaznega in trdil, da nisem tat, temveč da gre pri meni za nekaj drugega; pozneje sta miličnika zamenjala svoji vlogi, vsaj kar se tiče grobsti in prijaznosti. Pripomnim naj še, da se teh dveh miličnikov nisem spomnil z zaslišanja, od katerega je takrat minilo sedem let. Potem sta me miličnika nehala pretepati in rekla sta mi, da moram pač razumeti, če sta se razjezila in me kdaj pa kdaj treščila; vendar pa naj čimprej povem, odkod imam ključče in denar, kajti v najkrajšem času bo prišel njun kolega, ki je veliko bolj grob od njiju, tako da ni izključena možnost, da me bo pretepel do smrti, če pravočasno ne odgovorim na njuna vprašanja. Pa še precej drugih grobsti je bilo izrečenih med tem zaslišanjem, vendar sem jih večidel pozabil. Natančno se spominjam le dveh ali treh; eno bom omenil. Ko sem miličnika vprašal, zakaj me pravzaprav ne ubijē, če ima o meni tako slabo mnenje, je odgovoril: Zate je škoda metka, saj stane tri jurje. — Miličniki so posebej pazljivo prebrali prepise pesmi Salvatora Quasimoda in me spraševali, kaj ti teksti pomenijo, kje sem jih prepisal in zakaj jih nosim s seboj; hudo jih je dražilo, da jim nisem hotel odgovoriti. Zelo pozno ponoči je res prišel človek, za katerega sta me miličnika opozorila, da je nevaren pretepač. Bil je oblečen v civilno obleko, pa tudi glede na njegov siceršnji videz nisem imel vtisa, da je profesionalen miličnik. Če me ne vara spomin na vonj, ki se je širil iz njegovih ust, je bil nekoliko vinski. Ko me je začel zmerjati in pretepati, sem pomislil, da so ga miličniki najbrže izrgali iz socialnega okolja, ki jim je antipatično, in ga z grobstvo prisilili v opravljanje miličniških poslov. Pri zmerjanju me je prešinila misel: tako, kot me zdaj on zmerja, so miličniki nekoč zmerjali njega, in zaradi tega zmerjanja se še zmeraj čuti ponižan, zato z užitkom kompenzira ta občutek ponižanosti tako, da zmerja mene, in pri tem histerično posnema miličnike, ki so zmerjali njega. Takrat sem zaslutil, da tudi profesionalni miličniki verjetno niso na boljšem; ko zmerjajo in ponižujejo tiste, ki jim padejo v roke, verjetno posnemajo ljudi, od katerih so bili v učenem procesu zmerjani in poniževani. Zaradi te slutnje je bilo čustvo, ki sem ga občutil do miličnikov, veliko bližje obžalovanju kot jezi.

Kar se tiče pretepanja, je bil civil res nekoliko bolj grob in močnejši od tistih dveh uniformiranih miličnikov, ki sta me obdelovala pred njim, vendar pa je bila trditev miličnikov o nevarnosti, da me bo ubil s pretepanjem, močno pretirana. Tudi civil ni zvedel od mene ničesar; pravzaprav nisem tisto noč govoril ničesar razen o vprašanju, ali so miličniki upravičeni do postopkov, ki so jih uporabljali; z enim od miličnikov sem se zapletel v precej dolgo diskusijo glede tega problema. Ko me je civil nehal obdelovati, mi je eden od miličnikov ukazal, naj stojim pri miru, ne da bi se premikal in naslanjal na steno, in naj ga gledam v oči. Pri tem je usmeril vame hipnotizerski pogled in me kakih desetkrat zaporedoma vprašal z omamno uspavajočim glasom: Povej, odkod imaš ključče. Ta metoda ni pri meni dosegla posebnega učinka; a ker sem se ob koncu svoje pubertete, nekako od osemnajstega do dvajsetega leta, nekoliko ukvarjal s hipnozo in podobnimi neumnostmi, sem opazil, da miličnik ni bil brez hipnotizerskega znanja.

Kmalu po prihodu civilnega zasliševalca so miličniki videli, da je spraševanje popolnoma brezuspešno, in odvedli so me v kletno celico. Še preje pa so me odvedli do stranišča, a nisem hotel scati, ker so pustili straniščna vrata odprta in mi niso pustili, da bi jih zaprl. Ko so videli, da nočem scati, so mi rekli: Pazi, da se ne boš uscal v kleti, sicer boš moral polizati za seboj. V kleti mi je miličnik ukazal, naj se slečem; rekel mi je, da je radoveden, če česa ne skrivam pod štirimi puloverji, ki sem jih nosil zaradi zmrzljivosti; morda pa je hotel prizadeti mojo sramežljivost, ki jo je opazil pred sekretom. Ko je zahteval, naj slečem tudi vrhnje hlače, sem se uprl, vendar sem se nazadnje uklonil njegovi zahtevi. Da bi slekel tudi gate, k temu me ni silil; mislim, da jih v nobenem primeru ne bi slekel.

Potem sem se oblekel in miličnik me je zaprl v kletno celico, ki je bila presenetljivo podobna tisti kletni celici, v kateri sem bil zaprt nafančno sedem let pred to nočjo: čez okno, ki je bilo komaj kakega pol metra nad podom, je bila vgrajena enaka betonska plošča s petcentimetrskimi okroglimi luknjami; enaka žičnata mreža pod žarnico, pritrjena na strop; enak nizek lesen pograd, ki je docela pokrival polovico celice. Sicer pa nisem imel veliko časa za ogledovanje, kajti luč je takoj ugasnila. Zaspati nisem mogel, ker me je tiščalo scat, pa vendar ne toliko, da bi mi bilo zares neprijetno; moram reči, da sem bil kar dobre volje, ker sem se pri konfrontaciji s policijo boljše odrezal kot sedem let pred to nočjo. Ko sem prebil v celici kako uro, se je prižgala luč (v celicah na Povšetovi in v Izoli je mogoče luč prižigati in ugašati od zunaj); nato sem zaslišal odklepanje vrat, prikazal se je miličnik in me vprašal nekaj, česar se ne spominjam. Odgovoril sem, da bi rad scal; miličnik me je odvedel po stopnišču navzgor, do sekreta; tokrat mi je dovolil, da sem scal za zaprtimi vrati. Potem me je miličnik spet odvedel v kletno celico in zaklenil vrata za menoj; dobil sem vtis, da je nekoliko utrujen.

Naslednje jutro so me miličniki odvedli v vežo, kjer so me v minuli noči zasliševali. Za hip sem uzrl nekega miličnika, ki sem se ga spomnil z zaslišanja izpred sedmih let. Rekel mi je: No, Jurček, kako je kaj? Pri tem me je skorajda zvilo od gnusa nad familiarnostjo; grobost minule noči se mi je zazedla znosnejša. Kake pol ure sem sedel v veži, potem je prišel preiskovalni sodnik in me odvedel v sobo poleg veže. Spčetka je bil prijazen, zastavljal mi je enaka vprašanja kot miličniki, a ker nisem hotel odgovarjati, je postajal vse bolj grob. Rekel mi je: To, da nočeš povedati, odkod imaš šestdeset tisočakov, pomeni, da se greš po Primorskem homoseksualno prostitucijo. Zakaj prikrivaš, kje si bil zadnje čase in odkod imaš ključe, če ne zato, ker se buzeriraš. — Dobil sem vtis, da so ga miličniki informirali o moji sramežljivosti izpred sekreta, in da mi je zato hotel zadati udarec, ki bi ga občutil kot čimvečjo žalitev. To je stara in preizkušena metoda: na primer vojaški psihiatri, ki imajo pogosto za paciente ljudi, ki v vojski preizkušajo svoj pogum, običajno očitajo pacientom, da so strahopetci, saj vejo, da je očitek o strahopetnosti zanje huda žalitev. Seveda se nisem pustil sprovocirati in nisem odgovoril na njegova vprašanja. Zasliševanje ni dolgo trajalo; kmalu je neki miličnik stopil v sobo in preiskovalec mu je rekel: Ničesar noče povedati. Nekaj minut kasneje so mi miličniki vrnili bralcu že znane predmete, ki so mi jih ponoči pobrali iz žepa, in mi ukazali, naj se takoj odpeljem v Ljubljano. Odgovoril sem, da se pri tem ukazu odpira problematika svobode gibanja, in odšel. Takrat je bila ura devet dopoldne; na policijski postaji sem preživel devet ur.

Po tem dogodku so me miličniki pustili eno leto in štiri mesece popolnoma pri miru. Začel sem misliti, da je miličnikom vendar že postalo jasno, da od mene ne morejo pričakovati ničesar, kar bi jim kakorkoli koristilo pri njihovih preiskavah. V tem času — nekako na začetku leta 1982 — sem po pošti dobil vabilo, naj grem iskat na Mačkovo potni list. (Potni list sem deponiral pred odhodom v vojsko, poleti 1977, in zdi se mi, da so mi miličniki nekaj mesecev kasneje, po komemoraciji za ubitimi člani Frakcije rdeče armade, vzeli potrdilo, s katerim bi lahko dvignil potni list; vendar nisem gotov, ali so mi ga vzeli ali ne). Ko sem dobil vabilo, naj grem iskat potni list, sem se vprašal: ali me bojo miličniki zdaj pustili pri miru, ali pa je to le trik, da me bojo obtožili, da v tujini počenjam kaj protijugoslovanskega, in da bojo še bolj pritiskali vame? Seveda ne bi v nobenem primeru policiji dobavljal podatkov o ljudeh in razmerah v tujih deželah. Mislim, da Jugoslovana, ki dobavlja takšne podatke, ne morem nič bolj opravičiti kot na primer Američana, ki po tujih deželah stika za podatki za CIA.

Zaradi nekaterih travmatičnih preokupacij, ki jih tu ne bom opisoval, sem bil do vabila, naj dvignem potni list, precej indiferenten, tako da potnega lista nisem dvignil. Julija 1982 pa je pozvonil miličnik in rekel, naj grem z njim. Odgovoril sem mu, da ne grem. Potem mi je miličnik rekel, naj mu povem, kaj sem počel v Londonu. Leto ali dve pred tem obiskom sem marsikomu govoril, da bom dvignil potni list in odpotoval za kak mesec v London. Vendar nisem po maju 1975 nikoli prestopil jugoslovanske meje. (London me je vlekel k sebi, in še zmeraj me vleče, kot bivši center imaginistične poezije, kot center novejše sublimne glasbe in kot kraj, kjer so razstavljene Turnerjeve slike, pa še marsikatera stara slikarska mojstrovina. Tudi angleška gotska arhitektura po mojem mišljenju nikakor ne zaostaja za francosko. Severno od Londona so kraji, ki so usodno povezani z zgodnjo angleško romantično poezijo).

V tistem hipu je udarila vame misel, mogoče krivična do policije: potni list so mi ponudili, ker me hočejo siliti v mednarodno špijonažo. Ta misel me je močno užalila, zato sem sedel na parket predsobe in zaprl oči. Tako sem molče sedel nekaj minut, medtem je miličnik stal pri odprtih vratih stanovanja in me nagovarjal h komunikaciji. Rahlo sem upal, da bo miličnik odšel, tako kot so miličniki odšli septembra 1980 in oktobra 1980, ko so videli, da ne nameravam odgovarjati na njihova vprašanja. Potem je miličnik z vokitokijem poklical druge miličnike, in to upanje se mi je razblinilo. Pomislil sem, da mi bojo podtaknili kako protijugoslovansko dejavnost, ki je ne bom mogel demantirati, saj sem bil trdno in definitivno odločen, da ne bom dajal miličnikom nobenih informacij. Niti informacije, da je takrat minilo že sedem let, odkar sem bil zadnjikrat v tujini, in da sploh nisem šel iskat potnega lista. Pomislil sem, da bojo zato policijski postopki verjetno še ostrejši od tistih, ki sem jih že izkusil. Pripomniti moram, da sem bil takrat tudi sicer v hudi depresiji; pomislil sem, da bom v primeru fizičnega mučenja verjetno prežal na priložnost za samomor, ker se mi zaradi splošnega depresivnega razpoloženja ne bo zdelo vredno, da bi prenašal muke. Pomislil sem tudi, da se je stvar pravzaprav že začela in da je že prišel čas iskanja priložnosti za samomor. Zato sem vstal in rekel miličniku: „Počesat se grem.“ Ali: „Umit se grem“, ne spominjam se natančno. Odšel sem v kopalnico, vzela žiletko in jo zarezal v levo roko na notranji strani zapestja. Pozneje sem po običaju „kranjskega humorja“, za katerega trdijo moji prijatelji z vzhoda Jugosla-

vije, da je slovenska specifičnost, večkrat pripovedoval o tem dejanju v šaljivem tonu. Takrat pa se nisem šalil. Vendar pa sem bil še ob koncu istega dneva, ko sem v diagnozi prebral besedi „tentamen suicidi“, osupel in šokiran ob misli: Madona, zdravniki so bili pravzaprav res upravičeni, da označijo moje dejanje s tema besedama. Žiletko sem potisnil s precejšnjo močjo, vendar sem jo nevede prijel tako blizu njenega vogla, da nisem zarezal posebno globoko. Verjetno se je v tem prijemu artikuliral nezaveden odpor do tega, da bi v resnici umrl. V roko sem jo potisnil vsaj kaka dva centimetra stran od tiste žile, ki je najbližja koži, in jo počasi premikal proti žili. V tistem momentu, ko je žiletka dosegla žilo, je v kopalnico stopil miličnik. Bil je iskreno prepaden in užaloščen, ko je videl, kaj počnem. Iztrgal mi je žiletko iz roke in me tako rekoč odnesel iz kopalnice, kajti hoditi nisem bil voljan. V predsobi me je odložil, jaz pa sem spet sedel na parket, približno na isti kraj, kjer sem prej sedel. Išoč moje sorodnike, s katerimi prebivam v istem stanovanju, je pogledal v sobe; nikogar ni bilo doma. Nestrpno je še enkrat poklical druge miličnike, ki so kmalu prišli; na kratko jim je razložil, kaj se dogaja, in vrgel okrvavljeno žiletko navzdol po stopnicah. Kri mi je tekla zelo počasi, tako da s tega vidika moje življenje ni bilo v nevarnosti; ko sem sedel na parketu predsobe, je je izteklo kvečjemu trideset kubičnih centimerov, in hitrost njenega odtekanja je neprestano pojemala. Ker sem popolnoma izključil vsakršno komunikacijo in še zmeraj nisem bil voljan hoditi, so me miličniki odnesli po stopnicah navzdol na cesto in me odložili na leseno klop, ki je bila v zadnjem delu modrega kombija. Zaloputnili so vrata in odpeljali. Med vožnjo je na klop padlo nekaj kapelj krvi in pomislil sem: mogoče bo ta kri psihično slabo učinkovala na naslednjega človeka, ki bo primoran peljati se v taistem kombiju. Vendar sem bil preveč odštetkan, da bi jo pobrisal. Kmalu se je kombi ustavil in miličniki so odprli njegova zadnja vrata. Prostovoljno sem izstopil; zdaj sem bil voljan hoditi, kajti med vožnjo sem se odločil, da se bom izognil norenhausu in da se bom zategadelj, seveda v mejah nekaterih osnovnejših imperativov, odrekel reakcijam, ki bi me znale pripeljati vanj direktno. Miličnik me je odvedel v ambulanto, kjer sta mi dva zdravnika izmila rano in jo obvezala; rana ni bila tolikšna, da bi jo bilo potrebno šivati. Ker sem slutil, da me čaka injekcija proti tetanusu, sem na začetku ranocelniške procedure rekel zdravnikoma: Injekcijo proti tetanusu odklanjam, ker pridobivanje cepiva izkorišča nasilje nad živalmi. Na kratko sem se z zdravnikoma pogovoril o problematiki nasilja nad živalmi, in ko sta videla, da je tu moje stališče nepopustljivo, sta v diagnozo napisala: Injekcijo proti tetanusu odklanja zaradi nazorov. Takrat me je že bilo krepko sram, da sem si šel rezat zapestje; situacija, v kateri sem se moral zavzeti za enega od fundamentov nenasilja nad živalmi, je v meni prebudila nekakšen vitalizem. Zdi se mi, da sta bila zdravnika dovolj pametna, da nista hotela tega nanovo prebujenega vitalizma zatolči navzdol tako, da bi mi na silo dala injekcijo. Ko me je miličnik odvedel iz ambulante — ranocelniški posli so trajali morda deset minut — sem se zdravnikoma opravičil, kajti sram me ni bilo samo pred seboj, temveč tudi pred njima.

Potem me je miličnik odpeljal na policijsko postajo, kjer sem doživel enourno zaslišanje; po stari policijski navadi so se zvrstili trije zasliševalci. Na tem zaslišanju nisem govoril o ničemer drugem kot o ustavi SFRJ; miličnikom sem dokazoval, da mi ustava daje pravico, da ne odgovarjam na njihova vprašanja. Nisem jim povedal, da sem brez potnega lista in da že dolgo nisem bil nikjer v tujini. Spominjam se, da

so miličniki bili pri tem zaslišanju prijaznejši kot pri prejšnjih zaslišanjih. Po zaslišanju so mi dovolili, da sem odšel; na poti proti domu sem se ustavil v bifeju, katerega ime zamolčim, in prvič po vsej vrsti zaslišanj, ki sem jih opisal v tem tekstu, sem čutil, da o pravkar minuli avanturi ne morem govoriti. O rezanju zapestja sem zmozel govoriti šele tri tedne kasneje, ko se mi je rana že zacelila. Ko sem prišel domov, se moji bližnji sorodniki, s katerimi prebivam v istem stanovanju, še niso vrnili. Pobrisal sem kri s parketa; tudi njim sem zamolčal opisano avanturo. Ko se je zvečerilo, mi je postalo žal, da sem z rezanjem zapestja pripravil miličniku doživetje, ki je zanj vsekakor moralo biti zelo boleče. Močno me je bilo tudi sram, da sem ravnal tako lahkomišelnost, kot da življenje ne bi bilo nekaj svetega.

Bralec se bo morda vprašal: Kaj je v tej pripovedi resničnega? Koliko je to pričevanje verodostojno?

Moj spomin je seveda prešibak, da bi mogel vse dialoge reproducirati dobesedno. Zato sem jih pogosto obnavljal po spominu na pomen tega, kar je bilo izrečeno. Ker je večina izjav večpomenskih, zlasti glede na različnost kontekstov, v katerih so razumljene, je čisto mogoče, da sem kako izjavo razumel z vidika pomena, na katerega govorec pri izrekanju izjave sploh ni pomislil, in da sem pri pisanju konteksta reproduciral predvsem ta pomen. Glede na resničnost so v tem tekstu še nekatere druge netočnosti. Enkrat ali dvakrat sem pri opisu zaslišanja pozabil omeniti, kdaj je prvega miličnika zamenjal drugi, tako da lahko bralec po krivici obtoži prvega miličnika za dejanja drugega.

Ko sem opisoval skupine, v katerih so miličniki nastopali, sem nekajkrat dodal kakega miličnika preveč. Pa še nekatere druge tovrstne netočnosti so v tem tekstu. Bralec bo morda rekel, da te netočnosti niso bistvene za sporočilo teksta. Res je, niso bistvene, če beremo tekst kot literarni diskurz, za katerega ne iščemo nobene verodostojnosti glede na enkratne zgodovinske dogodke. Omenjene netočnosti pa postanejo neprimerno pomembnejše, če se bralec sprašuje: Kateri miličnik je to storil? Kateri miličnik je to rekel? Teh netočnosti morda ni veliko, če izvzamem reprodukcijo dialogov; vendar pa jih je več kot dovolj, da je vsako prizadevanje po identifikaciji ljudi, ki nastopajo v tekstu, popolnoma zgrešeno. V prizadevanju po identifikaciji bi bralec lahko kakemu miličniku storil hudo krivico; moje pisanje nima ambicij, da bi komurkoli služilo kot pričevanje proti posameznim ljudem. Tudi takšna hvalevredna organizacija, kot je na primer Amnesty International, bi naredila napako, če bi usmerila svojo kritiko na konkretne ljudi tako, da bi se sklicevala na moje pričevanje; seveda so moji doživljaji glede na krutost zatiranja precej nepomembni v primerjavi z okrutnostmi, s katerimi se ukvarja Amnesty International. Ostro oko pozornega braleca je verjetno ugotovilo, da sem bil med zaslišanji in preiskavami nagnjen k temu, da doumem namere in načrte miličnikov z vidika največje možne krutosti večkrat po nepotrebem; seveda so miličniki to moje nagnjenje večkrat skušali izkoristiti z grožnjami, toda med zaslišanji sem naklepom miličnikov verjetno večkrat pripisal okrutnosti, do katerih se miličniki niso nameravali ponižati. Na primer: dvakrat ali trikrat so mi miličniki zelo plastično opisali postopke mučenja; včasih mi jih niso opisali, temveč so nanje jasno namignili; včasih so nanje namignili manj jasno; včasih pa so me samo zmerjali in kričali. Na zaslišanjih sem pri vseh teh primerih pomislil ravno na tista mučenja, ki sem si jih predstavljal iz najbolj plastičnih miličniških opisov, pa četudi je med opisom in zaslišanjem minilo

že mnogo mesecev. Ne morem garantirati, da sem v svojem pričevanju vedno zmožeg natančno razlikovati med temi stopnjami groženj. Trudil sem se v tej smeri, vendar ne vem, ali mi je to zmeraj uspelo. Morda te razlike niso bistvene pri vprašanju, kaj se je pri zaslišanjih dogajalo z menoj. Bistvene pa bi postale, če bi kdo hotel na osnovi mojega pričevanja identificirati posamezne miličnike in jih obtoževati.

Zdi se mi tudi, da sem pri opisih, kako so zaslišanja name psihično učinkovala, ponekod pretiral učinke zaslišanj. V pričevanju sem nekatera obdobja svojega življenja definiral z vidika kesa, ki so ga povzročila moja ravnanja na zaslišanjih. Seveda pa sem v tistih obdobjih vseskozi počel marsikaj, v čemer ne morem videti nobene zveze s tovrstnimi krizami vesti; poslušal sem glasbo, gledal reprodukcije, študiral umetnostno zgodovino, pisal pesmi in eseje. Glede na celoto mojega življenja je preokupacija z miličniki pomaknjena v mojem tekstu veliko bolj v ospredje in središče, kot je bila v resnici.

Pri opisu travme, ki jo je v meni vzbudilo neko zaslišanje, sem zaradi razumljivosti in nazornosti primerjal sebe z Lidijo iz Tolstojevega Vstajenja. Med mojim takratnim stanjem in Lidijo so vsekakor očitne podobnosti, so pa tudi razlike. Moje takratno trpljenje se še zdaleč ne more primerjati z Lidijinim. Pritisk policije je v Lidiji nedvomno povzročil halucinacije; z mano še zdaleč ni bilo tako.

Bralec bo morda rekel, da so takšne pomanjkljivosti neizogibne pri pisanju vsakršnih memoarov. Najbrže je res potrebna izredna skrb za natančnost pričevanja in izredno dober spomin, da se pisec zmore docela izogniti nekaterim od teh pomanjkljivosti. Zato tudi nisem hotel imenovati nekaterih miličnikov, ki vem za njihova imena. Tudi drugih ljudi, ki nastopajo v moji pripovedi, nisem imenoval. Izjema je le Jaša Z., za katerega vem, da nima nič proti temu, da je v tekstu imenovan s polnim imenom.

So še nekateri drugi razlogi, zaradi katerih bi bilo neumno, če bi kdo hotel uporabiti mojo pripoved kot obtožno gradivo proti posameznim ljudem. Kajti nekatere zmotite, ki so jim miličniki podložni, so mnogo bolj razširjene, kakor je videti na prvi pogled, zato bi bilo zgrešeno kriviti posamezne miličnike za splošno neosveščenost. Na primer: opisal sem, kako sem s komemoracijo javno artikuliral pieteto do ubitih nemških anarhistov, in kako ostra je bila reakcija policije na to komemoracijo. Že takrat, ko sem priredil komemoracijo, mi je bilo popolnoma jasno, da ne bom nikoli uporabljal terorističnih metod, ki jih uporabljajo nekatere frakcije nemških anarhistov; seveda so obtožbe, s katerimi oblastniki, sodniki in številni novinarji zavračajo teroristične anarhiste, popolnoma zgrešene, ker prezirajo anarhistično družbeno kritiko in ker ne upoštevajo nasilja oblasti nad anarhisti; ignorirajo tudi družbeno situacijo, v kateri je nastala mestna gverila. Čisto mogoče je, da so po komemoraciji nekateri miličniki mislili, da imam v načrtu podobna dejanja, kot so jih delali nekateri teroristični anarhisti. Lahko, da so enostavno prezrli, da pieteta do ljudi, ki se lotevajo nasilnih dejanj, in zavračanje okrutnosti do teh ljudi sploh ni isto kot naklepanje nasilnih dejanj. Toda večina slovenskih oblastnikov in politikov dela isto napako; šele nedavno sem se prepričal, kako razširjena je ta zmota. Vsakršno pieteto do ubitih domobrancev obsojajo, kot da bi bilo izražanje pietete do ubitih nasilnih ljudi in zavračanje okrutnosti do njih isto kot naklepanje okrutnih dejanj, kakršna so počenjali nekateri domobranci. Deset let je minilo, odkar je Kocbek javno artikuliral pieteto do ubitih domobrancev in zavrnil okrutnosti nad njimi; in po

desetih letih večina slovenskih publicistov in politikov še ni spoznala te razlike. (Ko pišem o pieteti do ubitih nasilnih ljudi in o zavračanju okrutnosti nad nasilnimi ljudmi, odklanjam nadaljne primerjave med domobranci in anarhistično mestno gverilo).

Vendar se ne strinjam s stališčem, da sta kritika policijskega nasilja in boj proti njemu brezplodna, češ da je policijsko nasilje samo obrobna posledica temeljnejših družbenih konfliktov in da upor proti policijskemu nasilju nikakor ne more prizadeti oblastniške samovolje, saj prave oblasti ni mogoče najti v policijskih postajah in zaporih, ker se skriva drugje. To stališče ošabno postavlja fantazme družbene totalitete nad izkušnje posameznih ljudi; jetniški pazniki so resda vladani, hkrati pa tudi vladajo, in zaporniki prav krepko čutijo njihovo oblast. Jetniški pazniki so sprejeli igro oblasti; dopustili so, da so vladani, in pri tem vladajo nad jetniki. Nesmiselno bi bilo, da bi zato obsojali jetniške paznike, saj skoraj vsakdo na tem ali onem nivoju sprejema igro oblasti. Važno je, da vsakdo od nas v svojem specifičnem življenjskem kontekstu premaga to igro. V službah, pri stikih z ustanovami in organizacijami, pri pozivih na zaslišanja, pri srečanjih z miličniki, celo pri pisanju — povsod tam se nam postavlja dilema: ali se uklonimo oblastniški samovolji in sodelujemo z njo ali se ji upremo. Če se v teh dilemah nihče ne bi uklanjal igri oblasti, oblastniška samovolja ne bi bila mogoča. Osnovni vzroki za oblastniško samovoljo so morda res težko razvidni, te dileme pa se velikokrat postavijo pred nas popolnoma jasno in evidentno.

Ljubljana, junij 1984 — april 1985

Šola kreativnega pisanja

Kurt Vonnegut ml.

Esej, napisan po naročilu
Mednarodne papirniške
družbe¹

Časopisni poročevalci in tehno pisci so izšolani, da v svojem pisanju ne odkrijejo tako rekoč ničesar o sebi. Zaradi tega so v svetu piscev spake, saj skoraj vsi drugi s črnim popackani bedniki tega sveta razkrivajo bralcu marsikaj o sebi. Tem razodetjem pravimo, po naključju ali namenoma, elementi literarnega sloga.

Ta razodetja nas kot bralce fascinirajo. Govorijo nam, kakšen je človek, s katerim se družimo. Ali je pisatelj videti neveden ali informiran, nor ali zdrave pameti, neumen ali bister, goljuf ali poštenjak, puščoben ali igriv? In tako naprej in naprej. Ko sami zapisujete besede na papir, pomnite, da utegne biti za vas najbolj pogubno, če razkrijete, da ne veste, kaj je zanimivo in kaj ne. Ali vam samim pisatelji niso

¹ Ta družba iz samoumevnih razlogov upa, da bodo Američani še naprej brali in pisali. Zato je zaprosila razne znane ljudi, naj napišejo kak članek, da ga bo zastonj delila vsem tistim, ki hrepenijo po tem, da bi kaj prebrali ali napisali — članek o tem, kako si obogatiti besedni zaklad, kako napisati učinkovito poslovno pismo, kako brskati po knjižnicah in tako naprej. Glede na dejstvo, da sem skoraj pogrnil iz kemije, strojegradnje in antropologije in da nisem nikoli študiral literature ali kompozicije, so me izbrali, da bi pisal o literarnem slogu. Te naloge sem bil več kot vesel. Vendar pa moram tu spet privleči na dan neveselo temo triaže, kajti svojega eseja nisem namenil ne spodnji tretjini nesojenih pisateljev, teh toplih trupel, ne zgornji tretjini — tistim, ki tako ali tako so ali pa bi lahko bili sijajni pisatelji.

Moj esej je namenjen srednji tretjini in se glasi takole (glej gor):

všeč ali zoprni večidel prav glede na to, kakšno snov si izbirajo ali h kakšnim mislim vas napeljujejo? Ali ste že kdaj občudovali kakega praznoglavega pisca zaradi njegovega ali njenega mojstrskega jezika? Ne.

Potemtakem se mora tudi vaš zmagoviti literarni slog začeti z zanimivimi idejami v vaši glavi. Najdite kako snov, ki vas zanima in o kateri se vam v duši zdi, da bi morala zanimati tudi druge. To iskreno zanimanje, ne pa vaše igrice z jezikom, bo najbolj prepričljivi in zapeljivi element vašega sloga.

Mimogrede, ne silim vas k pisanju romanov — čeprav mi ne bi bilo nič žal, če boste kakega napisali — glavno je, da si boste kaj iskreno gnali k srcu. Odprto pismo županu zaradi udarne jame pred vašo hišo ali pa ljubezensko pismo sosednji deklici bi kar zadoščalo.

Vendar pa ne begajte sem ter tja.

Kar se tiče rabe jezika: zapomnite si, da sta dva velika mojstra našega jezika, William Shakespeare in James Joyce, zapisovala stavke, ki so bili skoraj otroški, njih vsebina pa kar se da globoka. „Biti ali ne biti?“ sprašuje Shakespeareov Hamlet. Najdaljša beseda ima le tri črke.² Joyce je lahko, kadar je bil v enem svojih poskočnejših razpoloženj, spravil skupaj stavek, ki je bil tako umetelen in bleščeč kot Kleopatra o grlica, ampak meni najljubši stavek v njegovi zgodbi „Eveline“ je: „Bila je utrujena.“ Na tej točki v zgodbi ni besed, ki bi lahko bralcu ganile srce tako kot te.

Preprostost jezika ni le priporočljiva, ampak je mogoče celo sveta. Sveto pismo se začene s stavkom, ki zlahka sodi v okvir pisateljskih zmožnosti kakega živahnega štirinajstletnika: „V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo.“

Že mogoče, da znate tudi vi, če se tako izrazim, izdelovati ogrlice za Kleopatru. Ampak vaša gladkobesednost bi morala biti služabnica idej v vaši glavi. Za pravilo bi si lahko vzeli tole: Če stavek, najsi bo še tako sijajen, ne osvetljuje moje snovi na kakršenkoli nov in uporaben način, ga bom prečrtal. Tule je isto pravilo, parafrazirano tako, da se nanaša na pripovedovanje, na zgodbo: Nikoli ne pridajajte stavkov, ki ne opredeljujejo značaja ali pa ne podpirajo dogajanja.

Stil pisanja, ki bo za vas najbolj naraven, bo verjetno odmev govorjenja, kakršno ste poslušali kot otrok. Angleščina je bila tretji jezik romanopisca Josepha Conrada in velik del tistega, kar se nam v njegovi rabi angleščine zdi tako mikavno, je brez dvoma obarvan z njegovim maternim jezikom, poljščino. In res srečo imajo avtorji, ki so odraščali na Irskem, kajti angleščina, ki jo govorijo tam, je tako zabavna in melodična. Sam sem odraščal v Indianapolisu v Indiani, kjer se navadna govorica sliši, kakor da bi s tračno žago rezali galvanizirano pločevino, sestavljajo pa jo besede, ki so tako trde kot papagajke.

V nekaterih izmed bolj zakotnih lukenj Appalachie še vedno odraščajo otroci, ki poslušajo pesmi in izrazje iz elizabetinske Anglije. Res, in veliko Američanov med odraščanjem poslušajo druge jezike in ne angleščine, ali pa kak angleški dialekt, ki ga večina Američanov sploh ne razume.

Vse te govorne različice so lepe, tako kot so lepi tudi raznoliki metulji. Ne glede na to, kaj je vaš materni jezik, bi ga morali vse življenje varovati kot zaklad. Če po naključju ni standarden in če se, kadar pišete v standardnem jeziku, pokaže, je to

² V izvorniku namreč. (Op. prev.)

ponavadi očarljivo — kot zelo čedno dekle z enim zelenim in enim modrim očesom. Sam sem odkril, da svojemu pisanju še najbolj zaupam — in kot kaže, tudi drugi — kadar je kar se da podobno govoricu človeka iz Indianapolisa, to pa sem jaz. Kakšno alternativo naj bi imel? Tisto, ki jo učitelji priporočajo najbolj zagnano, nedvomno pa jo vsiljujejo tudi vam: da naj pišem kot kultiviran Anglež izpred stotih ali več let.

Nekoč so me takšni učitelji tirali v bes, zdaj pa ne več. Zdaj razumem, da vsi tisti staroveški eseji in zgodbe, s katerimi sem moral primerjati svoje delo, niso sijajni zaradi svoje zastarelosti ali tujosti, ampak ker povejo natanko tisto, kar so hoteli povedati njihovi avtorji. Učitelji so od mene želeli, da bi se izražal natančno, da bi vedno izbral najbolj učinkovite besede in da bi jih povezoval drugo z drugo brez dvoumnosti, čvrsto kot delce kakega stroja. Učitelji me navsezadnje sploh niso hoteli spremeniti v Angleža. Upali so, da bom postal razumljiv — in zatorej razumljen.

In tako so propadle moje sanje, da bom z besedami delal, kar je počel Pablo Picasso z barvo ali kar tolikeri džezovski idoli počnejo z glasbo. Če bi kršil vsa pravila punktuacije, podeljeval besedam pomen, kakor bi se mi zljubilo, in jih nizal v štrene, me kratko malo ne bi razumeli. Zato se tudi vi raje ogibajte pisanja v Picassovem ali džezovskem stilu, če le imate kaj, kar je vredno povedati, in si želite, da bi vas razumeli.

Če bi le učitelji zahtevali, naj moderni pisatelji ostanejo blizu literarnim stilom iz preteklosti, bi jih lahko upravičeno ignorirali. Ampak natanko to zahtevajo tudi bralci. Hočejo, da so naše strani videti presneto podobne stranem, ki so jih videli poprej.

Zakaj? Zato, ker morajo tudi oni počeno garati in potrebujejo vso pomoč, ki jo lahko prejmejo od nas. Identificirati morajo na tisoče znakov na papirju in jih nemudoma povezati v smisel. **Brati** morajo, to pa je tako težavna umetnost, da je večina ljudi ne obvlada zares niti potem, ko so se urili v njej vso osnovno in srednjo šolo.

Tako mora ta razprava, kot vse razprave o literarnih stilih, nazadnje priznati, da stiliščne opcije nas pisateljev niso ne številne ne bajne, zato ker so naši bralci tako nepopolni umetniki. Publika od nas terja, da smo razumevajoči in potrpežljivi učitelji, vselej pripravljene poenostavljati in pojasnjevati — medtem ko bi mi raje rfrotali visoko nad množico in prepevali kot slavčki.

To je slaba novica. Dobra pa je, da Američani živimo pod enkratno ustavo, ki nam dovoljuje, da pišemo, kar le hočemo, ne da bi se morali bati kazni. Tako da je najpomembnejši vidik naših stilov, naša izbira pisateljske snovi, neomejen.

Pa tudi: smo člani egalitarne družbe, tako da nimamo razloga, da bi pisali, kakor da smo klasično izobraženi aristokrati — razen če smo klasično izobraženi aristokrati. Kar se tiče obravnave literarnega stila v ožjem, bolj tehničnem pomenu, priporočam vaši pozornosti **Elemente stila** Williama Strunka, Jr., in E. B. Whitea (Macmillan, 1979). V njem najdete pravila, kakršno je: „Deležniška fraza na začetku stavka se mora nanašati na gramatični subjekt,“ in tako naprej. E. B. White je seveda eden izmed najbolj občudovanja vrednih stilistov, kar jih je doslej rodila ta dežela.

Zavedati se morate tudi, da ne bi bilo nikomur mar, kako imenitno ali kako slabo se izraža gospod White, če nam ne bi pravil do kraja očarljivih reči.

Spoštovani uredniki!

S silnim zadovoljstvom sem v Vašem predzadnjem snopiču (9-11/1984) prebral spis Johna Gardnerja Vaje za mladega pisatelja. Še več: sledeč njegovi misli, da je **avtorju v pomoč, če obvlada tehniko**, sem se zakopal v neke vrste literarni trening; verjetno se Vam niti sanja ne, koliko živcev me je stalo, da sem opisal pokrajino, kakor jo vidi ptica, pri tem pa niti enkrat ne omenil ptice. Škoda, da zapis nima obnovljive vsebine, saj bi ga bil v nasprotnem primeru pripravljen poslati na Vaš cenjeni nagradni natečaj za zgodbo. Po moji skromni oceni bi znesek prve nagrade vsaj približno uspel poplačati investirani čas in požrte živce.

Še veliko težje mi je bilo pri srcu, ko sem z **glasom vsevednega avtorja napisal začetek romana**. Kot temo sem po Gardnerjevem nasvetu uporabil prihod neznanca, a glej, ne vem kako — steklo mi je kot namazano. Na mizi so se mi začeli kopičiti potipkani list in jel sem se spraševati, ali sploh še kontroliram štorijo. Iz bede samonezaupanja me je hipoma rešil Vaš prvi letošnji snopič literature (2-3/1985), še posebej kotichek Šola kreativnega pisanja, kjer ste priobčili Johna Brainea prispevek Kako napisati roman. Ne morete si predstavljati, kako sladko pomirjajoče so se mi zadele besede **Potem napišite pripoved z vsaj 80 000 besedami**. Kar poživilo me je vse to in trdno sem sklenil brezpogojno držati se vseh Johnovih pravil, še posebej, ker tako početje zagotavlja objavo romana. Tako.

Na kratko: pisal sem do konca, pisal iz izkušnje, ne bil avtobiograski; popisoval tako, kakor da bi potekalo na osvetljenem odru, se držal ritma navadnega govora, ne delal propagande, potem pa — pri desetem pravilu — se mi je ustavilo. Kako naj, prosim — če se mi bo pač zahotelo — prekršim šesto, sedmo in pol osmega pravila, če ne vem za njih vsebino? Kaj, če napišem roman z napako in mi ga založba ne bo hotela objaviti? Naj se — nevednež — sklicujem na nesrečno usodo **PROBLEMOV** — Literature? Na nemarnost DDU Univerzum? Mi to sploh kaj pomaga? Kaj se sploh da narediti, če se bodo dialogi v mojem romanu zdeli papirnati in se jih ne bo dalo brati naglas? — ker ne bom vedel, da (6) **DIALOGUE MUST ALWAYS MIRROR CHARACTER**. Kaj se sploh da narediti, če moj roman ne bo imel skorje in sredice in bo na koncu umanjala vserazlagajoča „šlagvort“? — ker ne bom vedel, da — (7) **THE NOVEL MUST TELL A STORY**. Kaj se sploh da narediti, če v mojem romanu ne bo konfliktov, kontrastov in vsemoogoč(n)ih presenečenj, ki bi uročile bralca? — ker ne bom vedel za besede Henryja Jamesa (8) **DRAMATIZE, DRAMATIZE**.

Nič.

S spoštovanjem,

Igor Bratož

P. S. Nedeбудnim ramonopiscem:

Lozinka — How to Write a Novel by John Braine, v: *Technique of Novel Writing*; edited by A. S. Burack, THE WRITER, Inc., Boston, 1973

Odziv — U. S. INFORMATION CENTER, Cankarjeva 11, Ljubljana 808.3 B

Spoštovani kreativci!

Kot je razvidno iz resolucije I. B. (glej zgoraj), je iz sestavka J. B. res izpadla poltretja točka navodil. Zategadelj jih ponatiskujemo (oziroma natiskujemo, saj bodo zdaj natisnjene prvič):

6. **Dialog mora vselej odsvitati značaje.** Samo po sebi se razume, da je slab, če ga ne morete glasno izrehati. Ampak tudi če ne bi bilo nobene naracije, bi moral bralec že iz samega dialoga vedeti, kakšen je človek, ki govori.

7. **Roman mora pripovedovati zgodbo.** Oprostite še enkra: prav mučno mi je, da zapisujem tako samoumevne reči. Ampak občinstvo bere romane za ravzderilo - in razvedrilo se bo le ob zgodbi z začetkom, jedrom in koncem. Še posebno s koncem: zadnji odstavek bi moral povzemati vso zgodbo. Oglejte si konec **Velikega Gatsbyja** Scotta Fitzgeralda ali pa, če smem biti nečimrn, moje **Poti v visoko družbo**, pa boste videli, kako je treba.

8. **Dramatizirajte, dramatizirajte!** To je rekel Henry James in mika me, da bi misli pustil, naj govori sama zase. Ampak če veste, kaj je hotel reči s tem, potem tudi ne potrebujete nasvetov glede pisanja romanov. Jamesov klic pomeni, da medle in monotone izjave še niso literatura. V njej morajo biti konflikti, kontrasti, pretresi, trnki za bralčevo pozornost. Poglavlja se morajo začenjati na različne načine, opisi morajo biti še kaj več od navadnih seznamov, akcija mora bralca potegniti za sabo.

Branje

Vid Snoj

Domišljava domišljija

(Ob branju knjige Vladimirja Kovačiča *Življenje v glavi*, Cankarjeva založba, 1984)

Leta 1977 je Vladimir Kovačič zbral krajše pripovedi v knjigo z naslovom **Tvoji obrazi**, dve leti kasneje izdal roman **Bele noči in nekoliko črni dnevi**, in vmes, da izi- da svojega najnovejšega romana **Življenje v glavi**, objavljal tudi v revijalnem tisku. Čeprav prvi ni tako podnaslovljen, a s svojo dolžino in širino zajetja pripovedne snovi ustreza standardni predstavi o romaneskni formi, sta romana primerljiva ter hkrati na prvi pogled različna. Različna po pisateljskem prijemu: prvi se namreč do- gaja v krogu leningrajske umetniške družčine, brez razvidnejše kompozicijske skle- njenosti vrsti bodisi dokumentaristično obtežene bodisi lahko premaknjene prigo- de, kakor se boemščini pač spodobi, medtem ko drugega monološko pripoveduje mlajša moška oseba našega časa, naše proveniencie oziroma province, ki ga sprva še veže, nato pa se je otrese, da bi s svojo domišljijo prestopil njene meje in zasegel vso zemeljsko kroglo. Kolikor se torej Kovačičev zadnji roman s perspektive nastopajo- čih oseb kot nosilcev dogajanja zoži na eno samo, toliko se na račun hlastave do- mišljije te edine prave osebe prostorsko razmahne.

V prvi izmed uvodnih črtic, ki s s svojo pojasnjevalno nalogo nadomestijo piščeve napotke bralcu — ti so nedvomno potrebni ob tako subjektivno, če ne že kar solip- sistično zasnovani pripovedi — asociativno nastane naslov romana. Junak, še otrok, ponoči sanja pojočega petelina, po nedeljski pomašni petelinji pečenki se na- poti iskat njegovo glavo, ki da se je skrila, ko ga na dvorišču s kikirikijem preseneti pravi resnični petelin, tako rekoč. Ta, se mu zdi, živi v svoji glavi. Otroško živa do- mišljajska premisa preprede sanjsko življenje z dejanskim in da — življenje v glavi. Sledeče črtice, ki dopolnijo uvod, si anekdotično izbirajo podobne doživljaje iz ju- nakovega otroštva. V očitnem prizadevanju, da bi vzbudile humoren učinek, postopoma izgubljajo živost in svežino, kakršni odlikujeta prvo, a so kljub temu še vedno doživljajski osnutki za tiste pripovedne prvine, ki se vse bolj asociativno natrgano kot ponekod do obledelosti razbarvana rdeča nit vlečejo skoz sam roman. Življenje se namreč začne dogajati v glavi. Sintagma „življenje v glavi“ torej alegorično ozna- čuje naravo takega pripovedovanja oziroma junaka samega, ki si, režiser, nadene središčno vlogo, druge pa samovoljno vodi v neenakomerni koncentrični oddalje- nosti od sebe ali kot jim narekuje sam: „ . . . in kadar sem osamljen, se spremenite v spremljevalce. Vaš status ni povsem jasen, vendar ste edini, ki niste pritekli iz kr- vi . . .“

Roman sam je razdeljen na tri dele, pri čemer tretji vsaj količinsko, po številu strani, odtehta prva dva. Prvi del se začneja z omamnim padcem iz slej ko prej radovednega, a nikdar in še ne dvomečega otroštva. Junak, zdaj že mladi mož, najde sam sebe bogve kje, vsekakor pa v dosmrtni pijanosti — tem koristnem viru svojega vseobvladujočega samogovora — spričo notorične tragike življenja. Ta preseva skoz osrednji, orfejski motiv romana. Mitska Orfejeva družica Evridika se je spremenila v sinjeoko, ta je preminila v avtomobilski nesreči, katero je, morda celo iz ljubosumja, zakrivil on sam, sodobni Orfej. Ob brskanjku po svoji preteklosti, svoji prvi pa drugi in tretji spolni izkušnji, krščanski verski vzgoji, in seveda ob neogibnih, iz alkoholnih vrečev navdahnjenih, z ene na drugo postransko reč preskakajočih modrovanjih, ga navznoter vsakič znova premotrijo njene sinje oči, zvezda stalnica njegovega ponesrečenega življenja.

Vendar se skušenjska podlaga temu samogovoru vedno bolj spodmika. Ker se vse godi v glavi, tudi sam orfejski motiv ostaja zgolj skelet, neizpolnjen s težo osebne vsebine, in pripoved kot taka — kar je paradokсно ob nenehnem „izpovedovanju“ — samo govor. Retrospektivne epizode namreč obstanejo sebi zadostne, nekonsekventne, v nadaljnjem razvoju romana pravzaprav brez vsebinskih soodnosnic. Stečejo se lahko le še v domišljavo sprenevedajoče se zgone. Tako si, na primer, junak v drugem delu, potem ko je poklican k vojakom in po oddihu v psihiatrični bolnici, vzame somnabulno pot pod noge v družbi sivih eminenc slovenske literature a la Prešeren in Cankar na visoki sever, ki se ob koncu tega dela nenadoma neha vijugati s tem, da ga odpustijo iz vojske. Takoj po tem pripoved še bolj nenadejano preskoči: igralci se priklonijo, spravijo kulise, odidejo. Uporaba gledališke iluzije je v svoji vsakovalni deus ex machinski vlogi na silo, da bi nebrzdani pripovedni tok uredila, značilen, a vsebinsko hkrati tudi ničesar-ne-razrešujoč poskus. „Ob občestnem kamnu me je na smrt izmučenega pobral kočijaž potujočega gledališča in del, da sem zamudil poslednji avtobus. Naslednji dan sem prisostvoval njihovi predstavi. Na koncu je Kristus od mrtvih vsal. Sinjeoka ne bo nikoli,“ meni razočaran o takem domišljijem pripomočku celo sam protagonist že proti koncu romana.

Bržkone se v tretjem delu tloris tega pisanja najpopolneje razgrne — brez dotikaljšč z realnimi tlemi. Križemkražem svet, prečesan v glavi, se dokončno izpahne s tečajev. Marija, Juda Iškariot, zunanji minister, biolog, Japonka in še kdo, emanacije junakovega alkoholičnega sna, razen sicer konvencionalnih belih mišk, ga brazdajo. Te spremljajoče osebe junakovega nastopaštva, brezkrvne, kakršne jih le-to naredi, se hkrati ne napajajo iz njegovega krvnega obtoka — so od njegove enciklopedične senzibilnosti navsezadnje že eterično umišljene. Zato je, med številnimi drugimi, v konotacijsko neizrazitost nagibajočimi se prizori, jalov tudi tisti izrazitejši, blasfemični, ko Juda zasadi Mariji nož v srce. Čeprav skuša vsebinsko kompozicijo skleniti, se le asociativno navezuje na junakove mladostne vzgojne travme in se v isti sapi izgubi med drugimi fabulativnimi sukanci, ki se na konceh vežejo drug z drugim ter vijejo v fantazmagorije.

Naposled se ob pretresu Kovačičevega pripovednega postopka, ki pripovedi dopušča, da se povzpne do globoke vsebinske irelevantnosti, zastavlja vprašanje o razmerju med domišljijo kot oblikovalnim principom in konstrukcijo kot možnim izdelkom. Literarno delo je bržkone vsako — do neke meje, seveda — konstrukcija.

Iz svoje skušenjske zavesti in vesti pisec izbere svoje ali tuje, sebi bližnje dogodke in doživljaje, ki so odsedli vanju. Vzporedno stečeta dva oblikovalna procesa, na eni strani razvrščevalni, urejevalni, razumski, na drugi domišljjski s svojim smislom za detajl — naj se nesmiselno sliši — čigar „krvi pijanost“ napha umetniško poustvarjeno življenje do enakovrednosti življenju kot takemu v trenutkih njegove najbolj naponske življenjskosti, tako rekoč fantastičnosti. V obravnavanem romanu pa je domišljija iztrgana iz vzporednosti z razumsko urejevalnostjo in hierarhično postavljena za prednostni oblikovalni princip. Medtem ko v opisani uvodni črtici še črpa iz življenjske podstati, nadalje povzroči, da doživljajsko jedrce zakrni, nato pa se prek domislic, ki jih izdeluje vedno bolj enolično in neduhovito, raztegne v izmišljotino. Domišljija se torej sama iz sebe ne giblje, za ostrogo in merilo ji je ne samo razumska, temveč celo razumarska taktirka, ki jo navsezadnje dožene v konstrukcijo.

Življenje nastaja tu samo še v glavi, resnici na ljubo sicer nekoliko oglato glavato, a če je to bil pisateljev namen, se je brez dvoma — posrečil.

Igor Zabel

Dimitrij Rupel: Pošljite za naslovnikom, Job

(Dimitrij Rupel: Pošljite za naslovnikom, Job. Maribor, 1984)

Dve drami Dimitrija Rupla, ki sta izšli pri založbi Obzorja, Pošljite za naslovnikom in Job, se vključujeta v tok, ki je v zadnjem času poudarjeno prisoten tako v dramatikah kot v literaturi nasploh, sta namreč politični drami. S tem pa seveda še ni povedano prav veliko; karakteristika politične drame nasploh je pač predvsem v tem, da sega prek literature kot literature, kot čiste fikcije itd., v konkretno realnost, konkretne družbene odnose; ne le, da to družbeno realnost „zrcali“, „uprizarja“ itd., pač pa je zanjo značilna tudi težnja, da bi se sama vzpostavila kot konkretna družbena sila. S tem pa še nismo opredelili ne odnosa drame do realnosti ne načina „zrcaljenja“ in „uprizarjanja“ te realnosti niti konkretnega način nastopa dramatike kot realne politične sile.

Naše mnenje je, da je realizacija politične dramatike, kot se kaže v Ruplovih delih, zelo značilna za politično literaturo, kot se na Slovenskem pojavlja v zadnjih letih. S tem ne mislimo na konkretno dramaturško, tehnično zgradbo del, ampak na strukturo specifično politične dimenzije take dramatike.

V jedru obeh Ruplovih dram je problematika stalinizma; prvo delo je skoraj v celoti opredeljeno z njo, v drugem pa zaobsega stalinizem najboljše, pa tudi najpomembnejše dejanje. Nasproti brezobzirni sili in iracionalizmu stalinističnega aparata pa stojijo posamezniki. Njihova usoda je praviloma v tem, da so dosledni revolucionarji, goreči idealisti in aktivisti, ki pa po logiki totalitarnega sistema morajo postati „nasprotniki“ in „sovražniki“ tega sistema (katerega zvesti privrženci dejansko so); ta preobrat je, vsaj z njihovega osebne stališča, načeloma iracionalen in nelogičen (kajti ravno to je „logika totalitarnega sistema“). Tu pa je odločitev ravno njihovo osebno stališče. Ta literatura ne uvaja gledišč, ki bi omogočala uzreti iracionalizem funkcioniranja stalinizma kot kaki „objektivni nujnosti“, ki bi torej na višji stopnji dopuščala racionalizacijo in logično eksplikacijo iracionalne osebne usode. Kakšna je konkretno ta osebna usoda glavnih junakov v spopadu z iracionalno silo zgodovine? V prvi drami, Pošljite za naslovnikom, si moramo ogledati predvsem usodo Vladimira in Nataše. Vladimir je zaveden, aktiven komunist; to ostane skozi vso dramo, preizkušnje in razočaranja ga nič ne spremenijo. Dejstvo, da so ga iz Sovjetske zveze izgnali in ga obtožili izdajstva in sovražnega stališča, da so na Natašo napravili atentat in da so se od njega odvrnili stari partijski tovariši tudi v rodnem Trstu, si razlaga le kot zmoto in nesporazum. Tako med njim in partijo nekako ne pride do kakšnega resničnega konflikta; nikjer ni videti, da bi Vladimir razumel svojo izobčenost kako drugače kot nesporazum.

Vprašati se moramo, ali morda Vladimir ni v nekem smislu sam kriv svoje usode, ali torej ni obtežen s „tragično krivdo“? Tak odgovor je na prvi pogled mogoč; Vladi-

mir, ki vse življenje podreja revoluciji in ki mu je vsakdanje življenje prazno, se je zvestobi Ideji izmaknil v ljubezni z Natašo. S tem je prenehal biti monolitni brez-kompromisni borec, v njem se je odprl razkol med Idejo in Ljubeznijo. Toda dejansko ta razkol ni odločilen za potek dejanja, Vladimir je obsojen že v samem začetku, ko je izgnan iz Sovjetske zveze, ljubezen do Nataše ne odpira v njem nobenih temeljnih konfliktov. Vladimirovo usodo določajo na eni strani naključja, na drugi pa iracionalna logika stalinističnega aparata.

Če Vladimir zastopa princip brezpogojne zavezanosti Revoluciji, predstavlja Nataša „pozitivni element“ te drame. Nataša se ne slepi, da so razmere v SZ nekaj slučajnega, zablode in napake, za katere Stalin in Partija ne vesta, uvidela je, da sta v stalinizmu „Partija in zapor eno in isto“. Toda to je ne vodi na drugo stran, na stran generalice Izmajlove in meščanstva. Nataša zastopa princip Ljubezni, s tem pa princip „pustiti-biti“: kot vrednoto uvidi to, kar je za Vladimirja kot nosilca ideje prazno in nič — to so mali ljudje, „Ki živijo dan za dnev s svojim delom, ki trpijo, kadar delajo, in ki so srečni, kadar so doma s svojimi ženami in otroki . . .“ Če lahko govorimo o Vladimirjevi „tragični zmoti“, potem je ta ravno v njegovi brezpogojni pripadnosti Ideji, nasproti katere je mali svet (v Natašinih očeh resnična vrednota) nič. S tem je Vladimir pripadel nihilističnemu bistvu Ideje, prav to bistvo, ta nihilizem, pa je zato moral izkusiti na sebi. Toda junak tega ne uvidi in tudi ne more uvideti; zanj obstaja predvsem dilema: socialni angažma ali „prazno“ življenje malega človeka in odloča se seveda za prvo.

Job je figura, ki je analogna Vladimirju. Njegova temeljna opredelitev je seveda zvestoba, stanovitnost itd.; na to kaže že paralela s svetopisemskim junakom. Jobova zgodba je, kot to precizno pokaže Leszek Kolakowski v Nebeškem ključu, demonstracija temeljnega protislovja vere oziroma zvestobe. Zvestoba se popolnoma izkazuje šele v trenutku, ko je treba v imenu Ideje vzeti nase tudi zlo, ne zlo, ki bi bilo ideji nasprotno, ampak tisto, ki izhaja iz nje same. Job v Ruplovi drami vzame nase dejanja, ki jih ni zakrivil, in sicer, kot se zdi, ne zaradi fizičnega pritiska, pač pa zato, ker to od njega terja revolucija: „... tvoje priznanje bi bilo revolucionarno dejanje!“ toda Vladimir ostaja še vedno zavezan revoluciji, medtem ko se Job navsezadnje poskuša upreti oblasti, ki se je skozi revolucijo realizirala („Žlajpa gor, Žlajpa dol, **treba mu je reči ne!**“). Toda v zaključnem prizoru Job seže v roke Žlajpi, ki je ves čas reprezentiral pozicijo oblasti. Ta stisk rok je pravzaprav dvoumen; lahko pomeni potrditev Jobove zvestobe, lahko pa tudi priznanje, da je Žlajpa prav tako žrtev višje iracionalne nujnosti. Kljub vsemu ostaja nedvomno, da Job v tretjem dejanju ni več brezpogojno zvest Ideji (zdaj Oblasti) tudi v njeni iracionalnosti; hoče racionalnost, s tem pa se v bistvu izneverja svojemu temeljnemu značaju, Job ni več Job, pač pa postane katerikoli liberalnejši razumnik v (brezupnem) spopadu z iracionalizmom oblasti. Tu se odpira tudi vprašanje, ali je oblast, kot nastopa v 3. dejanju, še utemeljena na Ideji. Morda lahko rečemo, da kaže tisto novo organiziranost, ki jo je Kozak prikazal v Kongresu — namesto brezpogojne zavezanosti Ideji nastopi politična pragmatika (ki pa pri tem seveda ne funkcionira nič racionalneje). Individualne usode junakov, kot se zdi, potrjujejo tezo, da gre v Ruplovi dramatiiki za nasprotje med (malim) posameznikom in brezosebno in iracionalno (nihilistično) močjo Ideje in Oblasti. Odnos do te nihilistične moči je torej izrazito kritičen, vendar v obeh dramah ta kritičnost ni izvedena do možnih konsekvenc. V tekstih ne

manjka kritičnih namigov in osti (nekatera mesta se bližajo že kar politični satiri v banalnejši verziji), pogrešamo pa konsekventnejšo in natančnejšo analizo funkcioniranja političnega sistema oblasti — analizo, ki na ta sistem ne bi gledala le od zunaj, pač pa bi dovolila vpogled tudi v njegovo notranjo logiko. S tem bi bilo mogoče preseči golo zgroženost nad brezumnim in zgolj cinično-ironično distanco do nje. S tem bi se slučajnost, ki še vedno v veliki meri obvladuje usode junakov, umaknila neki tragičnejši nujnosti, ki bi reprezentirala nihilistično logiko absolutnega funkcioniranja Ideje in Moči.

Tu želimo omeniti pomislek, ki se nam vsiljuje ob večini slovenske politične literature zadnjega časa. Zdi se, da je možnost, ki je bila dana literaturi oziroma ki si jo je le-ta priborila, namreč možnost, razviti politično kritiko, odpirati travmatično problematiko nedavne preteklosti in tudi sedanjosti, formulirati nezadovoljstvo itd., po eni strani literaturi omogočila, da je nastopila kot konkretna, realna in celo zelo vidna politična sila, toda ena od posledic tega angažmaja je nedvomno tudi zelo vprašljivo vrednotenje teh tekstov. V odmevih na tako delo se skoraj izključno poudarja njihova politična vloga, to pa v glavnem neodvisno od literarnih kvalitet teh del. Kritika je tu postavljena v položaj, ko njena negativna estetska vrednostna sodba „objektivno“ pomeni podporo politični represiji proti takim tekstom.

Zato smo prej poudarjali, da ne le ne nasprotujemo politični kritiki oblastnega totalitarizma, formulirani skozi Ruplovi drami, ampak da se nam ta zdi celo še premalo radikalna. S tehničnega vidika pa v dramah pogrešamo jasnejši konsekventnost in homogenost. Vrsta dramskih scen je nedvomno kvalitetnih in učinkovitih, toda vključene so v celoto, ki ni dovolj trdno konstruirana, da bi omogočala dejanju koherenco (in naše mnenje je, da prav ta nehomogenost in ohlapnost celote onemogoča tudi radikalizacijo politične kritike).

Bojan Žmauc

Evald Flisar, Lov na lovca

(Izdala Pomurska založba Murska Sobota 1984, opremil Franc Mesarič, 405 str.)

Metalec bumerangov je zašel v Tivoli. Skrbno si je oslinil prst, da bi na njem prepoznal vse smeri zračnih tokov, in pazljivo uravnava pregibanje zapestja: eno in isto hoče biti z bumerangom. In ko njegovo telo želi ostati prazen votek; ko izroči bumerang strižnim vetrovom v Tivoliju in mu oko sledi ravnini meta, čakajoč trenutek, ko se bo prelomila, se pokaže, da se njegova želja ni izpolnila. In to zato, „ker se je Einstein zmotil. Prav je imel, da je prostor ukrivljen, ni pa vedel, da je ukrivljen kot bumerang in da frčimo skozenj v krivulji, ki jo je začrtal veliki metalec v nebesih. In da se vračamo v njegovo dlan za naslednji met.“ Metalčev neuspeh nam Fliser razloži z njegovo nesposobnostjo spoznati, „da je to, kar sem imel za spretnost /metanja, op.r./, le moja domiselnost“, (ki si to spretnost le večše umišlja, ne da bi prepoznala prave razloge, op.r.). In tukaj je napaka! Kajti spretnost je v resnici tudi domiselnost ravnanja in domiselnost je spretnost misli. Tavtološki nesmisel pa ni usoden samo za metalca. Tu je namreč v zgodbi prisoten, da bi nam z njenega roba pokazal napake v postopkih Andreja in Marjance z njuno štorijo o boju zoper konvencionalnost. Sedaj, ko že vemo za nemoč metalca bumerangov, za napačno osnovo, s katero nam razlaga variacije v iskanju harmoničnega odnosa med obema ostalima protagonistima, nam je jasno, zakaj njuna zveza kljub njegovi nesebični pomoči propade na prav banalen način: v prešuštvu. Predelati neko banalno temo in jo „prodati“ bralcu je vedno znova izziv za pisca. Toda Flisarjeva preobleka je pretanko stkana, pa še pozabil jo je primerno ukrojiti. In tako bumerang preslabotno švigne skozi besedilo, ki pričinja prvo Flisarjevo zbirko kratkih zgodb; naš metalec se tako ob koncu od obupa zapije, medtem ko zaman čaka na tisti neopisljivi trenutek, ko se bo bumerang skoraj brezrazložno pognal navzgor in se pričel vračati... v roke onega velikega, nebeškega metalca, ki še edini lahko nekaznovano trenira — pa naj mu gre od rok ali ne.

Komaj jutro in že zvečer in to je pravi čas, da na Petoljeva Štefka razkrije, „da je v resnici Titova žena, da je tukaj službeno, da katoliki lažejo, sedaj je junij, nato bo mesec dni zima, potem bo poletje“..., ko bo Flisar pred nas postavil izredno zvesto naslikano tragedijo nerazumljene ženske, ki se prepozno ove, da ne zmore tiste nujno otrdele distance do pacientov v psihiatrični ustanovi.

Realistična pisava v tej zgodbi ne popušča niti za las. Njena pozicija je včasih kar togo objektivna, vendar jo nevarnosti pred izsušenostjo izraza rešujejo iracionalni postopki ljudi, ki to, gledano skozi zdravorazumsko optiko, v resnici nikoli niso zmogli biti, in tistih, ki tega ne zmorejo več. Pa ravno ta iracionalnost se nekje v ozadju besedila razkriva kot eden izmed temeljev človečnosti. Konfliktnost te situacije je kriva, da postane okus po človeku trpek: avtor je svojo zgodbo brez obotavljanja

pripeljal do predvidenega konca. Premočrtnost ponazarja našo ozkost, kajti: kaj je pravzaprav narobe z željo, „poslati francoskemu škofu potico, in to zagotovo, sicer bo jezen, in pa razglednico, vsak petek razglednico“?

Zgodbe neme Šeherezade se prično z majhno kriminalko. Avtorja namreč niso povabili na kongres piscev kratkih zgodb. In sicer verjetno zato, „ker ne sodi v noben predal“ (!). Toda ta je trdno odločen biti tam, v Kalkuti, in sune avionsko karto Evansu, ki je povabljen, ter sporoči, da je le-ta zbolel. Navajanje besed Rudyarda Kiplinga o Kalkuti, mestu strašne noči, nas pripravi na temačne dogodke, ki se imajo zgoditi. Ti se bodo tudi nujno dogodili, „saj je literate in zgodbarje prehitela in zasenčila faktografska literatura, ki nas je izrinila iz rok bralcev v roke akademikov in literarnih obducentov in si prisvojila privilegij resničnosti, našemu pisanju pa vsilila očitek, da je izmišljeno“. Tako je prirejena „poslednja večerja“ za kratko zgodbo. V precej večjem merilu kot je bil original: apostolov je bilo dvanajst, naših povabljenecv pa kar stodvajset. Borges, zvit, kakor je, je odklonil hrano, ni pil vina in si tako prisvojil Njegovo vlogo. V zgodbo je Flisar posejal večje število razmišljanj o pisanju in jim v osnovo podtaknil misel o „zgodbi, ki bi naseljevala vse ljudi“. Lepo jo je razmnožil na ciklostilu in znotraj besedila uprizoril pravecati literarni happening. Že tisto o „zgodbi vseh ljudi“ namiguje na kaotičnost, in ko se sedaj spravi na dokončanje teksta kongres pisateljev kratkih zgodb, je Babilon tukaj. V trušču misli, ki jih je z vseh koncev skupaj navlekel avtor, nikakor ni mogoče najti primernega konca: bo obveljala tista, da kratke zgodbe ni mogoče dokončati in jo je treba v obupu objaviti kar takšno, ali pa se bo vse izteklo v nakazovanje možnosti, da „realnost ni več kot le oblika fikcije“? Najhuje pa je vendarle to, da jalovost inflacije besed in idej prizadene tudi Flisarjev tekst. Seveda, obstaja pripovedni pramit, ki bi lahko rešil to zadrego, vendar samozagledanost zbranih veličin ne vidi več do njega: ko propadejo vsi modeli, ostane le še zvezanost teksta z bitjo. Toda edini mojster zgodb, ki je njihovo pripovedovanje resnično postavila kot lastno eksistenco, je Šeherezada. Ta pa je le beračica pred hotelom, niso je povabili na kongres in na koncu jo pobere kuga. Kakor vedno je spoznanje prišlo prepozno in avtorju je treba priznati logičen zaključek, ko v njem le še nesmiselno iztipkuje črke. Za nameček pa je pred tem še ukini lastno izjemnost, ki je bila napovedana na začetku, saj se izkaže, da je bil v resnici povabljen on in ne Evans. Ta je že pred njim izvedel prevaro s povabilom in pisec niti v ponavljanju njegovega trika ni več originalen.

Lov na lovca je, kakor se spodobi za naslovno zgodbo, situiran v sredino zbirke, da bi pač tako na obe strani obvladoval pisanje. A kako bi to lahko uspelo nekemu ljubljanskemu upokojencu, ki je prišel v gore Afganistana iskat pot do samostana modrecev v Hindukušu, kjer ga čaka razodetje? Flisar nas zelo nasilno poskuša pripeljati do prepričanja o malovrednosti zahodnoevropskega mišljenjskega modela in tako smo prisiljeni skupaj z zdravnikom Plečnikom živeti njegovo kalvarijo, ki jo tu in tam poživi nekaj erotičnih skic. Velika in tragična premena vlog, ki je napovedana v naslovu in od katere si bralec toliko obeta je v resnici zapisana kot ključ: zrtje smrti v oči (potepuških psov). To pa je tudi vse. Razmetanost idej in skrivnostnih simbolov Orienta zlagoma in enakomerno tone v demodiranosti in izpraznjenosti samoiskanja, ki se izkaže kot prosojni dedič neke polpretekle dobe in njenega razmisleka. Upokojeni zdravnik na koncu torej stori prav, ko jo ubere nazaj, v Ljubljano.

Nevidni otok pravzaprav ponavlja potrebo pristne zveze med dvema človekoma različnega spola iz Metalca bumerangov. Toda ta je ob koncu vse skupaj zalučal v senco kompromisa, medtem ko se nevidni otok (sedaj nenadoma uzrt) izkaže kot simbol enkratnega in končno veljavnega prepoznavanja. To ob koncu kulminira v ekstatičnem spajanju dveh teles kot napovedi novih ali vsaj svetlejših obzorij.

Bradata Mona Liza se obesi na zid v začetku istoimenske zgodbe in tam pričakuje njen konec. Predstavlja spomin na neko že zamegljeno prijateljstvo in njena brada, ki je na novo dodana, ponazarja njegovo spremenjeno (minulo) vrednost. To opravlja dokaj togo in nevesče in ob koncu sicer vemo, da je nemu znanцу uspelo odrasti, drugemu pa ne, ni pa popolnoma jasno, kakšne bodo posledice zanj (in nas)? Silvestrski večer (čas dogajanja) je samo razprl razlike med obema in novozapadli sneg je dodal ustrezen hlad in s tem ponudil možnost streznitve (in ponovnega pristnega stika), toda nad Mono Lizo se postavi plašč (ki ga je nekoč znanec ukradel pripovedovalcu) in vrže nanjo globoko in neizbrisno senco, ki posrka vase oba protagonistista in njun skupni spomin.

Božje kocke so padle; Leonidas in njegovi, kakor jih je obudila otroška igra, lahko v neskončnosti obnavljajo znamenito bitko iz zgodovine Helenov, njihove kosti se nepreklicno belijo v pesku. Nekoč, pozneje, bo ta otrok iz sadovnjaka prepoznal eksaktnost znanosti, ki zmore razkriti le del ozadja Leonidasovega dejanja. Da bi nam omogočil še drug aspekt, poseže avtor po Budi ter doda še karmo! In pozabi, da sta bila nekoč s prijateljem v igri bliže intuitivnemu in celovitejšemu dojetanju Leonidasove žrtve. Prav nasilno vpeljevanje Bude je piscu te recenzije vzbudilo dovolj veliko ogorčenje nad takšnim soočanjem dveh zelo različnih kultur (in spoznavno-mišljenjskih načinov), pa četudi samo znotraj literature, da ga je moral zapisati.

Lov na lovca Evalda Flisarja je nekje na poti med zamisljivo in zapisom izgubil naglas, ki ga ponuja usodni preobrat, vsebovan v naslovu knjige. Tragična razsežnost naše nevednosti bi lahko bila nekakšna rdeča nit (če sploh obstaja kaj takšnega v Flisarjevi zbirki), ki se jo da poiskati v vseh zgodbah. Vendar pa jo lahko zaslutimo le na osnovi sklepanja, da bi kaotičnost idej in njihovo, tudi razglašeno, izpisovanje lahko potrdila našo podmeno. Se pravi, da je na dokaj trhljih nogah. Kaj torej le ostane od Flisarjeve knjige? Prizadevanje, da bi se izognil kalupom okostenelega literarnega kanona, prav gotovo. To je tudi eksplicitno zapisano v Šeherezadi. Toda dalj od, sicer dopadljivega, ironiziranja zagat pisanja pisec ni prišel. Zataknilo se mu je tam, ko je želel prehiteti bralca in mu preprečiti njegovo lastno videnje. Prisilno iskanje nekega logičnega in s tem vsaj kolikor toliko vsečnega konca sproti ruši rezultate tiste inovativnosti, ki jo je avtor kljub vsemu vnesel v svoje pisanje. Predvsem privlačijo osnovne skice zgodb iz Metalca, Šeherezade in Kock. Toda navedeni, ki se ponujajo, ostajajo torzo. Nenehna želja, da bi lastno, subjektivno refleksijo postavil v sfero „čiste“ ontološkosti in ji tako dodal neko pronicljivejšo vrednost, sproti ruši in krha navzven sicer vsečne konture Flisarjevega pisanja. Posledica je včasih prav okorno sledenje pisave dogodkom (razen v Komaj jutru, Šeherezadi in začetku Kock), ki tako že v temeljih spodkopava Flisarjev trud: lov na lovca se je iz obljubljenega divje jage prelevil v nedolžno pohajkovanje.

Bojan Žmauc

UREDNIŠTVO:

Andrej Blatnik, Miran Božovič, Aleš Debeljak, Mladen Dolar (glavni in odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Kleč, Peter Kolšek, Miha Kovač, Dušan Mandič, Tomaž Mastnak, Peter Mlakar, Rastko Močnik, Rado Riha, Iztok Saksida, Marcel Štefančič jr., Jaša Zlobec, Igor Žagar

SVET REVIJE:

Miha Avanzo, Andrej Blatnik, Mladen Dolar, Miha Kovač, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Braco Rotar, Marko Uršič, Jože Vogrinc, Jaša Zlobec, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev); Pavle Gantar, Valentin Kalan, Duško Kos, Vladimir Kovačič, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Jure Potokar, Rado Riha.

Sekretar uredništva: Iztok Saksida

Uradne ure:

torek, od 17. do 19. ure
četrtek, od 13. do 15. ure

Naslov uredništva: Ljubljana, Gosposka 10/I

Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74, z dne 14. 3. 1974, je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Tekoči račun: 50100-678-47163, z oznako: za Probleme

Letna naročnina: (za letnik 1985) 800 din, za tujino dvojno.

Izdajatelj: RK ZSMS, Ljubljana, Dalmatinova 4

Grafična priprava: Reprostudio Mrežar, Ljubljana, Celovška 53

Tisk: Partizanska knjiga

Cena te številke: 150 din

Naklada: 1350 izvodov

Nenaročene rokopise vračamo zgolj proti vračilu ter po podvzetju korakov, ki po veljavnih določilih niso niti predvideni niti zaželeni.

**PROBLE
MI**